

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΑΡΧΑΙΑ ΚΑΙ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ»
(ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ)

«Ο Μύθος του Οιδίποδος στον Σοφοκλή»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Του

Δημήτρη Α. Πάλλα

Πτυχιούχου Τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου,
2014

Επιβλέπων Καθηγητής: Ανδρέας Γ. Μαρκαντωνάτος, Καθηγητής Αρχαίας
Ελληνικής Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου.

Συνεπιβλέποντες: Καραβάς Ορέστης, Επίκουρος Καθηγητής Αρχαίας Ελληνικής
Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου.

Φουντουλάκης Ανδρέας, Αναπληρωτής Καθηγητής Ελληνικής
Φιλολογίας και Θεατρικής Παιδείας, Πανεπιστήμιο Κρήτης.

Καλαμάτα, (Σεπτέμβριος 2018)

Πίνακας περιεχομένων

Πρόλογος.....	3
1. Ο ΣΟΦΟΚΛΗΣ ΚΑΙ Η ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΡΑΓΩΔΙΑ.....	4
1.1 Σοφοκλής: Η ζωή και το έργο του.....	4
1.1.1 Οι ήρωες του Σοφοκλή.....	5
1.1.2 Η σοφόκλεια οπτική για το «θείο».....	7
1.2 Αρχαία Ελληνική Τραγωδία και μύθος.....	9
1.3 Ο μύθος του Οιδίποδος πριν τον Σοφοκλή.....	13
1.4 Τα «προγεγεννημένα» του Σοφοκλείου μύθου του Οιδίποδος	18
2. “ΟΙΔΙΠΟΥΣ ΤΥΡΑΝΝΟΣ”	20
2.1 Ο Οιδίπους.....	20
2.2 Η Πτώση του Οιδίποδος.....	26
2.3 Χρησμοί και Μοίρα.....	33
2.4 Αυτοαναγνώριση/Αυτοανακάλυψη.....	37
2.5 Αυτοτύφλωση.....	48
2.6 Ο “Πραγματικός” Οιδίπους.....	54
2.7 Ιοκάστη και Κρέων.....	57
2.8 Πιθανά σφάλματα πλοκής και συνδρομή του Σοφοκλή στον μύθο του Οιδίποδα με τον «Οιδίποδα Τύραννο».....	62
3. “ΟΙΔΙΠΟΥΣ ΕΠΙ ΚΟΛΩΝΩ”	66
3.1 Ο Οιδίπους του Κολωνού.....	66
3.2 Δύο αντίθετοι Χρησμοί.....	70
3.3 Αυτοβιογραφικά στοιχεία στο έργο.....	72
3.4 Αθώος ή Ένοχος.....	74

3.5 Η κατάρα του Οιδίποδα υποδεικνύει τη φύση του.....	76
3.6 Θησέας-Κρέων-Αντιγόνη.....	79
3.7 Οιδίπους και Πολυνείκης.....	85
3.8 Ο αφηρωισμός του Οιδίποδα.....	88
4. “ΑΝΤΙΓΟΝΗ”	91
4.1 Ο μύθος της Αντιγόνης.....	91
4.2 Η θέση της Αντιγόνης και του Κρέοντα για την ταφή του Πολυνείκη.....	94
4.3 Κρέων.....	102
4.4 Αντιγόνη.....	110
4.5 Η σύγκρουση δύο Κόσμων.....	114
Επίλογος.....	118
Βιβλιογραφία.....	119

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Σκοπός της ανά χείρας εργασίας είναι να παρουσιάσει και να αναλύσει τον μύθο του Οιδίποδα στα «χέρια» του Σοφοκλή. Ο εν λόγω μύθος έχει αποτελέσει έμπνευση για τους τρεις μεγάλους τραγικούς και στοιχεία του μύθου ευρίσκουμε ήδη στην *Ιλιάδα* και στην *Οδύσσεια*.

Ο μύθος αποτελεί την βάση της τραγωδίας πάνω στην οποία ο τραγωδιογράφος «χτίζει» το οικοδόμημα του. Πόσο όμως έχει την δυνατότητα να παρέμβει ο δραματοποιός, ώστε να δώσει την δική του χροιά στον μύθο, αλλά ταυτόχρονα να κρατήσει τον πυρήνα του ανέπαφο; Σίγουρα μια απαιτητική εργασία, που ωστόσο δείχνει την ικανότητα, την ευφυΐα και την ευρηματικότητα του δημιουργού.

Όπως θα φανεί και παρακάτω, ο Σοφοκλής κατέχει αυτές τις τρεις αρετές στο μέγιστο βαθμό. Τα τρία εν εξετάσει έργα αποδεικνύουν και επιδεικνύουν του λόγου το αληθές. Ο Σοφοκλής κατάφερε με τη δουλειά του να διαμορφώσει τον μύθο του Οιδίποδα σχεδόν όσο κανένας άλλος. Γι' αυτόν το λόγο λοιπόν, η εργασία αυτή θα στοχεύσει να παρουσιάσει το πώς πραγματεύτηκε ο Σοφοκλής τον συγκεκριμένο μύθο μέσω των τριών αριστουργημάτων του, του *Οιδίποδα Τυράννου*, του *Οιδίποδα επί Κολωνώ* και της *Αντιγόνης*.

Στα έργα αυτά θα αναλυθούν χαρακτήρες, κίνητρα, προθέσεις, συναισθήματα, ηθικές αξίες, φιλοσοφικοί προβληματισμοί και γενικά οτιδήποτε μπορεί να υποδηλώνει «σοφοκλείο δάκτυλο». Σε κάθε περίπτωση, οδηγός της εργασίας αυτής θα είναι το κείμενο και άρα η προσέγγιση θα είναι κειμενοκεντρική.

Φυσικά, σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε και η βιβλιογραφία, η οποία χρησιμοποιήθηκε είτε για καταγραφή απόψεων κάποιων μελετητών είτε για απόκτηση σφαιρικής και ενδεδειγμένης γνώσης γύρω από το αντικείμενο της τραγωδίας, αλλά και για τον ίδιο τον Σοφοκλή, τις ιδέες και τις μεθόδους του.

Τέλος, θα ήθελα να τονίσω ότι οι απόψεις που σχημάτισα πάνω σε κάποια θέματα που αφορούν το έργο του Σοφοκλή δεν είναι απόλυτες και όπως σε κάθε αναγνώστη η πρόσληψη πληροφοριών «φιλτράρεται» με διαφορετικό τρόπο.

Ο Σοφοκλής και η Αρχαία Ελληνική Τραγωδία

1.1 Σοφοκλής: Η ζωή και το έργο του

Ο Σοφοκλής γεννήθηκε στο δήμο του Ίππιου Κολωνού περί το 497-496 π.Χ., αν λάβουμε υπόψη την πληροφορία ότι στα 480 π.Χ. ήταν επικεφαλής στο νικητήριο χορό των εφήβων για τη νίκη στη Σαλαμίνα¹. Καταγόταν από οικογένεια πλούσιου εργοστασιάρχη της Αθήνας και έζησε στην περίοδο των Περσικών πολέμων και στην αρχή του Πελοποννησιακού πολέμου². Ο πατέρας του ονομαζόταν Σοφίλλος και είχε πλουτίσει κατά την διάρκεια των Περσικών πολέμων, καθώς το εργοστάσιο ξιφοποιίας που κατείχε απέδιδε επαρκώς. Για το λόγο αυτόν ο Σοφοκλής μπόρεσε να λάβει καλή αγωγή. Πρέπει να σημειωθεί, πως ο Σοφοκλής εκλέχθηκε σε διάφορες υψηλές θέσεις ευθύνης ως στρατηγός, ελληνοταμίας και πρόβουλος και ήταν φίλος του Περικλή.

Πρώτη σύζυγος του υπήρξε η Νικοστράτη και μαζί της απέκτησε τον Ιοφώντα. Η επόμενη σύζυγος του υπήρξε η Θεωρίς από τη Σικυώνα, αλλά μάλλον ήταν ερωμένη του παρά γυναίκα του και τα παιδιά που έκανε μαζί της ήταν νόθα. Από αυτήν τη σχέση γεννήθηκε ο Αρίστωνας, του οποίου ο γιος παρέστησε το 401 π.Χ. τον *Οιδίποδα επί Κολωνώ* του παππού του³.

Η συγγραφική του δραστηριότητα αρχίζει το 468 και συνεχίστηκε μέχρι και το τέλος της ζωής του. Έγραψε περισσότερα από εκατόν είκοσι δράματα αλλά δυστυχώς τα σωζόμενα είναι μόλις επτά: *Αίας*, *Αντιγόνη*, *Τραχίνιες*, *Οιδίπους τύραννος*, *Ηλέκτρα*, *Φιλοκτήτης*, *Οιδίπους επί Κολωνώ*⁴. Ωστόσο, είναι αρκετά ώστε να μας δείξουν τι εξαιρετικός τραγωδιογράφος ήταν. Δεν βρίσκεται τυχαία στο πάνθεον των μεγαλύτερων τραγικών ποιητών της αρχαιότητας.

¹ Βλ. Μύρης & Μπάζου (2000) 9.

² Βλ. Μαυρόπουλος (2005) 26.

³ Βλ. Φιλολογική ομάδα Κάκτου (1993) 14.

⁴ Αυτή είναι η πιθανή σειρά συγγραφής, δεν μπορούμε ωστόσο να είμαστε σίγουροι ιδιαίτερα με το ποιο έργο προηγήθηκε ανάμεσα στον *Αίαντα* και στην *Αντιγόνη*. Webster (1994) 25.

Ο Σοφοκλής διδάχτηκε την τραγική τέχνη από τις τραγωδίες του Αισχύλου και για πρώτη φορά εμφανίστηκε ως δραματικός ποιητής το 468 π.Χ. Άφησε ανεξίτηλο το στίγμα του στην τραγωδία με κάποιες καινοτομίες που εισήγαγε όπως η αύξηση των υποκριτών από δύο σε τρεις κι η αύξηση του αριθμού των μελών του χορού από δώδεκα σε δεκαπέντε κ.α.⁵

Δύο βασικές έννοιες που διέπουν τις τραγωδίες του Σοφοκλή είναι η επίδραση που έχουν οι θεοί στα ανθρώπινα και κατά πόσο και αν δομούν οι άνθρωποι τη μοίρα τους. Δηλαδή, υπάρχει η ελεύθερη βούληση στους ανθρώπους ή είναι απλά «πιόνια» των θεών ή μήπως η αλήθεια βρίσκεται κάπου στη μέση;

1.1.1 Οι ήρωες του Σοφοκλή

Ο Σοφοκλής επέλεγε έναν μύθο με δύο βασικά κριτήρια: έπρεπε να μην περιέχει τίποτα το βλάσφημο για τους θεούς και να έχει έναν ήρωα ή μια ηρωίδα που θα ήταν δυνατόν να μετουσιωθεί σε ένα μεγάλο δραματικό χαρακτήρα⁶. Οι τραγικοί ήρωες του Σοφοκλή δεν είναι υπεράνθρωποι, μορφές έξω από την ανθρώπινη υπόσταση και αυτό επιδεικνύει ακόμη περισσότερο το μεγαλείο τους. Δηλαδή, ενώ είναι όντα εφήμερα και πεπερασμένα, «βουτηγμένα» στην ίδια τους τη θνητότητα, καταφέρνουν να ανυψωθούν εξαιτίας των αξιών και των ιδανικών τους. Δεν είναι τυχαίο, πως έχει χυθεί πολύ μελάνι σχετικά με τις προσωπικότητες που δεσπόζουν στο σοφοκλείο δράμα, οι οποίες είναι ανθρώπινες, διαθέτουν όμως ανάστημα μεγαλύτερο από αυτό των κοινών ανθρώπων⁷. Ο Αριστοτέλης διαπιστώνει στο έργο του *Περί Ποιητικής* ότι ο Σοφοκλής παρίστανε τους ανθρώπους «οίους είναι δεῖ» και ο Ευριπίδης «οἷοι εἶσι»⁸. Οι βασικοί χαρακτήρες που μας ενδιαφέρουν είναι φυσικά ο Οιδίπους, η Αντιγόνη αλλά και ο Κρέοντας, ο οποίος υπόκειται μια ενδιαφέρουσα μεταμόρφωση κατά τη διάρκεια των τριών έργων.

Ο Οιδίποδας βρίσκεται σε μια αιγυμιακή θέση στον *Οιδίποδα Τύραννο*. Ενώ πιστεύει ότι είναι γιος του βασιλιά της Κορίνθου, υπάρχουν ενδείξεις ότι ίσως και να

⁵ Βλ. Μαυρόπουλος (2005) 27.

⁶ Βλ. Webster (1994) 73.

⁷ Βλ. Winnigton-Ingram (1980) 8.

⁸ Ο Σοφοκλής παρουσίαζε εξιδανικευμένες μορφές, ο Ευριπίδης πιο ρεαλιστικές και ο Αισχύλος υπεράνθρωπες. Αυτή η διάκριση δεν είναι απόλυτα βάσιμη, ωστόσο αποτελεί μια διαπίστωση του Αριστοτέλη. Βλ. Μαυρόπουλος (2005) 28.

μην είναι. Παρ' όλο που μαθαίνει ότι μπορεί να μην είναι βιολογικό παιδί των γονιών του στην Κόρινθο, εκείνος συνεχίζει να τους αγαπάει. Είναι ευαίσθητος όσον αφορά τη γέννηση του και στον *Οιδίποδα επί Κολωνώ* νιώθει ντροπή για κάθε αναφορά στα περασμένα του σφάλματα ακόμα κι αν δεν ήταν ηθελημένα. Θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως «φιλόπολις», αφού αγαπάει την πόλη του και θέλει να την προστατεύσει. Αγαπάει τις κόρες του και είναι ευσεβής προς τους θεούς, καθώς φεύγει στην εξορία επειδή φοβάται ότι ο χρησμός θα βγει αληθινός και αναζητάει τον φονιά του Λάιου με τις οδηγίες του μαντείου. Οι καταστάσεις όμως ή ίσως η μοίρα θα τον φέρουν αντιμέτωπο με κάποια μυστικά του παρελθόντος, ανοίγοντας έτσι το κουτί της Πανδώρας, και θα φανεί γιατί ο Οιδίποδας είναι από τους πιο τραγικούς ήρωες που έχουν δημιουργηθεί ποτέ στην ιστορία της λογοτεχνίας.

Η Αντιγόνη, η κόρη του Οιδίποδα, αποτελεί μία από τις πιο εμβληματικές γυναικείες μορφές στον ρου της τραγωδίας. Αγαπάει τον πατέρα της και παραβλέπει τα όσα έχει κάνει, διότι γνωρίζει ότι οι συμφορές αυτές είναι θεόσταλτες. Η γενναιότητα που δείχνει, ακόμα κι όταν ξέρει ότι πρόκειται να πεθάνει, είναι αξιοθαύμαστη. Είναι έτοιμη να θυσιαστεί για τα ιδανικά και τα πιστεύω της, και τα μηνύματα που περνάει με τα λόγια⁹ και τις πράξεις¹⁰ της είναι πανανθρώπινα. Η Αντιγόνη είναι η επιτομή του σοφόκλειου ήρωα.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει ο χαρακτήρας του Κρέοντα, με την μεταστροφή που κάνει και από δευτερεύων «καλός» χαρακτήρας στον *Οιδίποδα Τύραννο* γίνεται πρωτεύων «κακός» στην *Αντιγόνη*. Εκτενέστερη ανάλυση των χαρακτήρων κι όχι μόνο θα ακολουθήσει στα μετέπειτα κεφάλαια, για το πώς διαχειρίζεται τον μύθο του Οιδίποδος ο Σοφοκλής σε κάθε ένα από τα τρία έργα του για τους Λαβδακίδες.

Ο Έλληνας δραματοποιός είχε αρκετή ελευθερία στην πραγμάτευση της παραδοσιακής ιστορίας. Έτσι λοιπόν και ο Σοφοκλής κατέστρωνε με τέτοιο τρόπο τον μύθο του, ώστε να προβλέπει ένα μεγάλο αριθμό διαφορετικών καταστάσεων για τον κύριο χαρακτήρα αυτού¹¹. Ο συμπεριφορισμός του εκάστοτε βασικού χαρακτήρα είναι κάτι περισσότερο από σταθερό μέρος του μύθου και γι' αυτό ο τραγωδιογράφος θα τον κρατήσει ατόφιο με κάποιες πάντα δικές του προσμίξεις που θα υπηρετούν την

⁹ «δεν γεννήθηκα για να μισώ, αλλά για ν' αγαπώ» (Αντ. 523).

¹⁰ Έχασε τη ζωή της γιατί θέλησε να δώσει μια σωστή ταφή στον αδελφό της, καθώς η αγάπη της είναι ριζωμένη στο χρέος απέναντι στους συγγενείς. Webster (1994) 76.

¹¹ Βλ. Webster (1994) 104.

ιστορία που θέλει να πει. Ο Σοφοκλής παίρνει τους μύθους, σύμφωνα με την παράδοση και προσπαθεί να επιδείξει τις ηθικές αρχές που περιέχουν μέσω των χαρακτήρων τους. Προσπαθεί να δείχνει τα κίνητρα του κάθε ήρωα που οδήγησαν σε κάθε πράξη του χωρίς να αποκλείει το «θεϊκό» από την εξίσωση.

1.1.2 Η Σοφόκλεια οπτική για το «θεϊκό»

Διαβάζοντας κάποιος τις τραγωδίες του Σοφοκλή θα κατανοήσει ότι αποτελούν δείγμα του αρχαιοελληνικού κοσμοειδώλου και κοσμοθεωρίας σχετικά με την Θεία Πρόνοια. Αρκετά συχνά βλέπουμε μια συμπαντική νομοτέλεια με αρχή την ὕβριν και τα φυσικά παρεπόμενά της. Ο κόσμος του Σοφοκλή, όπως και του Αισχύλου, κατοικείται και διευθύνεται από πανίσχυρα όντα, τους θεούς¹².

Στον αρχαίο κόσμο υπήρχαν δύο προσεγγίσεις σχετικά με την ύπαρξη των θεών και τη δράση τους: Απ' τη μια πλευρά, βρισκόταν η Αθηναϊκή κοινωνία, η οποία είχε αποδεχτεί τους Ομηρικούς θεούς κι απ' την άλλη οι λόγιοι που είτε απέρριπταν είτε θεωρούσαν τους θεούς ως κάτι το αοριστολογικό¹³. Ο Σοφοκλής στέκεται ανάμεσα στους δύο κόσμους και επιλέγει τη μέση λύση, διατηρώντας τους θεούς του ομηρικού κόσμου εξευγενίζοντας και ηθικοποιώντας τους¹⁴.

Κάτι που δεν πρέπει να παραλειφθεί, ήταν η στάση των θεών σχετικά με τη δικαιοσύνη. Η αίσθηση του δικαίου των θεών του Σοφοκλή ορίζεται με δικά τους κριτήρια¹⁵, που πολλές φορές οι άνθρωποι λόγω της φύσης τους δεν είναι ικανοί να κατανοήσουν. Δηλαδή, όταν ο άνθρωπος έρχεται σε επαφή με μια πραγματικότητα αμφίσημη, που ξεπερνά τα όρια της δικής του αντίληψης, τότε καταλαβαίνει ότι η μέχρι πρότινος ανθρώπινη τάξη είναι ουσιαστικά αταξία¹⁶.

Ένα χαρακτηριστικό της σοφοκλείας δημιουργίας που δεν πρέπει να λησμονείται, είναι η αξιοποίηση των χρησμών. Κυρίως ο Δίας και ο Απόλλων, επικοινωνούν με τους ανθρώπους μέσω των χρησμών. Ικανοί για την μετακένωση της θείας γνώσης στους ανθρώπους είναι οι μάντεις, ενώ οι οίωνοι και τα όνειρα οδηγούν κι εκείνα

¹² Βλ. Winnigton-Ingram (1980) 9.

¹³ Βλ. Webster (1994) 39.

¹⁴ Βλ. Webster (1994) 40.

¹⁵ Βλ. Webster (1994) 46.

¹⁶ Βλ. Λιαπής (2003) 84.

στην κοινοποίηση των χρησμών. Στον Σοφοκλή οι χρησμοί αποτελούν τη βάση της δραματικής υπόθεσης και συχνά προσπαθεί να δείξει την πίστη του στους χρησμούς, υποστηρίζοντας την παραδοσιακή θρησκεία έναντι της σύγχρονης αμφισβήτησης¹⁷. Οι χρησμοί όμως δείχνουν ότι κάτι έχει προκαθοριστεί και προαποφασιστεί από τους θεούς.

Άρα, το εύλογο ερώτημα που σχηματίζεται για τον Οιδίποδα είναι το εξής: Οι προσωπικές επιλογές οδήγησαν τον Οιδίποδα στο δρόμο αυτό ή όλα όσα συνέβησαν ήταν προδιαγεγραμμένα να γίνουν; Αυτή είναι μια ενδιαφέρουσα πτυχή του σοφόκλειου Οιδίποδα που αξίζει να εξεταστεί ενδελεχώς, αν δηλαδή ο Σοφοκλής πραγματεύεται τον Οιδίποδα ως «δέσμιος» της μοίρας του. Ο Σοφοκλής έχει θεωρηθεί συχνά ως τραγωδιογράφος που τα δράματα του περιστρέφονται γύρω από την έννοια του αδυσώπητου πεπρωμένου¹⁸.

Επομένως, μέσα από τις τραγωδίες του Σοφοκλή ανακύπτει το εξής δίλλημα, το οποίο αυτομάτως ανάγεται σε φιλοσοφικό προβληματισμό, που μέχρι και σήμερα ταλανίζει τη σκέψη αρκετών ανθρώπων: ελεύθερη βούληση ή προκαθορισμός; Η σύγκρουση που προκύπτει όταν αυτές οι δύο έννοιες τοποθετηθούν δίπλα δεν είναι τίποτε άλλο από μια αλήθεια της ζωής.

¹⁷ Βλ. Webster (1994) 41-42.

¹⁸ Βλ. Winnigton-Ingram (1980)159.

1.2 Αρχαία Ελληνική Τραγωδία και μύθος

Για πρώτη φορά συναντάμε τη λέξη «τραγικός» στις *Ιστορίες του Ηροδότου* (V, 67) ο οποίος αναφέρει ότι στη Σικυώνα, την εποχή του τυράννου Κλεισθένη, οι δυστυχίες του Αδράστου τιμούνταν με «τραγικούς χορούς»¹⁹. Αυτό που γνωρίζουμε ως Ελληνική Τραγωδία είναι με μεγαλύτερη ακρίβεια Αθηναϊκή ή Αττική Τραγωδία, διότι η τραγωδία όπως την αντιλαμβανόμαστε είναι Αθηναϊκό προϊόν επινόησης²⁰. Η τραγωδία είναι πρωτότυπο λογοτεχνικό είδος με τους δικούς του κανόνες και τα δικά του γνωρίσματα. Εγκαινιάζει έναν καινούριο τύπο θεάματος μέσα στο σύστημα των δημόσιων γιορτών της πόλης και ως ιδιαίτερη μορφή έκφρασης, φανερώνει άγνωστες ως τότε πλευρές της ανθρώπινης εμπειρίας, σημαδεύει έναν σταθμό στη διαμόρφωση του εσωτερικού ανθρώπου, του υπεύθυνου υποκειμένου. Τραγικό είδος, τραγική παράσταση, τραγικός άνθρωπος: και ως προς τις τρεις αυτές πλευρές του, το φαινόμενο παρουσιάζεται με αποκλειστικά δικά του γνωρίσματα²¹. Ενδιαφέρον παρουσιάζει μια ακόμη άποψη, η οποία είχε διατυπωθεί από τους αρχαίους: ισχυρίζονταν ότι πατέρας της τραγωδίας ήταν ο Όμηρος και τον χαρακτήριζαν ως τον πρώτο τραγικό ποιητή²². Σίγουρα, ο Όμηρος δεν ξεκίνησε να συνθέτει τα ομηρικά έπη με σκοπό να φτιάξει τραγωδία, αλλά εάν λάβουμε υπόψη ότι στα ομηρικά έπη υπάρχουν ψήγματα από ρητορική έως και αστρονομία τότε πράγματι έχει βάση αυτή η άποψη.

Για να δημιουργηθεί μια τραγωδία θα έπρεπε ο τραγωδιογράφος να στηριχθεί σε έναν μύθο. Προτού σχολιάσουμε τον μύθο στην τραγωδία, δόκιμο θα ήταν να δούμε τι είναι ο μύθος εν γένει. Φυσικά είναι δύσκολο να απαντηθεί αλλά ο Jean-Pierre Vernant δίνει μια αρκετά ενδιαφέρουσα προσέγγιση στο έργο του *Μύθος και κοινωνία στην Αρχαία Ελλάδα*: «Ο μύθος δεν ορίζεται μόνο από την πολυσημία του, από τον εγκιβωτισμό των διαφορετικών κωδίκων. Ανάμεσα στους όρους που ξεχωρίζει ή αντιπαραθέτει στο πλαίσιο της κατηγοριοποιητικής του σκευής, οργανώνει μέσα από το ξεδίπλωμα της αφήγησης και την κατάτμηση των

¹⁹ Βλ. Moretti (2004) 41.

²⁰ Βλ. Beer (2004) 1.

²¹ Βλ. Vernant, J.P. - Naquet P.V. (1988) 23.

²² Βλ. Lesky (1987) 85.

σημασιολογικών πεδίων περάσματα, «γλιστρήματα», τάσεις, ταλαντεύσεις, σαν να εμπλέκονταν κατά κάποιο τρόπο μεταξύ τους οι όροι, που ταυτόχρονα αλληλοαποκλείονται. Ο μύθος, επομένως, «βάζει στο παιχνίδι» μια μορφή λογικής, που σε αντίθεση με τη φιλοσοφική λογική της μη αντίφασης, μπορούμε να την ονομάσουμε λογική της αμφιβολίας, του διαφορούμενου, της πολικότητας»²³. Σε ένα πρώτο επίπεδο θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο μύθος είναι μέρος της συλλογικής μνήμης και αποτυπώνει έναν κόσμο πολύπλοκο και αντιφατικό. Σύμφωνα με τον Τσαγγάλη στο έργο *Αρχαία Ελληνική Τραγωδία και Πράξη*: «ο μύθος αποτελεί την ακένωτη πηγή θεματικής τροφοδότησης της τραγωδίας και ίσως έναν από τους βασικούς λόγους για τους οποίους το λογοτεχνικό αυτό είδος ταχύτατα κατέλαβε καίρια θέση στο πολιτισμικό γίγνεσθαι του ελληνικού κόσμου»²⁴.

Η τραγωδία ενσωματώνει ένα στοιχείο γραφής (αποτελεί γραπτή σύνθεση) και ένα στοιχείο προφορικότητας (προορίζεται για γραπτή αναπαράσταση)²⁵. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη η τραγωδία χωριζόταν σε δύο δομικά τμήματα: τα «κατά ποσόν» μέρη και τα «κατά ποιόν» μέρη. Τα «κατά ποιόν» μέρη ήταν ο μύθος, το ήθος, η διάνοια, η λέξις, το μέλος και η όψις. Η σειρά με την οποία ο Σταγειρίτης τα έχει θέση δεν είναι διόλου τυχαία. Τα έχει τοποθετήσει με κλίμακα σημαντικότητας για μια τραγωδία. Στην κορυφή βρίσκεται ο μύθος, κάτι το οποίο δεν θα πρέπει να μας εκπλήσσει καθόλου. Ο μύθος ήταν η βάση πάνω στην οποία ο τραγωδιογράφος θα «έχτιζε» το έργο του. Πρόκειται για αυτό που ο Αριστοτέλης ονομάζει *σύνθεσιν τῶν πραγμάτων* και που εμείς σήμερα αποκαλούμε υπόθεση και πλοκή, δηλαδή τη διαδοχή των γεγονότων στο έργο. Ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι καλός μύθος είναι αυτός που στηρίζεται στο *εἶκός και τὸ ἀναγκαῖον* (*Περὶ ποιητικῆς IX*), δηλαδή στη φυσική και ομαλή διαδοχή των συμβάντων, από τα οποία το ένα προκαλεί το άλλο. Η μορφή, η πλοκή και η σύνθεση της τραγωδίας πρέπει να είναι στοιχεία φυσικά, εύλογα, λογικά, αληθοφανή (*εἶκός*): ακόμη ότι πρέπει να συμφωνούν με την αισθητική και την ηθική αναγκαιότητα (*ἀναγκαῖον*). Οι ιδανικότεροι τραγικοί μύθοι, επίσης, περιλαμβάνουν κάποια *περιπέτειαν*, δηλαδή μια δραματική *μεταβολὴν ἐς τὸ ἐναντίον*, είτε από την ευτυχία στη δυστυχία είτε το αντίθετο. Αυτό είναι κάτι που βλέπουμε να συμβαίνει στον Οιδίποδα αφού εν αρχή ήταν ένας βασιλιάς που όλοι τον αγαπούσαν για αυτά που είχε καταφέρει και ήταν ευτυχής, ενώ στο τέλος τον

²³ Βλ. Vernant (2005) 263.

²⁴ Βλ. Μαρκαντωνάτος-Τσαγγάλης (2008) 33.

²⁵ Βλ. Γιόση (1996) 70.

βλέπουμε να έχει υποστεί την απόλυτη δυστυχία. Άρα είναι πασιφανές πως η πεμπουσία της τραγωδίας είναι ο μύθος. Είναι το θεμέλιο πάνω στο οποίο θα κατασκευάσει το «οικοδόμημά» του. Τι σημαίνει αυτό όμως για τον ίδιο τον δραματοποιό;

Ο μύθος προυπήρχε, συνήθως στην επική παράδοση, και ο τραγωδιογράφος αυτό που είχε να κάνει ήταν να τον μετασχηματίσει σε δραματική ύλη. Ενώ είχε μεγάλη ελευθερία να διαμορφώσει την ιστορία ώστε να πει και να τονίσει αυτά που θέλει, παράλληλα αυτοπεριοριζόταν. Ίσως να ακούγεται αντιφατικό, όμως για τον δραματοποιό δεν ήταν. Πρέπει να τονιστεί το γεγονός, ότι οι Αθηναίοι πολίτες γνώριζαν σε γενικές γραμμές τους μύθους, τους οποίους έβλεπαν σκηνοθετημένους στις τραγωδίες. Και αυτοί οι μύθοι, που στην πραγματικότητα δεν είναι πολλοί και αποτελούν το πρώτο υλικό της τραγωδίας, αφενός καθόριζαν και περιορίζαν την ελευθερία του ποιητή και αφετέρου δημιουργούσαν έναν ορίζοντα προσδοκιών στο κοινό. Επομένως, ο τραγωδοποιός έπρεπε να προσδώσει στο έργο τα χαρακτηριστικά που επιθυμούσε, δίχως να «πειράξει» τον πυρήνα, διότι το κοινό είχε ήδη γνώσεις για τους μύθους και τους χαρακτήρες του. Η μετουσίωση του μύθου σε δραματική ύλη είναι μια δύσκολη διαδικασία και έγκειται στο ταλέντο του τραγωδιογράφου. Η ικανότητα του εκάστοτε δραματοποιού φαινόταν όχι στο να εφεύρει την ιστορία αλλά στο πως θα την επανεφεύρει.

Όπως είπαμε παραπάνω ο τραγωδιογράφος ήθελε να δώσει μια νέα οπτική στο μύθο, όμως ήταν μια δύσκολη διαδικασία. Σε ποιον βαθμό λοιπόν ο ήρωας, έτσι όπως παρουσιάζεται, μπορεί να αποκτήσει κάποια ιδιαίτερη, εξατομικευμένη σημασία σε σχέση με τον ήδη υπάρχοντα σκελετό της αφήγησης και σε ποιον βαθμό αυτή η παραλλαγή του μύθου θα γίνει αποδεκτή από τους θεατές; Υπήρχε μια λεπτή κόκκινη γραμμή που δεν έπρεπε να περάσει ο δραματοποιός, ώστε το έργο του να γινόταν δεκτό στο αθηναϊκό κοινό. Αν από άποψη πλοκής, η ελληνική τραγωδία συνθέτει ένα μεγαλειώδες μωσαϊκό παραλλαγών πάνω σε σχετικά λίγα μυθολογικά θέματα, διαρκώς επαναλαμβανόμενα αλλά ποτέ όμοια, εξυπακούεται ότι η τραγωδία είναι σταθερά διακειμενική²⁶. Η τραγική «πράξη» μπορεί να θεωρηθεί ως ένας περίπλοκος χειρισμός υλικού από τον θρύλο και πρωτογενούς σύμβασης, που συνθέτει έναν περίτεχνο ιστό από ομοιότητες και διαφορές σε όλα τα επίπεδα οργάνωσης. Το

²⁶ Βλ. Burian (1997), 179.

ιδιαίτερο, εξατομικευμένο σχήμα και οι εκφάνσεις μιας τραγικής πλοκής ως προϊόν αντίστοιχων διαφοροποιήσεων τόσο του γνωστού μυθολογικού υλικού όσο και των οικείων μορφολογικών στοιχείων, μπορούν εν δυνάμει να κατευθύνουν ή να εκτρέψουν την προσοχή του θεατή, να επαληθεύσουν, να τροποποιήσουν ή ακόμα και να ανατρέψουν τις προσδοκίες του²⁷. Συνεπώς, μια τραγική πλοκή δεν φύεται απλώς μέσα στο ποιητικό κείμενο, αλλά και στον διάλογο που αναπτύσσεται ανάμεσα σ' αυτό το εν παραστάσει κείμενο και στην πρόσληψή του από ένα ενημερωμένο κοινό, ως επανάληψη του μύθου και συγχρόνως ως μία νέα οπτική.

²⁷ Βλ. Burian (1997), 179.

1.3 Ο μύθος του Οιδίποδος πριν από τον Σοφοκλή

Όπως ειπώθηκε παραπάνω, το μυθολογικό υλικό προπήρχε κι ο τραγωδιογράφος έπρεπε να το μετασχηματίσει. Το ίδιο συνέβη λοιπόν και με το μύθο του Οιδίποδα. Ο μύθος του Οιδίποδα είναι ο σημαντικότερος από τους αρχαιότατους θηβαϊκούς μύθους. Η τραγική ιστορία του Οιδίποδα, του σωτήρα της Θήβας έχει εμπνεύσει πλήθος δραματουργών να πουν την ιστορία του. Ο Θηβαϊκός μύθος του Οιδίποδα είναι πανάρχαιος και σπέρματα του βρίσκονται και σε άλλους λαούς και στην αρχή θα ήταν ένας λαϊκός θρύλος²⁸. Η αρχαία παράδοση αποδίδει τον τίτλο Οιδίπους σε οκτώ ή εννιά τραγωδίες γραμμένες από διάφορους δραματουργούς, πέρα από αυτές που συνέθεσαν οι τρεις τραγικοί²⁹.

Αναφέρεται ήδη στα ομηρικά έπη, που ακολουθούν ίσως παλαιότερες παραδόσεις άγνωστων επικών ποιητών. Στη ραψωδία Ψ της *Ιλιάδας* έχουμε μόνο μια μνεία, από δύο μονάχα στίχους, που μας πληροφορούν ότι ο Οιδίπους σκοτώθηκε στο πεδίο της μάχης και ότι, προς τιμή του, οργάνωσαν επικήδειους αγώνες, στους οποίους νίκησε όλους τους Θηβαίους ο Ταλαϊονίδης Ευρύαλος, γιος του βασιλιά Μηκιστέα:

*ὄς ποτε Θήβασδ' ἦλθε δεδουπότος Οἰδιπόδαο
ἐς τάφον· ἔνθα δὲ πάντας ἐνίκα Καδμείωνας.*

(Ψ 679-680)

Ενδιαφέρον παρουσιάζει αυτή η πηγή, διότι μαθαίνουμε πως ο Οιδίποδας στην παράδοση δεν αυτοτυφλώθηκε αφού πέθανε στο πεδίο της μάχης, έχοντας έτσι έναν ένδοξο θάνατο, αν λάβουμε υπόψη ότι προς τιμήν του οργανώθηκαν αγώνες. Μάλιστα υποθέτουμε, ότι δεν είχε στιγματιστεί από τους θεούς ώστε να περάσει τα δεινά που γνωρίζουμε, αφού βρήκε έναν ένδοξο θάνατο στο πεδίο της μάχης, αποκτώντας έτσι υστεροφημία.

²⁸ Βλ. Σάρρος (1989) 9.

²⁹ Βλ. Μαρκαντωνάτος (2004) 29.

Επίσης, αναφορά στον Οιδιπόδειο μύθο έχουμε και στην Οδύσσεια, όπου ο Οδυσσεύς συναντά την μητέρα του Οιδίποδα στον κάτω κόσμο:

*μητέρα τ' Οιδιπόδαο ἴδον, καλὴν Ἐπικάστην,
ἣ μέγα ἔργον ἔρεζεν αἰδρεΐησι νόοιο
γῆμαμένη ᾧ υἱῷ· ὁ δ' ὄν πατέρ' ἐξεναρίζας
γῆμεν· ἄφαρ δ' ἀνάπυστα θεοὶ θέσαν ἀνθρώποισιν.
ἀλλ' ὁ μὲν ἐν Θήβῃ πολυηράτῳ ἄλγεα πάσχων
Καδμείων ἦνασσε θεῶν ὀλοὰς διὰ βουλὰς·
ἣ δ' ἔβη εἰς Αἴδαο πυλάρταο κρατεροῖο,
ἀψαμένη βρόχον αἰπὸν ἀφ' ὑψηλοῖο μελάθρου
ᾧ ἄχει σχομένη· τῷ δ' ἄλγεα κάλλιπ' ὀπίσσω
πολλὰ μάλ', ὅσσα τε μητρὸς ἐρινύες ἐκτελέουσι.*

(λ 271-280)

Στο εδάφιο αυτό μπορούμε να διακρίνουμε περισσότερα γνωρίσματα του μύθου του Οιδίποδα πριν την δραματοποίηση του από τον Σοφοκλή. Αρχικά, βλέπουμε η μητέρα του Οιδίποδα να ονομάζεται Επικάστη κι όχι Ιοκάστη. Στη συνέχεια γίνεται λόγος για πατροκτονία κι ότι ο Οιδίποδας συνέχισε να κυβερνά την Θήβα ύστερα από το θάνατο της Επικάστης. Αυτά που δεν αναφέρονται είναι τα γεγονότα με την Σφίγγα, η αυτοτύφλωση του Οιδίποδα και η φυγή του ίδιου εκ της Θήβας. Λόγος δεν γίνεται για τα δύο του παιδιά, Ετεοκλή και Πολυνείκη, στα οποία συνεχίζεται η κατάρα του γένους³⁰. Αντίθετα, στο ησιόδειο έπος *Ἔργα καὶ Ἡμέραι* βρίσκουμε μια αναφορά στον πόλεμο μεταξύ Πολυνείκη και Ετεοκλή, στον οποίο οι ήρωες φονεύονται για τα κοπάδια του Οιδίποδα³¹. Στη *Θεογονία* αναφέρεται πως η Σφίγγα, κόρη της Ἐχιδνας, ήταν αιτία ολέθρου για τους Καδμείους³².

Ο μύθος του Οιδίποδα αποτέλεσε κυρίως θέμα των επών του θηβαϊκού κύκλου: τρία επικά ποιήματα ασχολούνται με την τύχη του Οιδίποδα και των γιων του, η *Οιδιπόδεια* και οι *Ἐπίγονοι*, –από τα οποία δεν έχει τίποτε διασωθεί– και η *Θηβαΐδα*. Στην *Οιδιπόδεια*, τα τέσσερα παιδιά του Οιδίποδα γεννήθηκαν όχι από

³⁰ Βλ. Μαρκαντωνάτος (2004) 31.

³¹ *μαρναμένους μῆλων ἔνεκα Οιδιπόδαο* (162).

³² *ἣ δ' ἄρα Φῆκ' ὀλοὴν τέκε Καδμείοισιν ὄλεθρον* (326).

την Ιοκάστη, αλλά από την δεύτερη γυναίκα του, την Ευρυγάνεια³³. Άρα, σε μια ακόμη πηγή βλέπουμε ότι ο Οιδίπους δεν απέκτησε παιδιά με την Ιοκάστη.

Η Θηβαΐδα, ένα μεγάλο πολύ παλιό και χαμένο σήμερα επικό ποίημα 7000 στίχων³⁴, έργο που γνωρίζουμε καλύτερα χάρη σ' ένα απόσπασμα δέκα στίχων, όπου ο τυφλός Οιδίπους, εγγίζοντας με τα δύο του χέρια, το ωραίο χρυσό κύπελλο³⁵, που βρίσκεται μπροστά του, αναγνωρίζει ότι είναι του πατέρα του Λαΐου, πρόξενου όλων των συμφορών. Είχε δώσει εντολή στους γιους του να μην χρησιμοποιήσουν ποτέ το χρυσό κύπελλο. Εξοργισμένος γιατί ο Πολυνείκης παραβίασε την εντολή του πατέρα του, εκστομίζει κατάρα και για τα δύο του παιδιά³⁶: να μισούν ο ένας τον άλλον και να διαμοιράζονται την κληρονομιά του με τα όπλα στα χέρια³⁷.

Επιπλέον, αναφορά για τον Οιδίποδα κάνει και ο Πίνδαρος, λέγοντας πως τα πράγματα δεν μένουν ίδια και η μοίρα συχνά στέλνει συμφορές μετά από περίοδο ευτυχίας, κάτι που συνέβη και στον Οιδίποδα:

*οὕτω δὲ Μοῖρ', ἄ τε πατρώϊον
τῶνδ' ἔχει τὸν εὐφρονα πότμον, θεόρτω σὺν ὄλβῳ
ἐπί τι καὶ πῆμ' ἄγει παλιντράπελον ἄλλῳ χρόνῳ:
ἐξ οὐπερ ἔκτεινε Λῆον μόριμος υἱὸς
συναντόμενος, ἐν δὲ Πυθῶνι χρησθὲν
παλαίφατον τέλεσσεν.
ἰδοῖσα δ' ὄξει' Ἐριννὸς
ἔπεφνέ οἱ σὺν ἀλλαλοφονία γένος ἀρήϊον.*

(Ὀλυμπ. II, 38-40)

Τέλος, ο Πίνδαρος αναφέρεται στην ζακουστή σοφία του Οιδίποδα³⁸ και στο αίνιγμα της Σφίγγας³⁹.

³³ Βλ. Μαρκαντωνάτος (2004) 31.

³⁴ Βλ. Lesky, 134 (1981).

³⁵ χρύσειον καλὸν δέπας.

³⁶ θεῶν δ' οὐ λάνθαν' ἔρινύν.

³⁷ ἀμφοτέροισι δ' αἰεὶ πόλεμοί τε μάχαι τε.

³⁸ Πυθ. IV. 263 γνῶθι νῦν τὰν Οἰδιπόδα σοφίαν.

³⁹ Αποσπ. 62: αἴνιγμα παρθένου ἐξ ἀγριᾶν γνάθων.

Επιπλέον, οι λογογράφοι του πέμπτου αιώνα π.χ. μιλούν για τα περί Οιδίποδος γεγονότα, όπως ο Ελλάνικος για τη σκηνή της αυτοτύφλωσης κι ο Φερεκύδης για όλους τους μύθους των Λαβδακιδών⁴⁰. Στο συγκεκριμένο σημείο δόκιμο θα ήταν να παρουσιαζόταν ο μύθος των Λαβδακιδών. Δεν πρέπει εντούτοις να λησμονηθεί το γεγονός πως επρόκειτο για μύθο, ο οποίος θα είχε υποστεί παραλλαγές. Ο Πολύδωρος ήταν γιος του Κάδμου, του γενάρχη της Θήβας, που είχε γιο τον Λάβδακο. Τον Λάβδακο διέλυσαν μαινόμενες Βάκχες, επειδή δεν λάτρευε τον Διόνυσο. Ο Λάβδακος είχε έναν γιο, τον Λάιο, ο οποίος εκδιώχθηκε από τον θρόνο και φιλοξενήθηκε στο Άργος από τον βασιλιά Πέλοπα. Ο Λάιος ασέλησε στο γιο του Πέλοπα, Χρύσιππο, και μετά από πόλεμο σκοτώθηκε ο Χρύσιππος από τα αδέρφια του, τον Ατρέα και τον Θυέστη. Έπειτα, ο Λάιος πήρε για γυναίκα του την Ιοκάστη και ο χρησμός είπε ότι αν κάνει παιδί θα τον σκοτώσει. Η Ιοκάστη μέθυσε τον Λάιο και έκανε παιδί. Ο Λάιος όμως έριξε το παιδί του στον Κιθαιρώνα για να πεθάνει κι έτσι να αποφύγει τον Χρησμό. Το παιδί αυτό, που ήταν ο Οιδίποδας, δεν πέθανε κι όταν μεγάλωσε πήγε στο μαντείο για να μάθει ποιος είναι, και του είπαν ότι θα σκοτώσει την μητέρα και τον πατέρα του⁴¹.

Στην πιο απλή μορφή του, ο μύθος του Οιδίποδα είναι παραλλαγή του μύθου του ήρωα⁴². Κυνηγημένος από έναν εχθρικό πατέρα, εξαιτίας μιας προειδοποίησης ή κάποιων οιωμών κατά ή πριν τη γέννηση του, ο ήρωας απειλείται ως βρέφος με θάνατο ή εγκαταλείπεται να πεθάνει. Στη συνέχεια σώζεται από τον θάνατο και ανατρέφεται από ξένους γονείς ή από ζώα και δείχνει στην παιδική του ηλικία σημάδια εξαιρετικών δυνατοτήτων. Όταν μεγαλώσει κάνει εξαιρετικά κατορθώματα, συχνά σκοτώνοντας τέρατα. Όπως τον δείχνει ο Σοφοκλής, ο Οιδίποδας αναπαριστά τον μύθο του ήρωα με αντίστροφη σειρά. Εκεί που οι άλλοι ήρωες φτάνουν στην κορυφή όταν μεγαλώσουν και αποκτούν δύναμη όταν ανακαλύπτουν την αληθινή τους καταγωγή, η κίνηση του Οιδίποδα πίσω στην παιδική ηλικία είναι καταστροφική⁴³.

Παραλλαγές στα γεγονότα και στον μύθο γενικότερα θα υπήρχαν πολλές. Το να προσπαθήσουμε να βρούμε από που άντλησε συγκεκριμένα ο Σοφοκλής το υλικό του, δε θα ήταν δόκιμο. Σίγουρα, θα επέλεξε την παραλλαγή εκείνη που του άρεσε και που

⁴⁰ Βλ. Μαρκαντωνάτος (2004) 33.

⁴¹ Βλ. Τοπούζης (1997) 21.

⁴² Βλ. Segal (2001) 79.

⁴³ Βλ. Segal (2001) 79.

τον βόλευε, ώστε με δικές του τροποποιήσεις ή προσθέσεις, να έλεγε την ιστορία του όπως ήθελε. Μακάρι να είχαν σωθεί κι άλλες πηγές που κάνουν αναφορά στον Οιδίποδα για να είχαμε μια πιο σφαιρική άποψη για τον μύθο του. Ωστόσο, όταν κάποιος διαβάσει τα μνημειώδη έργα του Σοφοκλή για τον Οιδίποδα δεν θα μείνει ασυγκίνητος. Η σοφόκλεια δραματοποίηση του μύθου του Οιδίποδα και των παιδιών του είναι αριστουργηματική.

1.4 Τα «προγεγενημένα» του σοφόκλειου μύθου του Οιδίποδα

Για την καλύτερη κατανόηση του μύθου του Οιδίποδα, είναι αναγκαίο να αναφερθούμε στα γεγονότα πριν από την πρώτη τραγωδία⁴⁴, τον «*Οιδίποδα Τύραννο*». Είναι σημαντικό, διότι θα χυθεί φως στα γεγονότα που προηγούνται της σάρκωσης του οιδιπόδειου σύμπαντος του Σοφοκλή. Δεν είναι τυχαίο ότι ο *Οιδίπους Τύραννος* χαρακτηρίστηκε αναλυτική τραγωδία, αφού τα αποφασιστικά γεγονότα που επικρατούν σ' αυτή, ανήκουν στο παρελθόν⁴⁵.

Ο βασιλιάς της Θήβας Λάιος, γιος του Λάβδακου, έλαβε κάποτε χρησμό από το θεό Απόλλωνα ότι θα φονευόταν από το παιδί που θα αποκτούσε από τη σύζυγό του Ιοκάστη. Όταν αργότερα η Ιοκάστη, παρά τη θεϊκή προφητεία, γέννησε ένα αγόρι, ο Λάιος τρομαγμένος και για να αποφύγει την απειλή του δελφικού χρησμού, το παρέδωσε σ' ένα πιστό του δούλο-βοσκό, αφού πρώτα τρύπησε και έδεσε τους αστραγάλους του, με την εντολή να αφήσει το νεογέννητο να πεθάνει στον άγριο Κιθαιρώνα.

Ο βοσκός, όμως, που θα εκτελούσε την εντολή, λυπήθηκε το παιδί και το παρέδωσε σ' έναν άλλο βοσκό απ' την Κόρινθο, ο οποίος το μετέφερε στην πόλη αυτή και το έδωσε στον κύριό του Πόλυβο, βασιλιά της Κορίνθου. Ο Πόλυβος και η σύζυγός του Μερόπη, που δεν είχαν παιδιά, το υιοθέτησαν και το ονόμασαν Οιδίποδα, λόγω των πρησμένων ποδιών του⁴⁶.

Ωστόσο, τα πράγματα δεν θα πήγαιναν καλά για τον Οιδίποδα, αφού μια μέρα σε ένα συμπόσιο άρχισε να ανοίγει ο ασκός του Αιόλου. Εκεί κάποιος τον χαρακτήρισε νόθο, κι όταν θέλοντας να μάθει το αληθές του λόγου, πήγε να ρωτήσει τους γονείς του. Επειδή ο Πόλυβος και η Μερόπη δεν κατόρθωσαν να δώσουν ικανοποιητικές εξηγήσεις, όταν ερωτήθηκαν από τον Οιδίποδα και επικράτησε «σιγή ιχθύος» στο παλάτι για το θέμα, αποφάσισε να πάει στην Πυθία. Η συμβουλή εκείνης ήταν ξεκάθαρη: να μην επιστρέψει πια στην πατρίδα του, γιατί, αν γύριζε, θα σκότωνε τον πατέρα του και θα έπαιρνε γυναίκα την ίδια τη μητέρα του. Έτσι, για να αποφύγει την

⁴⁴ Κατά δραματική σειρά, κι όχι σειρά συγγραφής από τον Σοφοκλή.

⁴⁵ Βλ. Lesky (1981) 407.

⁴⁶ οιδέω + πούς, Σταματάκος (1972) 674.

πατροκτονία και την αιμομιξία αποφάσισε να μην ξαναγυρίσει στην Κόρινθο, και να κατευθυνθεί προς τη Βοιωτία.

Σε ένα σταυροδρόμι, με το όνομα «Σχιστή οδός», συναντά μια άμαξα και ύστερα από μια έντονη λογομαχία σκοτώνει τον κάτοχο της άμαξας και τους συνοδούς-δούλους του, εκτός από έναν. Ο κάτοχος της άμαξας δεν ήταν άλλος από τον πατέρα του. Τι τρομερή ειρωνεία· να σκοτώσει κάποιος αυτόν που θέλει να προστατεύσει, τον ίδιο του τον πατέρα δίχως να το γνωρίζει. Η μοίρα ελλοχεύει και κάποιες φορές είναι πολύ ειρωνική και σκληρή. Εκείνος που γλύτωσε, ήταν ο βοσκός που είχε παραδώσει κάποτε ο Λάιος το παιδί του, ώστε να το αφήσει στον Κιθαιρώνα να πεθάνει. Απίστευτη εξέλιξη και το υφαντό της μοίρας του Οιδίποδα αρχίζει να περιπλέκεται επικίνδυνα.

Όταν ο Οιδίπους έφτασε στη Θήβα, βρήκε τους πολίτες τρομοκρατημένους εξαιτίας της Σφίγγας η οποία καθισμένη σ' ένα βράχο, κοντά στην πόλη, προκαλούσε τους διαβάτες να λύσουν το γνωστό αίνιμά της. Ο Οιδίπους έδωσε σωστή απάντηση, λύνοντας με την ευφυΐα και το θάρρος του, το αίνιγμα και υποχρεώνοντας το τέρας να γκρεμιστεί από το βράχο. Πρέπει να σημειωθεί, πως δεν υπάρχουν συγκεκριμένα χωρία που να δείχνουν ή και να υπονοούν την εμφάνιση και απειλή της Σφίγγας στο έργο του Σοφοκλή⁴⁷.

Έπειτα, Ο Οιδίποδας αναγορεύτηκε βασιλιάς της Θήβας, από τον προσωρινό βασιλιά της πόλης Κρέοντα, και σύζυγος της Ιοκάστης, χήρας του Λαίου. Ως λαοπρόβλητος βασιλιάς ο Οιδίπους ζούσε ευτυχισμένος και μεγάλη ευδαιμονία επικρατούσε στη χώρα του. Με την Ιοκάστη απέκτησε τέσσερα παιδιά, τους Πολυνείκη και Ετεοκλή και τις Αντιγόνη και Ισμήνη.

Ξαφνικά, όμως, μεγάλη συμφορά «χτύπησε» την πόλη του Κάδμου: φοβερή επιδημία που απειλούσε κάθε ζωντανό στη φύση και στην πόλη, μάλιστα τη χώρα, παράλληλα με την αφορία της γης και την αποβολή, στον τοκετό, των γυναικών και των ζώων. Για να βρει την αιτία της συμφοράς και τον τρόπο επίλυσης της, ο Οιδίπους ζήτησε χρησμό από το μαντείο των Δελφών. Από το σημείο αυτό αρχίζει η τραγωδία *Οιδίπους Τύραννος*, μέσω της οποίας θα κατανοήσουμε καλύτερα το πώς πραγματεύεται ο Σοφοκλής τον μύθο του Οιδίποδος.

⁴⁷ Βλ. Μαρκαντωνάτος (2004) 36.

2. ΟΙΔΙΠΟΥΣ ΤΥΡΑΝΝΟΣ

2.1 Ο Οιδίπους

Ο Σοφοκλής αντλώντας τις πηγές του από την δεξαμενή της μυθολογικής παράδοσης και αξιοποιώντας τις ποικίλες παραλλαγές και λεπτομέρειες του μύθου, ελισσόμενος πάντα στον δαιδαλώδη λαβύρινθο του μυθολογικού υποστρώματος, δραματοποίησε έξοχα την τραγική μοίρα του Οιδίποδα. Εξετάζοντας έναν μύθο είναι αναγκαίο να μπορούμε να διακρίνουμε τα γνωρίσματα που έχει προσδώσει ο δραματουργός στους πρωταγωνιστές και μη. Με αυτόν τον τρόπο θα κατανοήσουμε καλύτερα την οπτική γωνία του Σοφοκλή στην προκειμένη περίπτωση, για το πώς βλέπει τα πρόσωπα του μύθου και πάνω απ' όλα τον Οιδίποδα.

Ήδη από τον πρόλογο φαίνονται τα πρώτα δείγματα γραφής για το ποιόν του σοφοκλείου Οιδίποδα. Ως βασιλιάς ο Οιδίποδας στέκεται ενώπιον μιας ομάδας πολιτών, οι οποίοι έχουν πάει εκεί ως ικέτες. Ο λόγος είναι τα δεινά που έχει επιφέρει στην πόλη ο λοιμός και ελπίζουν με τη βοήθεια του κυβερνήτη και προστάτη τους να επέλθει μια λύση. Με τα λόγια του ο Οιδίποδας μας δείχνει κάποια γνωρίσματα του χαρακτήρα του: φροντίδα για το καλό της πόλης, ευλάβεια για τα σύμβολα της ικεσίας, συμπόνια για τους νέους και τους αδύναμους, ενεργητικότητα και καλή θέληση⁴⁸. Στο διάλογο του με τον Κρέοντα σχετικά με τον χρησμό ο Οιδίπους δείχνει την αγάπη του για το λαό του:

*...τῶνδε γὰρ πλέον φέρω
τὸ πένθος ἢ καὶ τῆς ἐμῆς ψυχῆς πέρι.*

(Οιδ. Τυρ. 93-94)

Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι ο Οιδίποδας έχει σώσει την πόλη ακόμα μια φορά στο παρελθόν από τη Σφίγγα. Είναι ένας βασιλιάς-ευεργέτης που οι υπήκοοι του τον αγαπούν κι εκείνος νοιάζεται γι' αυτούς. Πήρε την εξουσία επειδή το άξιζε, με την ευφυΐα και την οξύνοια του. Γι' αυτό λοιπόν πηγαίνουν οι πολίτες να ζητήσουν τη

⁴⁸Βλ. Segal (2001) 109.

βοήθειά του, ώστε να τους σώσει μία ακόμη φορά. Δεν είναι απλά ένας βασιλιάς, αλλά ένας ήρωας-βασιλιάς βρισκόμενος στον κολοφώνα της δόξας του. Εκεί βλέπουμε να τον τοποθετεί ο Σοφοκλής, στην κορυφή, ώστε όταν τον «ρίξει» η πτώση να είναι τεράστια. Με αυτόν τον τρόπο μας συστήνει επομένως ο Σοφοκλής τον δικό του Οιδίποδα: Ως φιλόδημος και ευδαίμων βασιλιάς, ο Οιδίπους ζει στη Θήβα έχοντας παντρευτεί την Ιοκάστη, την χήρα του Λάιου, κι όλα δείχνουν να βαίνουν καλώς. Ο Οιδίπους ετοιμάζεται να λύσει την συμφορά του λοιμού και να γίνει για ακόμη μια φορά ο ήρωας που υπήρξε κάποτε. Απίστευτη η τραγική ειρωνεία εδώ, αφού οι ικέτες ζητάνε σωτηρία από το λοιμό από εκείνον που είναι η αιτία του⁴⁹. Με αυτόν τον τρόπο λοιπόν έχει δομήσει ο Σοφοκλής τον Οιδίποδα ως βασιλιά.

Παρακάτω ο Σοφοκλής μας δείχνει μία διαφορετική πτυχή του χαρακτήρα του Οιδίποδα του. Λίγο μετά την είσοδο του Τειρεσία στη σκηνή, από τον στίχο 316 κ.ε. βλέπουμε ένα εντελώς διαφορετικό πρόσωπο του Οιδίποδα. Σίγουρα, πρωτίτερα είδαμε τον Οιδίποδα να εκφράζει με υπερβάλλοντα ζήλο την επιθυμία του να βρεθεί ο δολοφόνος του Λάιου. Ίσως να ξεπέρασε και τα όρια, όταν έριξε κατάρα ενάντια στο δολοφόνο⁵⁰. Ωστόσο, εκεί τον καταλαβαίνουμε γιατί είναι ένας βασιλιάς που συμπάσχει με το λαό του και ακόμα κι έτσι θέλει να αποδοθεί δικαιοσύνη, μολονότι φαίνονται κάποια ψήγματα ενός ανθρώπου που τον παρασύρουν τα συναισθήματα του. Συνεχίζοντας το διάλογό του με τον Τειρεσία, ο Οιδίποδας πιέζει το μάντη να αποκαλύψει το μεγάλο μυστικό. Ο Τειρεσίας αρνείται πεισματικά να αποκαλύψει την αλήθεια και ο Οιδίποδας παρεκτρέπεται σε έντονα προσβλητικές φράσεις και υπονοούμενα με αποκορύφωμα την ευθεία κατηγορία προς τον Τειρεσία, ότι δηλαδή συμμετείχε στο φόνο:

*καὶ μὴν παρήσω γ' οὐδέν, ὡς ὀργῆς ἔχω,
ἄπερ ζυνίημ'· ἴσθι γὰρ δοκῶν ἐμοὶ
καὶ ζυμυτεῦσαι τοῦργον εἰργάσθαι θ', ὅσον
μὴ χερσὶ καίνων· εἰ δ' ἐτύγχανες βλέπων,
καὶ τοῦργον ἂν σοῦ τοῦτ', ἔφην εἶναι μόνου.*

⁴⁹ Γενικά, ο Σοφοκλής στο έργο αυτό συνηθίζει να βάζει τραγικές ειρωνείες με πολύ «μαεστρικό» τρόπο και στην πιο τέλεια μορφή τους, για να τονίσει όσο το δυνατόν περισσότερο την τραγικότητα του Οιδίποδα. Βλ. Κουταλόπουλος (2004) 18.

⁵⁰ Ακόμα μία τέλεια τραγική ειρωνεία από τον Σοφοκλή. Επίσης, στα επόμενα κεφάλαια θα εξεταστεί, αν η κατάρα αυτή συνέδραμε στην πτώση του Οιδίποδα.

Η τοποθέτηση των λόγων του Τειρεσία από τον Σοφοκλή μόνο ως τυχαία δεν μπορεί να λεχθεί. Η αποκάλυψη της ταυτότητας του Οιδίποδα γίνεται σταδιακά με κλιμάκωση της δραματικής έντασης, μέσω ενός αριστοτεχνικού *crescendo*⁵². Ο Σοφοκλής δεν δίνει στον θεατή αμέσως την πληροφορία ότι ο Οιδίποδας έχει διαπράξει όλα αυτά τα ανομήματα. Επιθυμεί να μας οδηγήσει στην αλήθεια βήμα-βήμα μέσω του στόματος του Τειρεσία ώστε να επέλθει η κορύφωση. Ένα σημείο της τραγωδίας που δείχνει με πόσο όμορφο και προσεγμένο τρόπο έχει δραματοποιήσει τον μύθο του Οιδίποδα ο Σοφοκλής.

Ο Οιδίπους υποκινούμενος από το ευέξαπτο του χαρακτήρα του και βλέποντας τη δαμόκλειο σπάθη να αίρεται πάνω από το κεφάλι του, δεν διστάζει να περιπλέξει κι άλλο τα πράγματα με το να ισχυριστεί πως ο άνθρωπος πίσω απ' όλα είναι ο ίδιος ο Κρέοντας. Για τον Οιδίποδα, τον άνθρωπο των γρήγορων συμπερασμάτων η υποψία για τον Κρέοντα γίνεται αμέσως βεβαιότητα⁵³. Στη στιχομυθία του με τον Κρέοντα, ο Οιδίπους ξεπερνά τα όρια και φτάνει για ακόμη μια φορά στην αλαζονεία.

Ο Κρέων έχει πληροφορηθεί τις εναντίον του κατηγορίες, και βγαίνει από το παλάτι να ρωτήσει σχετικά. Ο Κρέων είναι αθώος και θέλει να το αποδείξει αποσειώντας τις υποψίες που τον βαρύνουν. Δείχνει να είναι υπέρμαχος μιας ζωής που διέπεται από τιμιότητα, αλλιώς δεν υπάρχει λόγος να ζει κανείς μια μακροχρόνια ζωή. Ο Κρέων στους στίχους αυτούς δίνει κανόνα ηθικής για το πώς πρέπει κανείς να ζει τη ζωή του⁵⁴. Τα λόγια του Κρέοντα αλλά και η ψύχραιμη στάση που κρατάει απέναντι σε έναν Οιδίποδα σε παροξυσμό, μας κάνει να τον συμπαθήσουμε όντας αδίκως διασυρμένος. Επίσης, γνωρίζοντας την εξέλιξη του στην *Αντιγόνη*, ο χαρακτήρας του Κρέοντα αποκτά ακόμα περισσότερο ενδιαφέρον. Στην *Αντιγόνη*, ο Σοφοκλής παρουσιάζει τον Κρέοντα ως αυταρχικό, απόλυτο και σκληρόκαρδο δυνάστη, ο οποίος τιμωρείται για την αλαζονεία του. Πρέπει επίσης να σκεφτούμε ότι η *Αντιγόνη* γράφτηκε πρώτη κι το αθηναϊκό κοινό θα γνώριζε τον Αντιγόνηιο Κρέοντα. Τι είναι αυτό που έκανε τον Σοφοκλή να συστήσει ξανά τον Κρέοντα με ένα διαφορετικό ωστόσο πρόσωπο; Κατά την γνώμη μου, ο Σοφοκλής ήθελε να προκαλέσει την έκπληξη, δείχνοντας έναν διαφορετικό Κρέοντα και επίσης ότι ο χαρακτήρας του αδελφού της Ιοκάστης δεν έμεινε στάσιμος αλλά εξελίχθηκε.

⁵² Βλ. Κουταλόπουλος (2004) 53.

⁵³ Βλ. Κουταλόπουλος (2004) 47.

⁵⁴ Βλ. Μαυρόπουλος (2008) 374.

Τέλος, πιστεύω πως η κατηγορία του Οιδίποδα ενάντια στον Κρέοντα για σφετερισμό του θρόνου και φόνο, η οποία δεν στέκει στο κείμενο του *Οιδίποδα Τυράννου*, όμως ο Σοφοκλής ίσως να θέλει να φυτέψει τον σπόρο, ότι ο Κρέοντας μπορεί κάποια μέρα να γίνει βασιλιάς και δολοφόνος.

Βγαίνοντας ο Οιδίπους, απευθύνεται με την προσφώνηση «*οὔτος σύ*» (*Οιδ. Τυρ.* 532). Όταν η φράση αυτή χρησιμοποιείται για ελεύθερους ανθρώπους και δη για άτομα υψηλής κοινωνικής θέσης, τότε φανερώνει έξαψη, οργή και το κυριότερο ασέβεια⁵⁵. Ο Οιδίποδας είναι ασεβής στον Κρέοντα και μάλιστα άδικα, εξαιτίας της άγνοιας του και της μη αποδοχής των ανομημάτων που έχει διαπράξει. Δεν σταματάει φυσικά εκεί και κατηγορεί άδικα και τον Κρέοντα για την δολοφονία του Λαίου και πως σφετερίζεται τον θρόνο:

...φονεὺς ὦν τοῦδε τάνδρὸς ἐμφανῶς
ληστής τ' ἐναργῆς τῆς ἐμῆς τυραννίδος;

(*Οιδ. Τυρ.* 534-535)

Ο Οιδίποδας βρίσκεται αυτήν τη στιγμή στριμωγμένος από τις κατηγορίες και προσπαθεί με κάθε τρόπο να τις ρίξει αλλού. Επίσης, η αίσθηση που έχει ότι όλοι επιβουλεύονται εναντίον του, είναι ένα γνώρισμα των μοναρχών που δεν έχουν καμία σχέση με τον βασιλιά Οιδίποδα όπως τον γνωρίσαμε στην αρχή. Δεν μοιάζει πλέον ως ο μέγας βασιλιάς και ήρωας του λαού της Θήβας με την οξύνοια και την ευφυΐα που τον διακατείχε. Αντ' αυτού διακρίνουμε έναν Οιδίποδα ασεβή, συνωμοσιολόγο που νομίζει ότι όποιος έχει κάποιο κίνητρο, θέλει το κακό του. Χρησιμοποιεί το μυαλό του πλέον για σκέψεις που δεν ωφελούν κανέναν και φυσικά τοποθετούν τον ίδιο σε μια αρκετά δυσχερή κατάσταση.

Είδαμε λοιπόν και μία άλλη πτυχή του χαρακτήρα του Οιδίποδα, άδικη προς τους άλλους σίγουρα, αλλά ίσως πιο ανθρώπινη και με ελαττώματα. Όπως έχει λεχθεί και παραπάνω, οι τραγικοί ήρωες του Σοφοκλή δεν είναι υπεράνθρωποι, μορφές έξω από την ανθρώπινη υπόσταση. Με αυτόν τον τρόπο ο Σοφοκλής κατά την γνώμη μου δημιουργεί χαρακτήρες, βασιζόμενος φυσικά στον μύθο, με τους οποίους οι θεατές-αναγνώστες μπορούν να ταυτιστούν μαζί τους γιατί κάνουν το πιο ανθρώπινο πράγμα, σφάλουν. Ένα άλλο ανθρώπινο χαρακτηριστικό όμως είναι και το πέρασμα

⁵⁵ Βλ. Μαυρόπουλος (2008) 376.

των ορίων, όπως η αλαζονεία που νομοτελειακά τιμωρείται. Άρα, το εξής ερώτημα ανακύπτει: διαπράττεται ύβρις από τον Οιδίποδα και κατ' επέκταση συντελεί το γεγονός αυτό στην πτώση του;

2.2 Η Πτώση του Οιδίποδος

Θα μπορούσε κάποιος να υποθέσει ότι ο Οιδίπους τιμωρείται εξαιτίας της δικής του αυθάδειας. Οφείλουμε ωστόσο να κατανοήσουμε τον τρόπο με τον οποίο τον παρουσιάζει ο Σοφοκλής, στηριζόμενοι πάντα στο παραδοθέν κείμενο:

*κάϛ ὁδοῦ μ' ὄθ' ἡγεμῶν
αὐτός θ' ὁ πρέσβυς πρὸς βίαν ἤλαυνέτην.
κάγῳ τὸν ἐκτρέποντα, τὸν τροχηλάτην,
παίω δι' ὀργῆς· καὶ μ' ὁ πρέσβυς ὡς ὄρᾳ,
ὄχου παραστείχοντα τηρήσας, μέσον
κάρα διπλοῖς κέντροισί μου καθίκετο.*

(Οιδ. Τυρ. 804-809)

Ο Σοφοκλής λέει, μέσα από την περιγραφή του Οιδίποδα, ότι ο Λάιος και οι συνοδοί του ήταν εκείνοι που του επιτέθηκαν πρώτοι. Κατά το νόμο θα μπορούσε να ήταν αθώος για ανθρωποκτονία εκ προ μελέτης και σύμφωνα με το νόμο του Δράκοντα θα μπορούσε να αθωωθεί.⁵⁶ Πέρα από τη δικονομία, ο Οιδίπους είχε αθωωθεί ήδη και στο μυαλό του κοινού γιατί, σύμφωνα με τα λεγόμενα του βρέθηκε σε αυτοάμυνα. Ο Οιδίπους σκοτώνει τον Λάιο σε αυτοάμυνα, άρα είναι και νομικά και ηθικά αθώος. Η πράξη του δεν είναι σε καμία περίπτωση συνειδητή, δηλαδή δεν σκοτώνει επειδή το θέλει αλλά επειδή αναγκάζεται. Εάν ο Σοφοκλής ήθελε να τον παρουσιάσει ως υβριστή, τα γεγονότα θα είχαν εξιστορηθεί αλλιώς, ότι ο Οιδίπους σκότωσε τον Λάιο σε μια απρόκλητη επίθεση. Τότε ναι θα ήταν φονιάς και θα έπρεπε να τιμωρηθεί από θεούς και ανθρώπους. Άλλωστε, και ο Winnigton-Ingram εισηγείται μια ανάλογη θέση, κατά την οποία υποστηρίζει ότι οι πράξεις που

⁵⁶ Βλ. Bowra (1993) 85.

επέσυραν την οργή τω θεών δεν τελέστηκαν σε κατάσταση υπεροψίας, αλλά σε κατάσταση άγνοιας.⁵⁷

Επομένως, ο Σοφοκλής είναι αδύνατο να επεδίωξε να απεικονίσει τον Οιδίποδα σαν τιμωρημένο εξαιτίας της αχαλίνωτης αλαζονείας⁵⁸. Κατά τη γνώμη μου, το γεγονός της δολοφονίας του Λάιου έχει κάποια σκιερά σημεία. Ο Σοφοκλής συνειδητά βάζει τον Οιδίποδα ως αφηγητή των γεγονότων, ο οποίος είναι ταυτόχρονα και ο δράστης. Ίσως να ήθελε να κατευνάσει τα πνεύματα των γύρω του και να ελαφρύνει κάπως τις κατηγορίες, ισχυριζόμενος ότι ενήργησε σε αυτοάμυνα. Παρ' όλα αυτά, πιστεύω πως η σκηνή αυτή θα καταφέρει να διχάσει το κοινό σχετικά με τον Οιδίποδα. Κάποιοι ίσως να υποστηρίζουν ότι ο Οιδίποδας είναι ένοχος, αφού διέπραξε φόνο και μάλιστα ένα βδελυρό ανοσιούργημα σκοτώνοντας τον ίδιο του τον πατέρα. Κάποιοι άλλοι μπορεί να υποστηρίζουν ότι έπραξε αυτοαμυνόμενος και ότι φυσικά εξαιτίας της άγνοιας του δεν γνώρισε ότι ήταν ο πατέρας του, κάτι που τον καθιστά ακόμα πιο τραγικό πρόσωπο. Και στο σημείο αυτό φαίνεται για άλλη μια φορά η ευφυΐα του Σοφοκλή: δεν παραθέτει απλά τα γεγονότα του παρελθόντος, ώστε σαν όχημα να οδηγήσουν την τραγωδία στη λύση της. Χρησιμοποιεί το κάθε γεγονός για να προβληματίσει, να διχάσει και να δώσει τροφή για σκέψη, αφού στην δραματοποίηση του μύθου από τον Σοφοκλή, τίποτα δεν είναι τυχαίο και όλα αξιοποιούνται.

Ένα άλλο επιχείρημα που θέλει τον Οιδίποδα να τιμωρείται για αυθάδεια και αλαζονεία βρίσκεται στις σκηνές με τον Κρέοντα και τον Τειρεσία. Μπορεί να υποστηριχθεί ότι υπήρξε επιθετικός και αλαζόνας απέναντί τους, αφού ξεπερνάει το Μέτρο και παρασύρεται από ένα τυφλό παραλήρημα υπεροψίας, όταν κατηγορεί τον Τειρεσία για υποκίνηση συνωμοσίας και επιθυμεί να σκοτώσει τον Κρέοντα απλά επειδή πιστεύει, δίχως απτές αποδείξεις, ότι είναι ο ηθικός αυτουργός. Επίσης, ο χορός κάνει αναφορά στη ύβρη, όταν ψάλλει:

ὕβρις φυτεύει τύραννον

(Οιδ. Τυρ. 873)

Εδώ ο χορός εννοεί τον Οιδίποδα, ο οποίος μπορεί να μην είναι ένας ολοκληρωμένος τύραννος, όμως έχει παρουσιάσει σημάδια δεσποτικής συμπεριφοράς

⁵⁷ Βλ. Winnigton-Ingram (1980)203.

⁵⁸ Βλ. Bowra (1993) 85.

στις σκηνές με τον Τειρεσία και τον Κρέοντα. Έχει επομένως μετατραπεί ο άλλοτε μεγαλόθυμος και θαυμαστός βασιλιάς σε αλαζονικό τύραννο; Εγώ είμαι της άποψης ότι ο Οιδίποδας δεν έχει μετατραπεί σε αλαζόνα και δη σε υπερόπτη τύραννο. Οι σκηνές με τον Κρέοντα και τον Τειρεσία δεν μπορούν να δείξουν το συνολικό ήθος του Οιδίποδα. Μην ξεχνάμε ότι ο Σοφοκλής θέλει να δείχνει στις τραγωδίες του ανθρώπους κι όχι απόλυτα όντα. Πόσο μάλλον όταν ένας άνθρωπος με την ηθική που τον διακατέχει, όπως ο Οιδίποδας, ακούει ότι έχει κάνει αυτά τα απεχθή ανοσιουργήματα. Σίγουρα η αντίδραση του θα είναι έντονη. Ακόμη και τα λόγια του Τειρεσία δεν υποδεικνύουν ότι οι επερχόμενες συμφορές του Οιδίποδα θα έχουν την μορφή τιμωρίας⁵⁹. Αν το σκεφτούμε και με χρονικά κριτήρια, τα γεγονότα που θα δρομολογήσουν την πτώση του Οιδίποδα (αιμομιξία, πατροκτονία) έχουν προηγηθεί της άσχημης συμπεριφοράς του. Συνεπώς, η κατάληξη του Οιδίποδα είχε τεθεί σε κίνηση ανεξάρτητα από το συγκεκριμένο συμβάν.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει μία ακόμη θεωρία για την πτώση του Οιδίποδος, η οποία προέρχεται από τον Αριστοτέλη. Στην *Ποιητική* του ο Σταγειρίτης κάνει αναφορά στο λεγόμενο «αμάρτημα»⁶⁰. Τι σημαίνει όμως η *άμαρτία* κατά τον Αριστοτέλη; Πιθανώς εννοεί κάποιο λογικό σφάλμα, μια λάθος κρίση. Μια άστοχη ενέργεια, ένα ξεστράτισμα του νου⁶¹. Σφάλμα που δεν οφείλεται σε κακία ή διαφθορά, αλλά περισσότερο στην άγνοια, γίνεται ακούσια και πρέπει να συγχωρείται.

Διαβάζοντας το κείμενο του Σοφοκλή θα παρατηρήσουμε πως ο Οιδίποδας διαπράττει ένα τέτοιο «αμάρτημα». Δίχως να γνωρίζει ότι ο Λάιος είναι ο πατέρας του, τον σκοτώνει όχι από κακία αλλά από λάθος ίσως κρίση και αυταμυνόμενος. Το γεγονός αυτό οδηγεί μετέπειτα στα δεινά της Θήβας, στην αποκάλυψη της αλήθειας για το τι έχει κάνει ο Οιδίποδας και εντέλει στην αυτοτύφλωσή του. Εκτός των άλλων ο Bowra σημειώνει: «οπωσδήποτε είναι πιθανό ότι ο Αριστοτέλης εννοεί κάποιο διαφορετικό είδος σφάλματος, κάτι που περισσότερο μοιάζει με ελάττωμα του χαρακτήρα, που σπρώχνει έναν άνθρωπο να δει τα πράγματα όχι σωστά»⁶². Μολονότι ο Οιδίποδας διακρίνεται για την ευστροφία και τη γενναιότητα του, κάποιες φορές παρασύρεται και κρίνει όχι με την λογική. Για παράδειγμα στην συμπλοκή με τον

⁵⁹ Βλ. Bowra (1993) 86.

⁶⁰ ...μη διὰ μοχθηρίαν ἀλλὰ δι' ἄμαρτίαν μεγάλην... (1453a 15).

⁶¹ Βλ. Κουταλόπουλος (2004) 16.

⁶² Βλ. Bowra (1993) 87.

Λάιο ίσως θα μπορούσε να αποφύγει το φονικό ή στις σκηνές με τον Τειρεσία και τον Κρέοντα να μην παρασυρθεί από το θυμοειδές της ψυχής του.

Απ' την άλλη πλευρά ο Segal σημειώνει: «Ο Οιδίπους δεν έχει τραγική αμαρτία. Η αντίθετη άποψη στηρίζεται σε παρανόηση του Αριστοτέλη και αποτελεί ηθικολογική διέξοδο από τα ενοχλητικά ερωτήματα που σκοπεύει να θέτει το έργο»⁶³. Η βιασύνη και η οξυθυμία του Οιδίποδα σε κρίσιμες στιγμές συντελούν στην έλευση της συμφοράς, ωστόσο δεν αποτελούν τον κύριο λόγο και αιτία. Σε κάθε περίπτωση, ο Αριστοτέλης μας βοηθά να ερμηνεύσουμε τον λόγο της πτώσης του Οιδίποδα, ωστόσο κατά την γνώμη μου δεν αρκεί. Θα πρέπει να δούμε την τραγωδία σε όλες τις εκφάνσεις της και η πρόσληψη της να γίνει υπό ένα ολιστικό πρίσμα.

Δεν πρέπει να λησμονηθεί η θεωρία της κληρονομικής ενοχής του Οιδίποδα. Ο Αισχύλος και ο Ευριπίδης απέδωσαν την πτώση του Οιδίποδα σε κληρονομική ενοχή, δηλαδή στην αμαρτία του πατέρα που έπεσε στο παιδί. Ο Λάιος απέκτησε παιδί αγνοώντας τον χρησμό των Δελφών και ο γιος πλήρωσε το σφάλμα του πατέρα. Αυτό διακρίνουμε στον Αισχύλο, αλλά και στον Ευριπίδη η Ιοκάστη θεωρεί την κληρονομική ενοχή σαν πηγή των συμφορών που συνέβησαν στον οίκο των Λαβδακιδών. Σίγουρα, η ιδέα αυτή της κληρονομικής ενοχής ήταν γνωστή στον Σοφοκλή αφού στην Αντιγόνη παρουσίασε το Χορό να την υιοθετεί, χωρίς όμως να είναι η δική του ερμηνεία για τις συμφορές της⁶⁴. Πρέπει ωστόσο να είμαστε επιφυλακτικοί προκειμένου να πιστέψουμε ότι την χρησιμοποίησε και στον Οιδίποδα Τύραννο⁶⁵. Οφείλουμε λοιπόν να εγκύψουμε στο κείμενο και συγκεκριμένα σε τρία διαφορετικά χωρία:

*ὅστις πέφασμαι φύς τ' ἀφ' ὧν οὐ χρῆν, ζῆν οἷς τ'
οὐ χρῆν ὀμιλῶν, οὕς τέ μ' οὐκ ἔδει κτανῶν*

(Οιδ. Τυρ. 1184-1185)

Παρατηρούμε πως ο Σοφοκλής, δια στόματος Οιδίποδα, παραθέτει τα τρία αμαρτήματα: της γέννησης, της αιμομιξίας και του φόνου. Κάποιος θα μπορούσε να υποθέσει ότι ο Σοφοκλής τα έχει τοποθετήσει με κλίμακα σημαντικότητας. Βλέποντας όμως συνολικά την εξέλιξη του έργου, τα εν λόγω αμαρτήματα

⁶³ Βλ. Segal (2001) 86.

⁶⁴ Βλ. Bowra (1993) 83.

⁶⁵ Βλ. Κουταλόπουλος (2004) 16.

βρίσκονται στο ίδιο επίπεδο⁶⁶. Ο Οιδίπους ξέρει ότι είναι καταραμένος όσον αφορά τα τρία αυτά πράγματα, αλλά δεν ψέγει τον Λάιο ως αιτία των συμφορών του. Στη συνέχεια λέει ο Οιδίπους:

*νῦν δ' ἄθεος μὲν εἰμ', ἀνοσίων δὲ παῖς,
ὁμολεχῆς δ' ἀφ' ὧν αὐτὸς ἔφυν τάλας.*

(Οιδ. Τυρ. 1360-1361)

Διακρίνουμε πως ο Οιδίποδας καταλαβαίνει ότι έχει γεννηθεί από ανόσιο γένος και η «ανομία» προέρχεται από την ανυπακοή του πατέρα του προς τον Φοῖβο. Προσθέτει πάντως και το αμάρτημα της αιμομιξίας στο συγκεκριμένο χωρίο. Τέλος, ο Οιδίπους στο τρίτο εδάφιο χαρακτηρίζει τον εαυτό του:

*τὸν ἐκ θεῶν
φανέντ' ἀναγνον καὶ γένους τοῦ Λαΐου.*

(Οιδ. Τυρ. 1360-1361)

Είναι ξεκάθαρο πως ο Οιδίποδας αισθάνεται ότι προέρχεται από καταραμένη γενιά. Οι λέξεις φαίνονται σωστές για έναν άνθρωπο που αποκαλύπτεται ότι είναι γνωστός για την αθεΐα του. Δεν σημαίνουν όμως τίποτα περισσότερο απ' αυτό και δεν λένε κάτι σχετικά με την πρόθεση του ποιητή⁶⁷. Πουθενά στο έργο δεν φαίνεται ότι η μοίρα του Οιδίποδα προσδιορίζεται από μία και μόνο πράξη του Λαίου που να επιφέρει την μήνιδα των θεών πάνω στον Οιδίποδα⁶⁸. Επίσης, αν λάβουμε υπόψη την περιγραφή του χρησμού από τον Σοφοκλή, ο θεός δεν επέτρεψε στον Λάιο να διαλέξει, αλλά απλώς του προμήνυσε τι θα επακολουθούσε (*Οιδ. Τυρ. 711-713*). Επομένως, κατά την άποψη μου ο Σοφοκλής συμπεριλαμβάνει στην τραγωδία του το σκεπτικό της ανοσιότητας του γένους του Οιδίποδα, όμως φροντίζει να μην φαίνεται ως η κύρια αιτία της πτώσης του Οιδίποδα.

Σε μία από τις τελειότερες τραγικές ειρωνείες της τραγωδίας, ο Οιδίποδας ρίχνει βαριά κατάρα σε εκείνον που σκότωσε τον Λάιο με αποτέλεσμα να προκληθεί τόσο

⁶⁶ Βλ. Bowra (1993) 84.

⁶⁷ Βλ. Bowra (1993) 84

⁶⁸ Βλ. Κουταλόπουλος (2004) 16.

μεγάλο κακό στην πόλη. Όμως, όπως γνωρίζουμε, αυτός ήταν που σκότωσε τον Λάιο με αποτέλεσμα να καταριέται τον ίδιο του το εαυτό εν αγνοία του. Θα εξετάσουμε λοιπόν αν μέσα από το κείμενο υπάρχουν ενδείξεις ότι ο Σοφοκλής θεωρεί την κατάρα ως αιτία ή μια εκ των αιτιών της πτώσης του Οιδίποδα. Στην επιθυμία του να πράξει αυτό που απαιτούν οι θεοί, προκαλεί στον εαυτό του μια βαρύτερη τιμωρία. Σίγουρα όντας ο ίδιος ο φονιάς του Λαίου θα έπρεπε να εξοριστεί και να επέλθει η κάθαρση. Όμως με την κατάρα προσθέτει κι άλλα δεινά, κάτι το οποίο καταλαβαίνει κι ο ίδιος:

*καὶ τὰδ' οὕτις ἄλλος ἦν
ἢ γὼ 'π' ἑμαυτῷ τὰσδ' ἄραδ' ὁ προστιθείς.*

(Οιδ. Τυρ. 819-820)

ἀπεστέρησ' ἑμαυτόν, αὐτὸς ἐννέπων

(Οιδ. Τυρ. 1381)

Δεν πρέπει να παραβλεφθεί το γεγονός πως ο Οιδίποδας τη στιγμή που εξαπολύει την κατάρα, έχει διττή εξουσία, ιερή και κοσμική⁶⁹. Η σοβαρότητα και η επισημότητα είναι εμφανής και ο Σοφοκλής υποδήλωνε ότι πρέπει να ληφθεί υπόψη με προσοχή:

*ἐγὼ μὲν οὖν τοιόσδε τῷ τε δαίμονι
τῷ τ' ἀνδρὶ τῷ θανόντι σύμμαχος πέλω·*

(Οιδ. Τυρ. 244-245)

Ο Απόλλωνας έχει διατάξει να τιμωρηθούν εκείνοι που φόνευσαν τον Λάιο. Ο Οιδίποδας πέρα από βασιλιάς της Θήβας (κοσμική εξουσία) λειτουργεί και σαν εκπρόσωπος του θεού (ιερή εξουσία). Άρα διπλή εξουσία διπλά βαριά και η κατάρα. Είναι κεφαλή της πολιτείας, κάτι που του δίνει τη δύναμη να καταραστεί, και παράλληλα εξώκοσμες δυνάμεις βρίσκονται μαζί του. Ο Bowra διατείνεται της άποψης ότι αν ο Οιδίποδας δεν είχε καταραστεί ουσιαστικά τον εαυτό του, θα μπορούσε ασφαλώς να υποφέρει λιγότερο⁷⁰. Τάσσομαι υπέρ αυτής της άποψης διότι

⁶⁹ Βλ. Bowra (1993) 95.

⁷⁰ Βλ. Bowra (1993) 98.

διαγράφεται ξεκάθαρα και η πρόθεση του Σοφοκλή. Η κατάρα ίσως να πρόσθεσε κι άλλες συμφορές στην ήδη τραγική του μοίρα, ωστόσο σε καμία περίπτωση δεν αποτέλεσε τη βασική αιτία της πτώσης του Οιδίποδα.

Επομένως, η πτώση του Οιδίποδος δεν προήλθε από μόνο μία αιτία, αλλά συνέδραμαν πολλά πράγματα μαζί, ώστε να φτάσει ο Οιδίποδας στο ναδίρ. Ίσως κάποια να λειτούργησαν σε μεγαλύτερο βαθμό από ότι άλλα, ωστόσο πιστεύω πως η πτώση του Οιδίποδα προέρχεται από μια μίξη συναισθημάτων, καταστάσεων και γεγονότων.

2.3 Χρησμοί και Μοίρα

Ο Σοφοκλής επιλέγει να δραματοποιήσει το μύθο του Οιδίποδα, τοποθετώντας ως «ραχοκοκαλιά» της αφήγησης τους 3 χρησμούς, κάνοντας τους κεντρικό μοτίβο της πλοκής⁷¹. Τι σημαίνει όμως αυτό για τον Σοφοκλή; Τι προσπαθεί να μας πει με αυτήν την επιλογή του;

Τον πρώτο χρησμό, σύμφωνα με την αφήγηση, τον μαθαίνουμε από το στόμα του Κρέοντα, όταν ο ίδιος είχε πάει στους Δελφούς ώστε να μάθει την εντολή του Απόλλωνα μέσω του χρησμού σχετικά με τον λοιμό. Ο χρησμός αυτός αφορά φυσικά το παρόν που στρέφεται προς το μέλλον και δείχνει το παρελθόν⁷². Πιο συγκεκριμένα:

*ἄνωγεν ἡμᾶς Φοῖβος ἐμφανῶς ἄναξ
μίασμα χώρας, ὡς τεθραμμένον χθονὶ
ἐν τῆδ' ἔλαύνειν μηδ' ἀνήκεστον τρέφειν.*

(Οιδ. Τυρ. 96-98)

Παρατηρούμε τη θεϊκή παρουσία στο έργο ήδη από τους πρώτους στίχους. Ο Απόλλωνας προστάζει να απομακρυνθεί το μίasma από την χώρα, δηλαδή να βρεθεί ο δολοφόνος του Λαίου και να τιμωρηθεί ώστε να επέλθει η λύση του λοιμού. Στη συνέχεια παρατηρούμε ότι ο Οιδίποδας άμεσα αρχίζει τις ενέργειες για να μπορέσει να βρεθεί ο ένοχος (Οιδ. Τυρ. 132). Μην ξεχνάμε ότι ο Οιδίποδας του Σοφοκλή είναι άνθρωπος της δράσης⁷³, κάτι που φυσικά είναι ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά του. Από αυτά τα δύο εδάφια διακρίνουμε από νωρίς δύο πράγματα: πρώτον, ότι ο χρησμός ήταν εκείνος που έδωσε το έναυσμα ώστε να αρχίσουν να εξελίσσονται τα γεγονότα σχετικά με το παρελθόν του Οιδίποδα· δεύτερον, ότι ο ίδιος ο Οιδίποδας επιθυμεί διακαώς να βρεθεί ο φονιάς του Λαίου, βάζοντας κι ο ίδιος το χέρι του στο ξεδίπλωμα του ανόσιου παρελθόντος του. Κατά τη γνώμη μου, κρίνοντας πάντα από το κείμενο, ο Σοφοκλής επιθυμεί να βάλει σε πρώτο πλάνο τον θεό, χωρίς ωστόσο να αποκλείει και το ανθρώπινο απ' την εξίσωση.

⁷¹ Βλ. Segal (2001) 51.

⁷² Βλ. Segal (2001) 99.

⁷³ Βλ. Bowra (1993) 123.

Ο δεύτερος χρησμός που δόθηκε στον Λάιο και την Ιοκάστη έλεγε ρητά πως ο πατέρας θα πεθάνει από τα χέρια του γιου του:

*χρησμός γὰρ ἦλθε Λαῖῳ ποτ', οὐκ ἐρῶ
Φοίβου γ' ἅπ' αὐτοῦ, τῶν δ' ὑπηρετῶν ἄπο,
ὡς αὐτὸν ἔξοι μοῖρα πρὸς παιδὸς θανεῖν,
ὅστις γένοιτ' ἐμοῦ τε κάκεινον πάρα.*

(Οιδ. Τυρ. 711-714)

Από τον δεύτερο χρησμό μαθαίνουμε, ότι ο Λάιος πληροφορεῖται πως θα πεθάνει από τα χέρια του παιδιού του. Εκείνος με την σειρά του όταν το παιδί του γεννιέται προβαίνει άμεσα σε ενέργειες ώστε να αποφύγει τον χρησμό, παραδίδοντας το παιδί του στον υπηρέτη του ώστε να το αφήσει στον Κιθαιρώνα και να πεθάνει. Παρατηρούμε για ακόμη μια φορά πως ο θεός μέσω του χρησμού εκκινεί τα γεγονότα και ο άνθρωπος εν συνεχεία από άγνοια βοηθά στο να ολοκληρωθεί ο χρησμός. Από την ιστορία του Λαίου σχετικά με την παράδοση του μωρού στον υπηρέτη του, απορρέει το γεγονός πως η ανθρώπινη γνώση και διάνοια είναι μηδαμινή απέναντι στις αντίστοιχες των θεών. Δεν θα μπορούσε να σκεφτεί ποτέ ο Λάιος να υπολογίσει όλες τις μεταβλητές και τα πιθανά σενάρια, ώστε να προβλέψει την κατάληξη του, να σκοτωθεί από τον γιο του, τον οποίον άφησε έκθετο στον Κιθαιρώνα για να πεθάνει. Ο Απόλλωνας όμως ως ένα ανώτερο ον γνώριζε ότι εάν έδινε τον χρησμό, ο Λάιος θα προέβαινε σε συγκεκριμένες πράξεις οι οποίες θα οδηγούσαν εν τέλει στην τιμωρία του, που σε περίπτωση μη χρησιμοδοσίας τα πράγματα ίσως να μην εξελίσσονταν με αυτόν τον τρόπο.

Άρα, μήπως οι χρησμοί στον *Οιδίποδα Τύραννο* ήταν ένας τρόπος με τον οποίο οι θεοί πολλές φορές εκκινούσαν την διαδικασία απονομής δικαιοσύνης, παγιδεύοντας ουσιαστικά τους θνητούς; Δε νομίζω πως ακριβώς έτσι είναι η κατάσταση στον Σοφοκλή. Όπως ειπώθηκε και στο εισαγωγικό κεφάλαιο, ο Σοφοκλής πήρε τους ομηρικούς θεούς και τους εξευγένισε. Οι θεοί στον Σοφοκλή δεν είναι οι σκληροί θεοί της Ιλιάδας, αλλά θεοί που πιστεύουν στην δικαιοσύνη, ακόμα κι αν πολλές φορές εν προκειμένω οι θνητοί δεν δύνανται να καταλάβουν τις βουλές τους. Συνεπώς, μέσω αυτού του χρησμού κατανοούμε ότι ο θεός δεν έδρασε χωρίς λόγο, αλλά επειδή έπρεπε να τιμωρηθεί ο Λάιος για προγενέστερα αμαρτήματα. Η τιμωρία του Λαίου είναι η αρχή των συμφορών του Οιδίποδα. Από αυτό προκύπτει ένα

παράδοξο: Ο Λάιος από την μια πλευρά θα μπορούσαμε να πούμε ότι δικαίως τιμωρείται· ο Οιδίποδας όμως γιατί τιμωρείται; Διότι τιμωρία είναι να σκοτώσει κάποιος τον ίδιο του τον πατέρα, για ενέργειες που ακόμα δεν έχει διαπράξει; Μια εύλογη ερώτηση για έναν ανθρώπινο νου. Όχι όμως και για τον θεό που αντιλαμβάνεται την πραγματικότητα και τον χρόνο με έναν διαφορετικό και ανώτερο τρόπο. Εν συνόψει αυτό θέλει, κατά τη γνώμη μου, να τονίσει ο Σοφοκλής μέσα από τον Οιδίποδα του, την αγνωσία του ανθρώπου απέναντι στην παντογνωσία του θεού.

Ο τρίτος χρησμός, με σειρά ανακοίνωσης τους από το κείμενο, αφορά τον ίδιο τον Οιδίποδα και τα βδελυρά ανοσιουργήματα που επρόκειτο να διαπράξει:

*ὥς μητρὶ μὲν χρεῖή με μιχθῆναι, γένος δ'
ἄτλητον ἀνθρώποισι δηλώσοιμ' ὄρᾱν,
φονεὺς δ' ἐσοίμην τοῦ φυτεύσαντος πατρός.*

(Οιδ. Τυρ. 791-793)

Και έτσι συνέβη! Μολονότι ο Οιδίποδας προσπαθούσε να αποφύγει αυτόν τον χρησμό πάση θυσία, κάθε του βήμα και κάθε υποτιθέμενη πράξη με ελεύθερη βούληση τον οδηγούσε ολοένα και πιο κοντά στην εκπλήρωση του⁷⁴. Αρα, ο Οιδίποδας είναι ένα έρμαιο της μοίρας και του προκαθορισμού, χωρίς να έχει καμία ευθύνη; Δεν πιστεύω πως ο Σοφοκλής θέλει να παρουσιάσει τον Οιδίποδα με αυτόν τον τρόπο. Μπορεί ο Σοφοκλής να έχει θεωρηθεί συχνά ως τραγωδιογράφος που τα δράματα του περιστρέφονται γύρω από την έννοια του αδυσώπητου πεπρωμένου⁷⁵, αλλά στην συγκεκριμένη τραγωδία, ο τραγικός ήρωας δεν είναι φερέφωνο της μοίρας του. «Σε κάθε πράξη του Οιδίποδα εμπλέκεται ο χαρακτήρας του»⁷⁶ υποστηρίζει ο Winnigton-Ingram. Υπέρμαχος αυτής της άποψης είναι και ο Lesky όταν λέει: «γιατί αυτός (ο Οιδίποδας) δεν είναι ένας άνθρωπος που υπομένει, ένας που περιμένει το πεπρωμένο του παθητικά, αλλά ένας που με επιβλητική στάση, πάει να το συναντήσει και το αρπάζει με μιαν φλόγα για τη ζήτηση της αλήθειας και με ένα ξεχειλίσμα του πάθους».⁷⁷ Θιασώτης της άποψης αυτής είναι και η P. E. Easterling αφού ισχυρίζεται: «Η ελευθερία δράσης κάθε ανθρώπου περιορίζεται κάθε στιγμή από τις περιστάσεις

⁷⁴ Βλ. Bowra (1993) 88.

⁷⁵ Βλ. Winnigton-Ingram (1980)159.

⁷⁶ Βλ. Winnigton-Ingram (1980)178.

⁷⁷ Βλ. Lesky (1981) 409.

και την ιδιοσυγκρασία του»⁷⁸. Ποιες είναι λοιπόν οι πράξεις του Οιδίποδα μέσα από τις οποίες μας επιδεικνύεται η ιδιοσυγκρασία και ο χαρακτήρας του; Η πατροκτονία του Οιδίποδα ήταν μια πράξη που ελεύθερα επέλεξε: δική του ήταν η απόφαση να πάρει τον δρόμο για την Θήβα και επίσης δική του ήταν και η απόφαση να σκοτώσει τον Λάιο πάνω στην ένταση της στιγμής. Όπως είπαμε και παραπάνω ο Οιδίποδας είναι άνθρωπος της δράσης και σε στιγμές έντονου ψυχικού πάθους δεν μπορεί να διαχειριστεί τον θυμό του και ξεσπάει, με αποτέλεσμα οι πράξεις του να τον οδηγούν ολοένα και πιο κοντά στην μοίρα του. Ο Οιδίποδας όπως τον έχουμε δει, είναι ένας άνθρωπος έξυπνος, αποφασισμένος που στηρίζεται στον εαυτό του, αλλά θερμόαιμος και κάποιες φορές αλαζόνας. Σε κάποιες καταστάσεις τα θετικά του και τα αρνητικά του εμπλέκονται και τον οδηγούν στην καταστροφή⁷⁹.

Επιλογικά, καταλήγω στο συμπέρασμα πως ο Οιδίποδας του Σοφοκλή δεν είναι άμοιρος ευθυνών για την κατάληξη του. Μέσω της άγνοιας του, ο Οιδίποδας κατευθυνόταν ολοένα και πιο κοντά στους χρησμούς που εδόθησαν. Μπορεί το δίχτυ του πεπρωμένου να αίρεται πάνω από τον πρωταγωνιστή, αλλά είναι εκείνος που το σέρνει και το μπερδεύει περισσότερο, ώστε τελικά να παγιδευτεί ο ίδιος⁸⁰. Εν κατακλείδι ο Cameron το αναφέρει με όμορφο τρόπο: «Η μοίρα δε δίνεται απλά, αλλά συμβαίνει, και ένας χαρακτήρας είναι αναγκαίος για να συμβεί αυτή»⁸¹. Εν συνόψει, ο Σοφοκλής τοποθετεί τρεις μεταβλητές στην εξίσωση της πορείας της ανθρώπινης ζωής, τον θεό, τον χαρακτήρα και την ανθρώπινη άγνοια.

⁷⁸ Βλ. Easterling, Knox (2005) 408.

⁷⁹ Βλ. Kitto (2003) 138.

⁸⁰ Βλ. Lesky (1981) 409.

⁸¹ Βλ. Cameron (1968) 136.

2.4 Αυτοαναγνώριση

Δεν θα μπορούσαμε να παραλείψουμε την στιγμή που ο Οιδίποδας συνειδητοποιεί ποιος πραγματικά είναι και το πιο σημαντικό, πως δούλεψε ο Σοφοκλής ώστε η τραγωδία να φτάσει σε αυτό το σημείο. Μιλάμε για τη στιγμή της αυτοανακάλυψης/αυτοαναγνώρισης του Οιδίποδα, η οποία είναι μια πολύ σημαντική στιγμή της τραγωδίας. Το δύσκολο κομμάτι είναι πως θα μπορούσε κάποιος να συνδέσει τα γεγονότα και τα πρόσωπα με τέτοιο τρόπο, «κατά το εικό», ώστε όλα να κυλήσουν ομαλά και λογικά· κι ο Σοφοκλής το καταφέρνει θαυμάσια.

Όπως είπαμε και παραπάνω, τα αποφασιστικά γεγονότα της τραγωδίας έχουν ολοκληρωθεί πριν καν αρχίσει και μαθαίνουμε γι' αυτά με αναδρομική αφήγηση. Τα κύρια γεγονότα της ζωής του Οιδίποδα αναδύονται σταδιακά από διαφορετικές οπτικές γωνίες και με μερική, αποσπασματική προοπτική⁸².

Πριν συνεχίσουμε, πρέπει να σημειωθεί, ότι ο Οιδίποδας μαθαίνει τι έχει κάνει από τα χείλη του Τειρεσία νωρίς στο έργο, ωστόσο δεν υπάρχουν απτές αποδείξεις δηλαδή κάποια μαρτυρία, ώστε να θεωρηθούν αλήθεια. Επίσης, ο Οιδίποδας αντιδρά αρκετά μόλις ακούει αυτά και σε καμιά περίπτωση δεν τα πιστεύει, ισχυριζόμενος ότι συνωμοτούν εναντίον του.

Τα δύο πρόσωπα που τοποθετεί ο Σοφοκλής να έχουν αποφασιστικό ρόλο στην αυτοανακάλυψη του Οιδίποδα είναι ο κορίνθιος αγγελιαφόρος και ο βοσκός, δύο πρόσωπα του παρελθόντος που έρχονται στην επιφάνεια για να ρίξουν φως στο σκοτεινό παρελθόν του Οιδίποδα. Φυσικά, η ουσιαστική έρευνα έχει αρχίσει πρωτύτερα, όταν Οιδίποδας και Ιοκάστη συζητούν για τον φονιά του Λαίου.

Ωστόσο, αυτό που παρουσιάζει το μεγαλύτερο ενδιαφέρον είναι ο τρόπος με τον οποίο χρησιμοποιεί ο Σοφοκλής αυτά τα πρόσωπα «κλειδιά», η τοποθέτησή τους στο χώρο και στο χρόνο και τα αίτια των πράξεών τους. Αυτά που έκαναν τα έπραξαν από φόβο, από συμπόνια, ποια ήταν τα κίνητρα τους και ποιος ο ρόλος της μοίρας και του θείου, ώστε εντέλει να βρεθούν μετά από τόσα χρόνια στον ίδιο χώρο ο αγγελιαφόρος, ο βοσκός και το τότε βρέφος, ο Οιδίποδας; Πως έχει δηλαδή δημιουργήσει το υφαντό του κόσμου ο Σοφοκλής με τελικό σκοπό να βρεθούν αυτοί

⁸² Βλ. Segal (2001) 95.

οι τρεις στο χώρο που πρέπει και τη στιγμή που πρέπει, ώστε να επέλθει η αυτοαναγνώριση.

Ας πάρουμε όμως τα πράγματα απ' την αρχή και με χρονολογική σειρά. Ύστερα από τον χρησμό που έλαβε ο Λάιος, ότι θα βρει το τέλος του απ' το παιδί του, αποφασίζει να το σκοτώσει. Το δίνει λοιπόν σε έναν βοσκό-δούλο ώστε να το αφήσει έκθετο στον Κιθαιρώνα για να πεθάνει. Ο βοσκός αυτός όμως το έδωσε σε έναν άλλο βοσκό επειδή ισχυρίστηκε ότι το λυπήθηκε:

*κατοικτίσας, ᾧ δέσποθ', ὡς ἄλλην χθόνα
δοκῶν ἀποίσειν, αὐτὸς ἔνθεν ἦν*

(Οιδ. Τυρ. 1178-1179)

Το πρόσωπο στο οποίο το έδωσε ήταν κι αυτός βοσκός από την Κόρινθο, με τον οποίο έβοσκαν κοπάδια κι οι δύο στον Κιθαιρώνα και συναντιόντουσαν συχνά. Ο βοσκός του Λαίου έδωσε το μωρό με την σκέψη ότι θα το πήγαινε μακριά κι έτσι δεν θα υπήρχε κίνδυνος για τον Λάιο. Ο βοσκός από την Κόρινθο παίρνει το βρέφος και το πηγαίνει στον βασιλιά του τον Πόλυβο να το υιοθετήσει, διότι δεν είχε παιδιά.

Καθώς μεγάλωνε ο Οιδίποδας, ακούει τυχαία σε ένα τραπέζι ότι είναι νόθος (Οιδ. Τυρ. 777-780) κι αποφασίζει να ερευνήσει το θέμα πηγαίνοντας στο μαντείο, το οποίο του λέει να μην γυρίσει στην πατρίδα του γιατί θα τον βρουν μεγάλες συμφορές. Ο Οιδίποδας πιστεύοντας ότι η πατρίδα του είναι η Κόρινθος και γονείς του ο Πόλυβος και η Μερόπη, αποφασίζει να κατευθυνθεί αλλού. Μα πόσο μεγάλη είναι η άγνοια του ανθρώπου απέναντι στο θεϊκό.

Προσπαθώντας να αποφύγει τον θετό πατέρα του τελικά συναντάει τον βιολογικό του πατέρα και τα πράγματα εξελίσσονται ως γνωστόν: σκοτώνει τους πάντες εκτός από έναν ακόλουθο του Λαίου. Ο ακόλουθος αυτός δεν ήταν άλλος από τον βοσκό-δούλο που είχε δώσει ο Λάιος το παιδί, ώστε να πεθάνει, αλλά εκείνος το έσωσε. Τα ερωτήματα που προκύπτουν στο συγκεκριμένο σημείο είναι, γιατί ο Σοφοκλής αποφάσισε να «σώσει» μόνο τον δούλο και γιατί να τοποθετήσει τον συγκεκριμένο στη συνοδεία του Λαίου; Ο ποιητής είχε τη δυνατότητα να έχει στη σκηνή 3 υποκριτές και με το σκεπτικό ότι θα έπρεπε να ήταν όλοι παρόντες, ώστε να λυθεί το ζήτημα σχετικά με το ποιος ήταν ο Οιδίποδας, θα έπρεπε ο Σοφοκλής να «πλέξει» την ιστορία με τέτοιο τρόπο που να μην ξεπερνιέται ο ορισμένος αριθμός των

υποκριτών. Άρα στο σημείο αυτό φαίνεται η ευφυΐα του Σοφοκλή σχετικά με την δραματοποίηση του μύθου, αναφορικά με το πρόσωπο-κλειδί, τον βοσκό του Λάιου. Η κοινή συνισταμένη ίσως των πιο σημαντικών γεγονότων στη ζωή του Οιδίποδα (πατροκτονία, σωτηρία), το πρόσωπο που ήταν παρόν όταν το πεπρωμένο έπαιζε παιχνίδια στην πλάτη του Οιδίποδα, ο ξένος άνδρας που τον σπλαχνίστηκε όσο δεν τον λυπήθηκε ο ίδιος του ο πατέρας, έρχεται να συνδέσει το παρελθόν με το παρόν και να δώσει τη λύση στο μυστήριο που ταλανίζει τον Οιδίποδα. Όπως πολύ ορθά το λέει ο Cameron μέσω του Κουταλόπουλου: «ο βοσκός μια ζωή τώρα κρατάει συντροφιά στον Οιδίποδα- κρυφή συντροφιά»⁸³.

Έχοντας επιβιώσει από τα χέρια του Οιδίποδα, ο βοσκός επιστρέφει και βλέπει το εξής συνταρακτικό: ο φονιάς του Λάιου να έχει την εξουσία! Αμέσως παρακάλεσε την Ιοκάστη να τον στείλει στα χωράφια μακριά από εκεί, σύμφωνα με τα λεγόμενα της:

*οὐ δῆτ'· ἀφ' οὗ γὰρ κείθεν ἦλθε καὶ κράτη
σέ τ' εἶδ' ἔχοντα Λαῖϊόν τ' ὀλωλότα,
ἐζικέτευσε τῆς ἐμῆς χειρὸς θιγῶν
ἀγρούς σφε πέμψαι κάπῃ ποιμνίων νομάς,
ὡς πλεῖστον εἶη τοῦδ' ἄποπτος ἄστεως.*

(Οιδ. Τυρ. 758-762)

Το χωρίο αυτό είναι σημαντικό γιατί απαντάει σε μια απορία του αναγνώστη-θεατή σχετικά με πιθανή «τρύπα» πλοκής. Πως είναι δυνατόν να αποφεύχθηκε η συνάντηση Οιδίποδα-βοσκού στα τόσα χρόνια βασιλείας του πρώτου; Σε ενδεχόμενη συνάντηση των δύο, ο Οιδίποδας, υπήρχε μεγάλη πιθανότητα, να θυμόταν τον βοσκό-δούλο, κι η συνάντηση αυτή με τα παρεπόμενα της δεν θα είχε τα τωρινά αποτελέσματα. Ο Σοφοκλής λοιπόν θέλει να αποφύγει κάτι τέτοιο και μέσω της Ιοκάστης παραθέτει τον λόγο για τον οποίο δεν έγινε αυτή η συνάντηση: ο ίδιος ο βοσκός της ζήτησε να φύγει μακριά, χωρίς ωστόσο να εξηγεί γιατί· και πως θα μπορούσε άλλωστε;

Μπορούμε όμως να υποθέσουμε ότι κινητήριοι δύναμη ώστε να παρθεί η απόφαση να πάει στα χωράφια ήταν ο φόβος. Έχοντας δει το κακό πρόσωπο του Οιδίποδα στην δολοφονία του Λάιου, σίγουρα θα φοβήθηκε για το τι θα μπορούσε να του κάνει

⁸³ Βλ. Κουταλόπουλος (2004) 86.

τώρα που θα είχε τη θέση του βασιλιά της πόλης, αν για παράδειγμα έβγαινε ο ίδιος και διαλαλούσε ότι ο Οιδίποδας είναι εκείνος που σκότωσε τον Λάιο. Ορθή η υποτιθέμενη αυτή σκέψη από τον βοσκό, αφού είδαμε πως απείλησε και με θάνατο τον Κρέοντα, δεν χρειάζεται να φανταστούμε τι θα είχε κάνει σε έναν δούλο. Βέβαια αυτό αποτελεί μια δικιά μου υπόθεση. Το γεγονός είναι πως ο Σοφοκλής δομεί τις καταστάσεις με τέτοιον τρόπο, ώστε να αποφευχθεί η συνάντηση μέχρι και τη στιγμή που πρέπει, με σκοπό να επέλθει η τραγική κορύφωση· και ο λόγος της μη συνάντησης, η επιθυμία του βοσκού να φύγει μακριά απ' την πόλη.

Το «αγκάθι» του βοσκού δεν είναι πια ζήτημα, καθώς βρίσκεται μακριά και ο Οιδίποδας έχει αναλάβει την εξουσία, ως σωτήρας της πόλης. Έχοντας λάβει το χρησμό για να βρεθεί ο δολοφόνος του Λαίου, ο Οιδίποδας αγνοεί ότι στην ουσία έχει εισέλθει στο μονοπάτι της αυτοαναγνώρισης και η έρευνα του θα καταλήξει για το ποιος είναι ο ίδιος και δευτερευόντως ποιος είναι ο φονιάς του Λαίου, που ταυτόχρονα είναι αυτός.

Στη συνέχεια έχουν μια συζήτηση ο Οιδίποδας με την Ιοκάστη σχετικά με το ποιος σκότωσε το Λάιο, και ο Οιδίποδας εξιστορεί τι συνέβη στο περιστατικό απ' τη δική του οπτική γωνία. Αυτό που παρουσιάζει ενδιαφέρον είναι το παρακάτω εδάφιο:

*ληστὰς ἔφασκες αὐτὸν ἄνδρας ἐννέπειν
ὥς νιν κατακτείνειαν.*

(Οιδ. Τυρ. 758-762)

Ο Οιδίποδας λέει ότι του είχε πει η Ιοκάστη πως ο βοσκός είχε ισχυριστεί ότι ληστές σκότωσαν τον Λάιο. Πιθανότατα, βλέποντας τον βασιλιά Οιδίποδα είπε κάτι κοινότοπο και γενικό για να αποφύγει περαιτέρω εμπλοκή με το συμβάν. Ο Σοφοκλής σκοπίμως απ' την αρχή της τραγωδίας κάνει λόγο για ληστές, ώστε να περιπλέξει περισσότερο τα πράγματα και να επιβραδύνει τη στιγμή της αυτοαναγνώρισης. Ο Οιδίποδας μάλιστα ακόμη και μετά τις πληροφορίες που του έδωσε η Ιοκάστη για την δολοφονία του Λαίου, που μοιάζουν με τη δολοφονία του ξένου, επιχειρηματολογεί και στηρίζεται στα λεγόμενα του βοσκού. Το τραγικό δίλημμα του Οιδίποδα περιορίζεται σε στοιχειώδη μαθηματικά⁸⁴ γιατί όπως χαρακτηριστικά λέει:

⁸⁴ Βλ. Dawe (2011) 244.

οὐ γὰρ γένοιτ' ἂν εἷς γε τοῖς πολλοῖς ἴσος

(Οιδ. Τυρ. 845)

Τόσο σημαντικό ρόλο έχει παίξει ο βοσκός στη διαδικασία της αυτοανακάλυψης, που ενώ η απάντηση είναι μπροστά στα μάτια του, αρνείται να την ξεστομίσει και ελπίζει ο βοσκός να αποτελέσει για εκείνον μια σανίδα σωτηρίας. Η ζωή του βοσκού ακολουθεί παράλληλο δρόμο με εκείνη του Οιδίποδα με τις μετατοπίσεις που υφίσταται ο χώρος της ζωής στην πορεία του έργου, αναφέρει ο Segal⁸⁵.

Έπειτα, εισέρχεται στη δράση ένα ακόμη σημαντικό πρόσωπο για την αυτόαναγνώριση, ο αγγελιαφόρος. Η αιτία για την οποία καταφθάνει ο αγγελιαφόρος στο παλάτι είναι ο θάνατος του θετού πατέρα του Οιδίποδα, του βασιλιά Πόλυβου (Οιδ. Τυρ. 942). Η διάνοια του Σοφοκλή φαίνεται σε αυτό το σημείο. Επιθυμεί να τοποθετήσει τον αγγελιαφόρο στη δράση γιατί όπως θα αποδειχθεί, είναι κι εκείνος συνδετικός κρίκος που θα συντελέσει στην αναγνώριση. Οπότε, ο Σοφοκλής «σκοτώνει» τον Πόλυβο, λόγω γήρατος, με αποτέλεσμα να μπορεί να φθάσει στη Θήβα έχοντας κάποια αιτία. Όμως, δεν σταματάει εδώ, αφού πληροφορούμενος ο Οιδίποδας ότι πέθανε ο πατέρας του, ελπίζει ότι ο χρησμός δεν θα πραγματοποιηθεί. Ο Σοφοκλής «ανεβάζει» τον Οιδίποδα, ώστε όταν έρθει η ώρα να τον «ρίξει», η πτώση να είναι μεγαλύτερη.

Στη συνέχεια, έχοντας ο Οιδίποδας κάπως ηρεμήσει, εξιστορεί στον αγγελιαφόρο τον χρησμό και τον λόγο για τον οποίο δεν ήθελε να βρίσκεται στη χώρα του Πόλυβου. Στη στιχομυθία όμως με τον αγγελιαφόρο ο Οιδίποδας μαθαίνει μια ακόμη πικρή αλήθεια που σηματοδοτεί την αυτοαποκάλυψη:

ὄθουνεκ' ἦν σοι Πόλυβος οὐδὲν ἐν γένει.

(Οιδ. Τυρ. 1016)

Έρχεται λοιπόν η επιβεβαίωση στον χαρακτηρισμό νόθος, που είχε ακούσει πριν χρόνια. Η έγνοια που ανέκαθεν τον ταλάνιζε είναι πια αληθής και κανείς δεν μπορεί να το αρνηθεί. Το πρόβλημα πλέον είναι ένα: ενώ γνωρίζει πια ο Οιδίπους ότι δεν είναι παιδί του Πόλυβου, δεν ξέρει ποια είναι η γενιά του, διότι ο Αγγελιαφόρος δε δύναται να του δώσει αυτή την πληροφορία. Αυτός που γνωρίζει είναι ο βοσκός, που

⁸⁵ Βλ. Segal (2001) 105.

δεν θα καταλάβαινε ότι ο φονιάς του Λάιου και βασιλιάς είναι το μωρό που είχε σώσει, αν δεν ήταν ο Κορίνθιος αγγελιαφόρος να του το υποδείξει. Όπως θα δούμε και παρακάτω ο ρόλος του βοσκού με τον αγγελιαφόρο είναι αλληλοσυμπληρωματικός, και οι δυο τους λειτουργούν συνεργιστικά, ώστε να φθάσει ο Οιδίποδας στην αυτοανακάλυψη.

Έχοντας φθάσει ο δούλος, ο αγγελιαφόρος επιβεβαιώνει ότι πράγματι αυτός ήταν που του έδωσε το βρέφος. Ο Οιδίποδας ρωτά τον γέρο πια βοσκό, αν όντως ο αγγελιαφόρος ήταν αυτός που του έδωσε το παιδί. Ο βοσκός δεν θυμάται, ή υποκρίνεται πως δεν θυμάται για να αποφύγει οποιοδήποτε κακό, ωστόσο ο αγγελιαφόρος τον βοηθά να θυμηθεί. Αμέσως μετά έρχεται μια αποκάλυψη για τον βοσκό, την οποία δεν την δέχεται εκ πρώτης:

ὄδ' ἐστίν, ὃ τᾶν, κείνος ὅς τὸτ' ἦν νέος.

(Οιδ. Τυρ. 1145)

Ο αγγελιαφόρος τον πληροφορεί ότι αυτός ο άνδρας είναι το μωρό που κάποτε έσωσε ο βοσκός. Εν συνεχεία έχοντας πια πάρει η στιχομυθία τη μορφή ανάκρισης, έρχεται μία ακόμη μεγάλη αποκάλυψη, αυτή τη φορά από τα χείλη του βοσκού:

*κείνου γέ τοι δὴ παῖς ἐκλήζεθ'. ἡ δ' ἔσω
κάλλιστ' ἂν εἴποι σὴ γυνὴ τάδ' ὡς ἔχει.*

(Οιδ. Τυρ. 1171-1172)

Τώρα πια όλα έχουν έρθει στο φως για την πραγματική ταυτότητα του Οιδίποδα και η στιγμή της συνειδητοποίησης δεν αργεί να έρθει δίνοντας μας έτσι την τραγική κορύφωση. Ο Οιδίποδας δεν μπορεί πλέον να ξεφύγει από το πεπρωμένο του και δεν μπορεί να το αρνηθεί, όπως με τον Τειρεσία, γιατί τα στοιχεία είναι αδιάσειστα. Κλείνοντας, ο Οιδίποδας με έναν συνταρακτικό μικρό μονόλογο, μέσω του οποίου έχει συντελεστεί ολοκληρωτικά πια η αυτοαναγνώριση :

*οὐ ἰού· τὰ πάντ' ἂν ἐξήκοι σαφῆ.
ὃ φῶς, τελευταῖόν σε προσβλέψαιμι νῦν,
ὅστις πέφασμαι φύς τ' ἀφ' ὧν οὐ χρῆν, ζῶν οἷς τ'
οὐ χρῆν ὀμιλῶν, οὓς τέ μ' οὐκ ἔδει κτανῶν.*

Στο σημείο αυτό πρέπει να σταθούμε, διότι φαίνεται η αναγκαιότητα των δύο χαρακτήρων, αλλά και η «μαεστρία» του Σοφοκλή στη δραματοποίηση του μύθου. Αρχικά, πρέπει ο Οιδίποδας να φτάσει στην εμβληματική σκηνή, όπου μαθαίνει ποιος πραγματικά είναι και τι έχει διαπράξει. Για να γίνει αυτό, παρατηρούμε πως ο Σοφοκλής χρησιμοποιεί τα δύο αυτά πρόσωπα που αλληλοσυμπληρώνονται για να φτάσουμε στην τραγική κορύφωση. Δηλαδή, ο βοσκός είναι εκείνος που γνωρίζει για τον χρησμό και ποιανού παιδί είναι ο Οιδίποδας. Το δίνει στον Αγγελιαφόρο και χάνει τα ίχνη του. Ο Αγγελιαφόρος γνωρίζει τον Οιδίποδα από μωρό και τον παρακολουθεί να μεγαλώνει, δίχως ωστόσο να γνωρίζει ποιος είναι ο πραγματικός του πατέρας, παρά μόνο ότι δεν είναι το βιολογικό παιδί του Πόλυβου. Ο μόνος που έχει πια αυτή την γνώση είναι ο βοσκός-δούλος του Λάιου. Ο βοσκός είναι μάρτυρας στην δολοφονία του Λάιου, βλέποντας τον φονιά, αλλά αγνοώντας ότι είναι το βρέφος που έσωσε, γιατί όπως είναι λογικό δεν τον έχει ξαναδεί από τότε και είναι αδύνατον κάποιος να αναγνωρίσει ένα μωρό όταν εκείνο θα έχει μεγαλώσει. Η σύνδεση του βρέφους Οιδίποδα με τον ενήλικο Οιδίποδα είναι δουλειά του Αγγελιαφόρου, που πιθανότατα θα κυκλοφορούσε στο παλάτι και θα είδε τον Οιδίποδα να μεγαλώνει. Ο Σοφοκλής «διώχνει» από το παλάτι της Θήβας τον βοσκό για να αποφευχθεί ίσως μια μοιραία συνάντηση με τον Οιδίποδα, ο οποίος για τον βοσκό ήταν δολοφόνος. Ο ποιητής ευρίσκει μια αφορμή ώστε ο Αγγελιαφόρος να ταξιδέψει μέχρι τη Θήβα, να πληροφορήσει τον βασιλιά Οιδίποδα για τον χαμό του πατέρα του. Μέσα από μια συζήτηση που έχουν ο αγγελιαφόρος τον πληροφορεί ότι δεν είναι βιολογικό παιδί του Πόλυβου, αλλά θετό. Το ζήτημα είναι ότι δεν έχει ολοκληρωθεί το ψηφιδωτό και χρειάζεται η συνδρομή του βοσκού, ώστε να μάθει τελικά ποιανού παιδί είναι.

Για να κατανοήσουμε πόσο σημαντικό ρόλο παίζουν οι δύο άνδρες, ο αγγελιαφόρος και ο βοσκός, μπορούμε να κάνουμε το εξής απλό πράγμα: αφαιρούμε από την εξίσωση έναν από τους δύο και θα διακρίνουμε ότι η αυτοανακάλυψη δεν θα είχε πραγματωθεί ποτέ. Πιο συγκεκριμένα, ας υποθέσουμε ότι ο Οιδίποδας είχε σκοτώσει στο τρίστρατο και τον βοσκό. Μετά από χρόνια θα ερχόταν ο αγγελιαφόρος να ανακοινώσει τον θάνατο του Πόλυβου στον Οιδίποδα και μέσω της συζήτησης που

θα είχαν, θα κατέληγαν ότι ο δεύτερος ήταν νόθος. Η αυτοανακάλυψη θα σταματούσε εκεί και δεν θα ολοκληρωνόταν, γιατί δεν θα υπήρχε ο βοσκός, ώστε να πει ότι το βρέφος που έδωσε τότε ήταν ο γιος του Λαίου. Το αποτέλεσμα θα ήταν να μην υπάρχει η τραγική κορύφωση. Απ' την άλλη πλευρά, ας υποθέσουμε ο αγγελιαφόρος παθαίνει κάτι ανάλογο, και την ανακοίνωση του θανάτου αναλαμβάνει κάποιος άλλος δούλος. Σε αυτό το σενάριο, ο Οιδίποδας δεν θα μάθαινε ότι ήταν νόθος και επίσης σημαντικό, ότι δεν θα υποδείκνυε στον βοσκό ότι ο ενήλικας Οιδίποδας ήταν το βρέφος που του το έδωσε για το σώσει. Ο βοσκός θα γνώριζε ότι ο Οιδίποδας είναι ο δολοφόνος του Λαίου και μέχρι εκεί και πιθανότατα δεν θα το μαρτυρούσε για να αποφύγει κάποιο κακό. Άρα, πάλι δεν θα ολοκληρωνόταν η εμβληματική σκηνή της αυτοαναγνώρισης.

Επομένως, κατανοούμε τον μείζονα ρόλο που διαδραμάτισαν, οι δύο αυτοί δούλοι στη αυτοανακάλυψη και το πιο σημαντικό είναι ότι διακρίνουμε ξεκάθαρα τη διάνοια του Σοφοκλή στην εν λόγω σκηνή και γενικότερα στον μύθο του Οιδίποδα. Έχει πλέξει τόσο όμορφα την ιστορία με ακριβείς υπολογισμούς που οποιαδήποτε αφαίρεση είναι αδύνατη, αλλιώς θα βγει λανθασμένο το αποτέλεσμα.

Γνωρίζοντας πόσο σημαντική είναι η ανάμιξη του θεϊκού στοιχείου στη ζωή του Οιδίποδα, οφείλουμε να αναλογιστούμε κατά πόσο η αυτοανακάλυψη ήταν προσωπική επιλογή του Οιδίποδα ή ο θεός τον οδήγησε εκεί.

Τα γεγονότα που θα οδηγήσουν νομοτελειακά στην αυτοαναγνώριση έχουν τεθεί σε κίνηση απ' την αρχή του έργου. Ο χρησμός που δόθηκε, ο οποίος έλεγε ότι πρέπει να βρεθεί και να τιμωρηθεί ο δολοφόνος του Λαίου, όπως ήταν φυσικό παρακίνησε τον Οιδίποδα να αρχίσει την έρευνα για τον ένοχο. Ο ίδιος άρχισε την έρευνα με πάθος ώστε να μπορέσει να σώσει την πόλη του, χωρίς ωστόσο να γνωρίζει ότι στην ουσία ψάχνει τον εαυτό του. Παρατηρούμε ότι ο χρησμός ήταν εκείνος που ξεκίνησε την διαδικασία της αυτοανακάλυψης. Δεν πρέπει ωστόσο να λησμονηθεί και το γεγονός ότι επιθυμία του Οιδίποδα ήταν να μάθει την πραγματική του ταυτότητα εξ αρχής, γι' αυτό και κατευθύνθηκε στο μαντείο των Δελφών αρχικά, ώστε να μάθει ποιος πραγματικά είναι.

Στην συζήτηση με τον Τειρεσία, η οποία εξελίχθηκε με άσχημο τρόπο, ο Οιδίποδας πιέζει τον Τειρεσία να του πει την αλήθεια, ακόμα κι όταν ο μάντης αναφέρει ότι δεν θέλει να φανερώσει τα δεινά του Οιδίποδα (*Οιδ. Τυρ. 328-331*). Έπειτα, θα δούμε

επανελημμένως τον Οιδίποδα να θέλει διακαώς να μάθει την πραγματική του γενιά. Μέσα από την συζήτηση με την Ιοκάστη φαίνεται ξεκάθαρα αυτό, όταν λέει ότι αυτή η έγνοια πάντα τον έτρωγε (ενν. να μάθει ποιανού παιδί είναι) (Οιδ. Τυρ. 785-786) ή όταν της λέει εις διπλούν να φέρει τον δούλο, που θα τον βοηθήσει να μάθει ποιος πραγματικά είναι (Οιδ. Τυρ. 765/859-860). Στη συνέχεια, με την άφιξη του αγγελιαφόρου, ο Οιδίποδας κάνει πολλές ερωτήσεις και με λαχτάρα προσπαθεί μάθει όσο το δυνατόν περισσότερα για το παρελθόν του. Κατόπιν, σε διάλογο που έχουν με την Ιοκάστη εκείνη προσπαθεί να τον σταματήσει απ' το να ψάξει περισσότερο, ενώ εκείνος πλησιάζοντας ολοένα και περισσότερο στην αλήθεια, δεν σκέφτεται ρασιοναλιστικά και κατηγορεί την Ιοκάστη ότι ντρέπεται αν αυτός αποδειχθεί γιος σκλάβας (Οιδ. Τυρ. 1062-1063/1068-1069). Το χωρίο που δείχνει ξεκάθαρα την πρόθεση του είναι:

οὐκ ἂν πιθοίμην μὴ οὐ τάδ' ἐκμαθεῖν σαφῶς.

(Οιδ. Τυρ. 1065)

Θέλει πάση θυσία να μάθει την αλήθεια. Ο χαρακτήρας του Οιδίποδα δεν του επιτρέπει να κρατάει παθητική στάση, αλλά πάντα πράττει με μια φλόγα, ώστε να συναντήσει την αλήθεια και το πεπρωμένο του⁸⁶. Τέλος, ένα ακόμη σημείο του κειμένου που αποδεικνύει ότι ο ίδιος ο Οιδίποδας κυνηγάει την αλήθεια, εμμέσως είναι η συμπεριφορά του στο δούλο (Οιδ. Τυρ. 1152-1158). Δεν είναι στον χαρακτήρα του να απειλεί έναν απροστάτευτο γέροντα, όμως πιστεύοντας ότι έχει φτάσει τόσο κοντά στην αλήθεια, έχει αυτή την κακή στάση απέναντι στο δούλο. Όπως έχει ειπωθεί και παραπάνω ο Οιδίποδας ψάχνει την αλήθεια με οποιοδήποτε κόστος, ακόμα κι αν αυτό είναι να γκρεμιστεί ο ίδιος του ο κόσμος. Κάποιος μάλιστα θα μπορούσε να ισχυριστεί ότι αυτό είναι κι ένα χαρακτηριστικό που του προσδίδει ηρωικότητα, αφού δεν σταματά πουθενά στην αναζήτηση της αλήθειας ακόμα κι όταν το μέλλον αγνοφάινεται μελανό.

Ο Λιαπής υποστηρίζει ότι, πάντα το θείο είναι ακατανόητο και ανεξιχνίαστο, και η προσπάθεια του ανθρώπου να το καταλάβει είναι μάταια⁸⁷. Έτσι λοιπόν και ο Οιδίποδας νομίζει ότι έχει αποκρυπτογραφήσει τη θεία σκέψη, μέσω του χρησμού, και προβαίνει ελεύθερα στην αυτοαναγνώριση, κάτι το οποίο δεν συμβαίνει.

⁸⁶ Βλ. Lesky (1981) 409.

⁸⁷ Βλ. Λιαπής (2012) 95.

Ο Cameron ισχυρίζεται ότι «το έργο είναι ένα έργο ανακάλυψης κι ο θεός είναι ενεργός σε αυτήν»⁸⁸. Σχολιάζοντας την άποψη αυτή, πιστεύω πως ο Cameron θεωρεί πως ο Απόλλωνας ναι μεν συνέβαλλε στην αυτοανακάλυψη του Οιδίποδα αλλά μέχρι ενός σημείου. Είναι ξεκάθαρο πως ο Οιδίποδας αρκετές φορές με τον χαρακτήρα συνέβαλλε στο να φτάσει στο σημείο αυτό.

Επίσης, ο Winnigton-Ingram, διατυπώνει την άποψη ότι, η αποκάλυψη είναι προδιαγεγραμμένη κι ο Απόλλωνας εποπτεύει αυτήν την πορεία⁸⁹. Ωστόσο, παρακάτω υποστηρίζει ότι «σε κάθε σημείο της πορείας εμπλέκεται ο χαρακτήρας του Οιδίποδα»⁹⁰.

Εν αντιθέσει, οι Knox⁹¹ και Dodds⁹² διατείνονται της άποψης ότι, στην διαδικασία της αυτοαποκάλυψης του Οιδίποδα υπήρχε ελευθερία δράσης, κι ότι ο ίδιος με δική του θέληση καταλήγει σε αυτό το μονοπάτι.

Κατά την άποψη μου, θεωρώ πως η αλήθεια βρίσκεται κάπου στη μέση και με βάση το κείμενο, η ζυγαριά γέρνει προς την ελευθερία δράσης του Οιδίποδα. Αυτό που εννοώ είναι, πως τον βασικό ρόλο στην διαδικασία της αυτοαναγνώρισης τον έχει ο Οιδίποδας, χωρίς ωστόσο να αποκλείω και τον θεϊκό παράγοντα. Το να ανακαλύψει ποιος πραγματικά είναι, αποτελεί κάτι που τον ταλανίζει σε όλη του την ζωή. Δεν είναι παθητικός δέκτης πληροφοριών, αλλά όπου μπορεί δρα ενεργά και προσπαθεί να μάθει για το παρελθόν του, ακόμα κι όταν αυτό σημαίνει ότι θα του καταστρέψει τη ζωή του, όπως τη γνωρίζει. Επίσης, μπορεί κανένας χρησμός να μην έχει προφητεύσει την αυτοαναγνώριση του Οιδίποδα, όπως συνέβη με την πατροκτονία για παράδειγμα· όμως η όλη περιέργεια του Οιδίποδα ξεκίνησε όταν άκουσε από έναν ομοτράπεζο του ότι είναι νόθος γιος του Πόλυβου. Αυτό ίσως να μπορούσαμε να το θεωρήσουμε μοίρα.

Επιλογικά, καταλήγω στο συμπέρασμα ότι το θεϊκό στοιχείο δεν διαδραματίζει τόσο σημαντικό ρόλο στην περίπτωση της αυτοαναγνώρισης. Θα ισχυριζόμουν ότι υπάρχει ένας συνδυασμός της ελεύθερης δράσης του Οιδίποδα και του θεϊκού στοιχείου σε περιορισμένες στιγμές όμως. Και τα δύο αυτά στοιχεία συνδράμουν

⁸⁸ Βλ. Cameron (1968) 16.

⁸⁹ Βλ. Winnigton-Ingram (1980) 178.

⁹⁰ Βλ. Winnigton-Ingram (1980) 178.

⁹¹ Βλ. Knox (2007) 71.

⁹² Βλ. Dodds (2007) 23.

ώστε να επέλθει η αυτοαποκάλυψη/αυτοαναγνώριση του Οιδίποδα, σύμφωνα με το κείμενο του Σοφοκλή.

2.5 Αυτοτύφλωση

Δεν είναι δυνατόν να μη γίνει αναφορά και στην (αυτο)τύφλωση του Οιδίποδα, ώστε να δούμε πως χειρίζεται ο Σοφοκλής την εμβληματική αυτή σκηνή. Ύστερα από την αυτοανακάλυψη του ήρωα για το ποιος είναι και τι έχει κάνει, εισέρχεται στη σκηνή ο εξάγγελος, ώστε να αφηγηθεί τα φρικτά γεγονότα εντός του παλατιού. Ο Σοφοκλής χρωματίζει τα λόγια του εξάγγελου με έναν επικό τόνο και με ρητορικό στόμφο⁹³. Ο Οιδίποδας μόλις συνειδητοποιεί τα ανοσιουργήματα που έχει διαπράξει, σε μανική κατάσταση εισέρχεται στο παλάτι (*Οιδ. Τύρ. 1252-1254*) για να βρει την Ιοκάστη (*Οιδ. Τύρ. 1256-1257*). Τελικά την βρίσκει, αλλά αντικρίζει ένα ανόσιο θέαμα. Η Ιοκάστη μην μπορώντας κι εκείνη να αντέξει το βάρος των συμφορών απαγχονίζεται (*Οιδ. Τύρ. 1263-1267*). Η αντίδραση του Οιδίποδα είναι σπαρακτική, αφού ξεσπάει σε φωνές (*Οιδ. Τύρ. 1265*), ενώ βλέπει την γυναίκα που γέννησε τα παιδιά του να είναι ταυτόχρονα η μητέρα του και πιστεύοντας ότι αυτοκτόνησε λόγω των δικών του πράξεων. Εν συνεχεία εκείνος θα διαπράξει το εξής:

*ἀποσπάσας γὰρ εἰμάτων χρυσηλάτους
περόνας ἀπ' αὐτῆς, αἴσιν ἐξεστέλλετο,
ἄρας ἔπαισεν ἄρθρα τῶν αὐτοῦ κύκλων,
αὐδῶν τοιαῦθ', ὀθούνεκ' οὐκ ὄψοιντό νιν
οὔθ' οἷ' ἔπασχεν οὔθ' ὀποῖ' ἔδρα κακά*

(*Οιδ. Τύρ. 1268-1272*)

Παρατηρούμε ότι ο Σοφοκλής δεν επιλέγει να «τυφλώσει» τον Οιδίποδα του με κάποιο άλλο αντικείμενο ή ακόμα και με τα ίδια του τα χέρια αλλά με τις χρυσές βελόνες της Ιοκάστης αυξάνοντας ακόμα περισσότερο τη δραματική ένταση. Τυφλώθηκε με κάτι που άνηκε στη μητέρα του που κάποτε του έδωσε το φως του, τώρα εμμέσως του το αφαίρεσε. Της γυναίκας που τον έκανε βασιλιά και αποδιοπομπαίο τράγο. Ο οξυδερκής νικητής της Σφίγγας ήταν στην πραγματικότητα τυφλός, αφού τα μάτια του ήταν τα όργανα της πλάνης του. Τώρα ίσως ως τυφλός να μπορεί να δει την αλήθεια της μοίρας του. Λοιδόρησε τον Τειρεσία ότι ως τυφλός δεν μπορεί να δει την αλήθεια, αλλά τώρα ως τυφλός κι ο ίδιος ίσως ήρθε η ώρα να μπορέσει να δει με τα μάτια της ψυχής του κι όχι με τα φυσικά του μάτια.

⁹³ Βλ. Κουταλόπουλος (2004) 94.

Η πράξη της αυτοτύφλωσης αποτελεί από μόνη της μια αρκετά σκληρή κίνηση, περισσότερο μάλιστα προς τον ίδιο του τον εαυτό. Τι συμβολίζει όμως αυτή η κίνηση από την πλευρά του Οιδίποδα; Σίγουρα αποδεικνύει την υψηλή ηθική του Οιδίποδα, καθώς βλέποντας ότι έχει κάνει όλα αυτά τα βδελυρά ανοσιουργήματα επιλέγει μια τιμωρία υψηλού κόστους: να χάσει το φως του. Εξοβελίζει την επιλογή του θανάτου, γιατί θέλει να κουβαλάει ζωντανός τον πόνο των πράξεων του, και μάλιστα τυφλός, κι όλα αυτά για να μεγαλώσει όσο το δυνατόν περισσότερο την τιμωρία του. Οι ενοχές που νιώθει είναι τόσο μεγάλες που σκοπός του είναι να τιμωρηθεί όσο το δυνατόν περισσότερο, διότι πιστεύει ότι αυτό που του αξίζει είναι πόνος, απόγνωση και αποξένωση από τον υπόλοιπο κόσμο. Επομένως, η απορία που γεννάται είναι ότι εάν ο Οιδίπους μέσω αυτής της ομολογουμένως σκληρής πράξης πιστεύει ότι μπορεί να εξιλεωθεί; Η κίνηση του αυτή να τυφλωθεί αποτελεί αντίδραση ή κατανόηση πλέον του πεπρωμένου του;

Όταν ο Οιδίποδας αυτοτυφλώνεται, η πράξη του αυτή έχει το νόημα της συμφιλίωσης⁹⁴. Η σκηνή αυτή παρουσιάζει μεγάλο τραγικό ενδιαφέρον, ωστόσο πρέπει να κατανοήσουμε την σημασία της. Αρχαίοι και σύγχρονοι κριτικοί έχουν καταδικάσει αυτή τη πράξη του Οιδίποδα, με τη λογική ότι δεν μπορεί κάποιος να διορθώσει το κακό διαπράττοντας άλλο κακό. Μέσω του Bowra μαθαίνουμε την άποψη του Αιλιανού, ο οποίος ήταν Ρωμαίος συγγραφέας που έγραψε στην ελληνική γλώσσα: «να θεραπεύσει με ένα ανιάτο κακό, κακά που έχουν κιόλας συμβεί». Η άποψη του αυτή στηρίζεται στην ελληνιστική ηθική, ότι δηλαδή είναι λάθος να προσπαθεί να θεραπεύσει κανείς ένα κακό με ένα άλλο⁹⁵.

Νεότεροι κριτικοί έχουν υποστηρίξει, ότι με το να τυφλωθεί ο Οιδίπους αμαρτάνει, αφού παραβαίνει το αξίωμα ότι οι άνθρωποι πρέπει να υπομένουν αυτά που τους στέλνουν οι θεοί⁹⁶. Ένα ισχυρό επιχείρημα, που ωστόσο διαβάζοντας τον Οιδίποδα του Σοφοκλή, δεν υπάρχουν ενδείξεις ότι ο ποιητής παρουσιάζει την τύφλωση ως αντίδραση στα θεόσταλτα δεινά. Δεν υπάρχει απόδειξη ότι με την αυτοτύφλωση του αντιστέκεται στην θέληση των θεών ή δεν αποδέχεται τη μοίρα του. Αν ο Σοφοκλής επιθυμούσε να παρουσιάσει το σκεπτικό αυτό θα μπορούσε να το έχει φανερώσει.

⁹⁴ Βλ. Bowra (1993) 101.

⁹⁵ Βλ. Bowra (1993) 101.

⁹⁶ Βλ. Bowra (1993) 101.

Δεν θα πρέπει να λησμονούμε και τα λόγια του Αγγελιαφόρου, που αποτελούν αν μη τι άλλο τεκμήριο αθωότητας για τον Οιδίποδα:

*οἶμαι γὰρ οὐτ' ἂν Ἰστρον οὔτε Φᾶσιν ἂν
νίψαι καθαρμοῦ τήνδε τὴν στέγην, ὅσα
κεύθει, τὰ δ' αὐτίκ' εἰς τὸ φῶς φανεῖ κακὰ
έκόντα κούκ ἄκοντα. τῶν δὲ πημονῶν
μάλιστα λυποῦσ' αἶ φανῶσ' ἀθθαίρετοι.*

(Οιδ. Τυρ. 1227-1231)

Διαβάζοντας με προσοχή το παρατεθέν χωρίο, παρατηρούμε ότι ο Αγγελιαφόρος κάνει μια διάκριση στα παλιά κακά και στα νέα. Η πατροκτονία και η αιμομιξία που είναι τα παλιά, διαπράχθηκαν ακούσια, ενώ η αυτοκτονία της Ιοκάστης και η τύφλωση του Οιδίποδα αποτελούν τα νέα κι έγιναν εκούσια. Τα λόγια του Αγγελιαφόρου μας δίνουν την εντύπωση ότι ο ίδιος είναι έτοιμος να καταδικάσει τον Οιδίποδα για την αυτοτύφλωση του επειδή έγινε με τη θέληση του. Άρα, μέσα από τα λόγια του Αγγελιαφόρου ο Σοφοκλής καταδικάζει έμμεσα την εν λόγω πράξη του Οιδίποδα:

Θα ήταν επισφαλές να υποθέταμε κάτι τέτοιο, διότι ο Αγγελιαφόρος συνταράσσεται όχι από την φαυλότητα των πράξεων, αλλά από τη φρικαλεότητα τους και την τραγική τους έκταση σε συνδυασμό με το ότι οι ίδιοι το προκάλεσαν στον εαυτό τους. Ο Σοφοκλής χρησιμοποιεί το ρήμα «λυποῦσι» για να δείξει λύπη και συμπόνια, πουθενά όμως δεν φαίνεται να κατακεραυνώνει τον Οιδίποδα για την επιλογή του. Επομένως, σύμφωνα με το κείμενο, ο Αγγελιαφόρος δεν καταδικάζει τον Οιδίποδα, επειδή αυτοτυφλώθηκε κι ούτε ο ποιητής μέσω εκείνου⁹⁷.

Τι παρακίνησε λοιπόν τον Οιδίποδα να προχωρήσει στην πράξη της αυτοτύφλωσης σύμφωνα με τον Σοφοκλή; Κατ' αρχάς, ο Αισχύλος δίνει την δική του εξήγηση για την πράξη αυτή· ο δικός του Οιδίποδας ενεργεί εξαιτίας της μανίας που τον διέπει. Παρότι ο Σοφοκλής κάνει μια νύξη σε αυτό το σκεπτικό, δείχνει να μην το αποδέχεται για τον δικό του Οιδίποδα. Πιο συγκεκριμένα, τοποθετεί τον Χορό να ρωτάει τον Οιδίποδα για το τι τον «έσπρωξε» σε αυτήν την πράξη:

⁹⁷ Βλ. Bowra (1993) 103.

*τίς σ', ὦ τλήμων,
προσέβη μανία; τίς ὀ πηδήσας
μείζονα δαίμων τῶν μακίστων
πρὸς σῆ δυσδαίμονι μοίρα;*

(Οιδ. Τυρ. 1299-1302)

Ο Χορός περιορίζει τις πιθανές απαντήσεις σε δύο: πρώτον ο Οιδίποδας να αυτοτυφλώθηκε λόγω μανίας, όπως και στον Αισχύλο, ή να τον κυρίεψε κάποιος «δαίμων»⁹⁸ και να τον «έσπρωξε» στην προαναφερθείσα πράξη. Ο χορός κάνει λόγο δηλαδή για κάποιον εξωγενή παράγοντα που οδήγησε τον Οιδίποδα σε αυτό το μονοπάτι. Ο Σοφοκλής έχει επιλέξει να κάνει αρκετές αναφορές σε αυτόν τον δαίμονα⁹⁹. Ο Οιδίποδας απαντά «*ὶὼ δαῖμον, ἴν' ἐξήλλου*», δηλαδή «Αλίμονο μοίρα μου που μ' έσπρωξες».

Παρατηρούμε λοιπόν ότι ο Σοφοκλής επιθυμεί να δείξει ότι στην πράξη της αυτοτύφλωσης συμμετείχε και το θεϊκό στοιχείο¹⁰⁰. Ο «δαίμων» είναι το ατομικό του πεπρωμένο, το «πνεύμα» που τον συνοδεύει, κάτι που μας θυμίζει Πλάτωνα. Ο Σοφοκλής με τόσες πολλές αναφορές σε εκείνον, φαίνεται να αποδέχεται την ανάμιξη του, ωστόσο δεν δρα με δική του θέληση αφού θα δούμε πως είναι ένα όργανο των θεών. Απόδειξη γι' αυτό είναι τα λόγια του ίδιου του Οιδίποδα όταν μετά την έξοδο από το παλάτι φωνάζει:

Ἀπόλλων τάδ' ἦν, Ἀπόλλων, φίλοι,

ὁ κακὰ κακὰ τελῶν ἐμὰ τάδ' ἐμὰ πάθεα.

ἔπαισε δ' αὐτόχειρ νιν οὐ-

τις, ἀλλ' ἐγὼ τλάμων.

(Οιδ. Τυρ. 1329-1332)

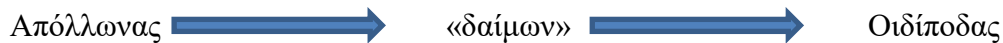
Ο Οιδίποδας ισχυρίζεται ότι ο Απόλλωνας είναι ο υπεύθυνος για αυτές τις συμφορές κι εκείνος που τον οδήγησε στην τύφλωση. Μπορεί το χέρι του Οιδίποδα

⁹⁸ «Ο δαίμονας είναι ένα θεϊκό πνεύμα, μια υπερφυσική δύναμη που είναι κατώτερη από έναν πραγματικό θεό και συνδέεται με την προσωπική τύχη του κάθε ανθρώπου». Βλ. Bowra (1993) 103.

⁹⁹ *Οιδ. Τυρ.* 828-829/1193-1196/1258/1260-1261/1300-1302/1311.

¹⁰⁰ Βλ. Winnigton-Ingram (1980) 176.

να προκαλεί την καταστροφή, αλλά η δύναμη ανήκει στον Απόλλωνα. Άρα, συμπληρώνεται το πάζλ σχετικά με το ρόλο του περίφημου «δαίμονος», αφού είναι εκείνος που γεφυρώνει το χάσμα ανάμεσα στον Απόλλωνα που αποφασίζει και διατάζει και στον Οιδίποδα. Ο ρόλος του είναι δηλαδή θα μπορούσαμε να πούμε περισσότερο εκτελεστικός και είναι το ενδιάμεσο ανάμεσα στον θεό και στον άνθρωπο. Ο Απόλλων διατάζει και ο Οιδίπους εκτελεί, κι ο δαίμων είναι εκεί να ενώσει την πρώτη αιτία και το τελικό αίτιο¹⁰¹. Έχουμε λοιπόν το ακόλουθο σχήμα:

Μία διευκρίνιση που πρέπει να γίνει είναι σχετικά με τι εννοεί ο Οιδίποδας όταν λέει «τις συμφορές ετούτες» (*Οιδ. Τυρ. 1330*). Αναφέρεται στα προηγούμενα δεινά (πατροκτονία, αιμομιξία) ή στην τύφλωσή του; Ο Winnigton-Ingram υποστηρίζει πως ο Οιδίπους εννοούσε το ορατό πάθος που συμβαίνει εκείνη τη στιγμή, δηλαδή την τύφλωσή¹⁰².

Ωστόσο, η λέξη «αυτόχειρ» δεν πρέπει να μας παραξενεύει. Όπως έχει ειπωθεί και παραπάνω ο χαρακτήρας του Οιδίποδα πάντα βοηθούσε στο να ξετυλιχθεί το πέπλο της μοίρας. Ο Segal είναι υπέρμαχος της άποψης ότι όταν ο Οιδίποδας του Σοφοκλή εξάγει τα μάτια του, αυτό αποτελεί πράξη εσκεμμένης προσωπικής επιλογής, κι όχι αποτέλεσμα κάποιας μανίας¹⁰³. Ο Σοφοκλής έχει δομήσει τόσο όμορφα τον χαρακτήρα του Οιδίποδα απ' την αρχή του έργου που η άλογη στιγμή της τραγικής κορύφωσης μας φαίνεται λογική. Είναι στη φύση του Οιδίποδα να ενεργεί αμέσως χωρίς να κρίνει και συχνά οδηγείται σε πράξεις εξτρεμισμού, όπως η πατροκτονία και τώρα η αυτοτύφλωσή του. Η αυτοτύφλωσή του ήταν επομένως μία πράξη που προήλθε από αμιγώς θεϊκά αίτια; Η απάντηση στην ερώτηση αυτή, σύμφωνα με την τραγωδία του Σοφοκλή, είναι όχι. Ήταν μια πράξη σύμφωνη με τον χαρακτήρα του¹⁰⁴. Η ζωή του ανθρώπου είναι ένα κράμα θεϊκού και ανθρώπινου, στην οποία σε κάποιες περιπτώσεις το ένα βρίσκεται σε μεγαλύτερο ποσοστό και σε άλλες το άλλο. Η τύφλωσή ήταν ένα στοιχείο δεδομένο, κι ο Σοφοκλής το αξιοποίησε με τον δικό του τρόπο.

¹⁰¹ Βλ. Bowra (1993) 107.

¹⁰² Βλ. Winnigton-Ingram (1999) 175.

¹⁰³ Βλ. Segal (2001) 184.

¹⁰⁴ Βλ. Winnigton-Ingram (1980) 248.

Συνοψίζοντας, καταλήγω στο συμπέρασμα ότι ο θεός οδήγησε τον Οιδίποδα προς την αυτοτύφλωση, όμως ο ίδιος ήταν που έκανε την επιλογή να εξορύξει τα μάτια του. Παρατηρούμε ότι έχει σώας τας φρένας, ο χαρακτήρας του ταιριάζει με τέτοιου είδους αψυχολόγητες πράξεις, καθώς και η ηθική του αν δούμε την τύφλωση ως αυτοτιμωρία. Εξάλλου, ο Οιδίποδας υπερασπίζεται την αυτοτύφλωση του λίγο πριν την είσοδο του Κρέοντα στο παλάτι¹⁰⁵. Δεν θα υπήρχε λόγος να το έκανε αυτό αν δεν ήταν δική του πράξη. Μια λεπτομέρεια που δεν πρέπει να λησμονηθεί είναι πως σε κανέναν χρησμό δεν αναφέρεται η τύφλωση του Οιδίποδα. Μπορεί να είχε ανακοινωθεί από τον Τειρεσία, ωστόσο σε καμία περίπτωση η πρόβλεψη αυτή δεν έχει την ισχύ των χρησμών που οπωσδήποτε θα επαληθευτούν. Τέλος, ο ίδιος ο Οιδίποδας φέρεται να βλέπει την πράξη αυτή σαν μια τιμωρία που επιβάλλει στον εαυτό του¹⁰⁶, κι ο Αγγελιαφόρος ξεχωρίζει αυτήν την πράξη ως εκούσια και διαφορετική από τις προηγούμενες συμφορές.

Κλείνοντας, φρονώ ότι ο Οιδίπους προχωράει σε αυτήν την πράξη με πλήρη επίγνωση του τι κάνει, συμφιλιώνεται με το πεπρωμένο του, έχει αυτογνωσία πλέον για το ποιος είναι και για πρώτη ίσως φορά επιλέγει ελεύθερα. Η αυτοτύφλωση συμβολίζει την απελευθέρωση και είναι μια πράξη ελεύθερης βούλησης. Σίγουρα, μπορεί στα μάτια των θεατών κι όχι μόνο να μοιάζει ως μια φρικιαστική πράξη, αλλά δεν παύει να είναι μια πράξη που επέλεξε ελεύθερα ο Οιδίποδας, ανοίγοντας έτσι ένα νέο μονοπάτι στη ζωή του.

¹⁰⁵ Βλ. Segal (2001) 180.

¹⁰⁶ Βλ. Winnigton-Ingram (1980) 252.

2.6 Ο «Πραγματικός» Οιδίπους

Δεν θα μπορούσε να παραλειφθεί να γίνει αναφορά στον απόηχο της τύφλωσης, όπου θα διακρίνουμε τον «πραγματικό» Οιδίποδα του Σοφοκλή. Δηλαδή στους τελευταίους περίπου διακόσιους στίχους της τραγωδίας φαίνεται αναφανδόν η ερμηνεία του Οιδίποδα από τον τραγωδιογράφο. Γιατί ο οποιοσδήποτε δείχνει τον πραγματικό του χαρακτήρα και το ψυχικό του σθένος έπειτα από δύσκολες καταστάσεις. Τι επιλέγει να κάνει ύστερα από τα τόσα δεινά που φανερώθηκαν και την αυτοτύφλωση; Ποια είναι η αντίδραση ενός από τους τραγικότερους ήρωες που έχουν δημιουργηθεί ποτέ στην δυτική λογοτεχνία;

Αρχικά, αυτό που πρέπει να ειπωθεί είναι το γεγονός ότι μετά την φρικτή ανακάλυψη για το ποιος είναι και το τι έχει κάνει, αποφασίζει να επιζήσει. Πιο συγκεκριμένα τιμωρεί τον εαυτό του με τύφλωση κι όχι με θάνατο. Αυτό δείχνει ξεκάθαρα την ηρωική καρτερία του Οιδίποδα. Η επιλογή της αυτοκτονίας μοιάζει ως η πιο σκληρή, αλλά δεν είναι. Είναι ο εύκολος δρόμος να απαλλαγεί κανείς από τις συμφορές που τον βαραίνουν. Ο Οιδίποδας επιλέγει να μείνει εν ζωή, «κουβαλώνοντας» στο υπόλοιπο της ζωής του τα δεινά του, τιμώντας έτσι με τον τρόπο του τον ίδιο του εαυτό και παράλληλα αντέχοντας όλα αυτά που η μοίρα του έστειλε κι ίδιος διέπραξε. Αυτό λοιπόν δείχνει έναν ηρωισμό από μέρους του Οιδίποδα. Ο Σοφοκλής θέλει να τονίσει την καρτερία του Οιδίποδα και να δείξει ότι εμπεριέχει αυτή η πράξη την ηρωικότητά της.

Δεν ακολουθεί ούτε το επικό πρότυπο του ημίθεου ήρωα, όταν ο Αχιλλέας διαλέγει το θάνατο στην ακμή της ζωής του, αλλά ούτε και παλαιότερο τραγικό πρότυπο όπως ήταν ο Αίας, που προτιμά τον θάνατο απ' την ατίμωση. Ο Οιδίποδας του Σοφοκλή δεν είναι υπεράνθρωπος ή κάποιος μεγάλος επικός πολεμιστής που επιλέγει τον θάνατο για να δείξει ηρωισμό και να αποφύγει την ντροπή, κάτι που μας μοιάζει φυσιολογικό. Ο Σοφοκλής όμως το πάει ένα βήμα παραπέρα, αφού μέσα από την φαινομενικά μη ηρωικότητα του Οιδίποδα ανθίζει ο καρτερικός ηρωισμός του, που όντας ένας απλός άνθρωπος, ανελίσσεται ακόμη περισσότερο στα μάτια των θεατών-αναγνωστών.

Επίσης, είχαμε δει πόσο καλός και αγαπητός βασιλιάς ήταν στην αρχή του έργου, αλλά και πόσο νοιαζόταν για τον λαό του. Αυτές τις αξίες τις είχε όταν τα πράγματα

έβαιναν καλώς και βρισκόταν στην ακμή του. Αυτό όμως που μετράει πραγματικά είναι εάν ένας βασιλιάς σκέπτεται τον λαό του όταν θα έχει φθίνουσα πορεία. Ο σοφοκλείος Οιδίποδας έχει φτάσει στο έσχατο σημείο και πάσχει από αρίφνητες συμφορές. Ωστόσο, δεν σταματάει να σκέπτεται τον λαό ούτε ενόσω βρίσκεται μέσα στον βούρκο των δεινών. Ο Segal αναφέρει ότι δεν κόβει τον δεσμό εγγύτητας του με τους Θηβαίους πολίτες, ούτε κρύβεται ντροπιασμένος και εξευτελισμένος¹⁰⁷, αφού πρωτίτερα, κάτι που μαθαίνουμε απ' τον εξάγγελο, ζήτησε να ανοίξουν τις πόρτες και να τον φανερώσουν στους Καδμείους γι' αυτά που έχει κάνει (Οιδ. Τυρ. 1287-1288). Αυτό δείχνει περίσσιο σθένος και αποτελεί πράξη ηθικού θάρρους ενός μεγάλου ηγέτη. Μέσα στην απελπισία του αποδεικνύει δια των λόγων του ότι αυτός είναι ο βασιλιάς. Ο Οιδίπους είναι ένας βασιλιάς με βαθιά αγάπη για τον λαό του¹⁰⁸.

Καθώς εξελίσσεται η σκηνή βλέπουμε και ακόμα μια αρετή του πολυτλήμονα Οιδίποδα: μια πρωτοφανής εσωτερική δύναμη που ίσως ούτε ο Οιδίποδας περίμενε να την έχει. Ο χορός λέει στον Οιδίποδα ότι έχει διπλή θλίψη και υπομένει (φορεῖν) διπλές συμφορές (Οιδ. Τυρ. 1319-1320). Παρακάτω, ο Οιδίποδας θα συνειδητοποιήσει την εσωτερική του δύναμη υιοθετώντας το *φέρειν*, λέγοντας το εξής:

...τάμὰ γὰρ κακὰ
οὐδεις οἶός τε πλὴν ἐμοῦ φέρειν βροτῶν.

(Οιδ. Τυρ. 1414-1415)

Ο Σοφοκλής έχει προσδώσει στον Οιδίποδα του τις τρεις αυτές αρετές: την ικανότητα του να επιβιώσει απ' τα θεόσταλτα και μη δεινά, τη μέριμνα για τους πολίτες του ακόμη και τώρα, και την απίστευτη εσωτερική-ψυχική δύναμη εν μέσω σωματικής αδυναμίας. Μας δείχνει έναν άνθρωπο με βαθιά ριζωμένη δύναμη που αρνείται να παραδοθεί, μολονότι έχει περάσει απρόσμενες και παράλογες συμφορές που κάποιοι θα υποστήριζαν ότι δεν του άξιζαν. Ο Segal διατείνεται της άποψης ότι όλο αυτό δεν εμφανίζεται ως ηθικοπλαστικό μήνυμα¹⁰⁹, και πράγματι μπορεί ο Σοφοκλής να μη το έγραψε με αυτόν τον σκοπό. Ας μου επιτραπεί να διαφωνήσω, διότι πάντοτε ένα κείμενο έχει πολλές αναγνώσεις και η λήψη του εξαρτάται από τον

¹⁰⁷ Βλ. Segal (2001) 159.

¹⁰⁸ Βλ. Webster (1994) 87.

¹⁰⁹ Βλ. Segal (2001) 159.

αναγνώστη στην προκειμένη περίπτωση. Διαβάζοντας λοιπόν τους στίχους του απόηχου της τύφλωσης, βλέπουμε έναν Οιδίποδα συνειδητοποιημένο, που φυσικά και θρηνεί για όσα του έχουν συμβεί, αλλά επιλέγει να τα υπομείνει κι όχι να τα αποφύγει (αυτοκτονία). Η καρτερία αυτή και η ανιδιοτέλεια, προσωπικά θεωρώ ότι αυτομάτως δημιουργεί ένα πρωτότυπο πρότυπο ηρωισμού. Γιατί πλέον ο σοφόκλειος Οιδίποδας έχει προχωρήσει πέρα από εκεί που μπορούν να φθάσουν οι άλλοι άνθρωποι.

Το τέλος του *Οιδίποδα Τύραννου* χρησιμοποιεί την τραγική παράδοση με έναν διαφορετικό τρόπο, υπενθυμίζοντας στο κοινό τα πιθανά μέλλοντα, χωρίς ωστόσο να επιλέγει κάποιο απ' αυτά. Ο Οιδίποδας δεν είναι απλά μια φιγούρα του παρελθόντος, αλλά το νόημα του ανήκει στο παρόν και το μέλλον και οι θεατές πρέπει να σκεφτούν για να το βρουν¹¹⁰.

¹¹⁰ Βλ. Burian (2009) 118.

2.7 Ιοκάστη και Κρέων

Δεν θα ήταν ορθό να λησμονήσουμε την Ιοκάστη και τον Κρέοντα, ο οποίος υπάρχει και στα τρία εν εξετάσει έργα. Παρουσιάζει ενδιαφέρον να δούμε με ποιον τρόπο παρουσιάζει ο Σοφοκλής τα δύο αυτά πρόσωπα στον «*Οιδίποδα Τύραννο*».

Αρχικά, ο Σοφοκλής έχει επιλέξει να ονομάσει την γυναίκα και ταυτόχρονα μητέρα των παιδιών και του Οιδίποδα Ιοκάστη κι όχι Επικάστη. Επίσης, δεν γίνεται πουθενά στο έργο λόγος για την Ευρυγάνεια. Αποτελεί γεγονός ότι η παράδοση όριζε πως ο Οιδίποδας παντρεύτηκε τη μητέρα του. Σίγουρα, ο Σοφοκλής είχε ένα δύσκολο έργο, το να ενσωματώσει δηλαδή το μυθολογικό υλικό στο δικό του τραγικό πλαίσιο. Ωστόσο, το αποτέλεσμα τον δικαιώνει, καθώς δεν αισθανόμαστε ότι η αγάπη της για τον Οιδίποδα είναι αφύσικη ή περίεργη, ενώ το ίδιο συμβαίνει κι απ' την πλευρά του Οιδίποδα¹¹¹.

Την πρώτη φορά που βλέπουμε την Ιοκάστη να μιλάει είναι όταν βρίσκονται σε αψιμαχία ο Οιδίποδας με τον Κρέοντα σχετικά με τον χρησμό. Λειτουργεί αποτρεπτικά, ώστε να αποφευχθούν οιοσδήποτε ακραίες ενέργειες από πλευράς Οιδίποδα. Χαλιναγωγεί λοιπόν το θυμό του εναντίον του Κρέοντα επειδή το επιθυμεί η ίδια και ακούει τις αμφιβολίες της σχετικά με τους χρησμούς. Η Ιοκάστη με την ανθρώπινη λογική επιχειρηματολογεί σχετικά με την αναξιπιστία της «εξ αποκαλύψεως» γνώσης και μάλιστα η είδηση για τον θάνατο του Πόλυβου φαινομενικά ενισχύει τα λεγόμενα της. Με την επιτομή της ανθρώπινης λογικής ακυρώνει τον Απολλώνιο χρησμό με τον εξής τρόπο: Εφόσον ο Αγγελιαφόρος έφερε νέα ότι ο Πόλυβος πέθανε, άρα είναι αδύνατο ο Οιδίποδας να τον σκοτώσει, άρα ο μισός χρησμός είναι εσφαλμένος. Επομένως, αφού το ένα ήμισυ του χρησμού απεδείχθη λάθος τότε δεν είναι, βάση λογικής, σωστό να φοβάται ότι ο υπόλοιπος θα βγει αληθινός. Μέσω του Λιαπή μαθαίνουμε τον ισχυρισμό του Reinhardt σχετικά με το επιχείρημα της Ιοκάστης: «ο τόνος του επιχειρήματος είναι σχεδόν πολεμικά ορθολογικός»¹¹².

Ωστόσο, για άλλη μια φορά ο συλλογισμός της Ιοκάστης οδηγεί στην απόδειξη του αντιθέτου απ' αυτό που θέλει να αποδείξει, γιατί η προθυμία του Κορίνθιου να βοηθήσει στον κατευνασμό των φόβων του Οιδίποδα, είναι εκείνη που εντέλει οδηγεί

¹¹¹ Βλ. Bowra (1993) 119.

¹¹² Βλ. Λιαπής (2012) 95 υποσ. 23.

στην αποκάλυψη της αλήθειας του βασιλιά, ειδικά μετά το τελικό στάδιο της «ανάκρισης» του βοσκού. Με την άφιξη της Ιοκάστης δηλαδή αρχίζει η αποκάλυψη της ταυτότητας του Οιδίποδα¹¹³. Επίσης, Ο Σοφοκλής μέσω της Ιοκάστης ακόμα κι όταν δεν μιλάει και απλά ακούει καταφέρνει να «μαγνητίσει» το κοινό. Η Ιοκάστη είναι εκείνη που καλεί τον βοσκό για να αποδοθεί η αλήθεια. Όταν όμως η συζήτηση του Οιδίποδα με τον αγγελιαφόρο καταλήγει στο ποιος είναι πραγματικά ο βασιλιάς, δίχως να μιλήσει η Ιοκάστη αλλάζει διάθεση και συναισθήματα και το κοινό θα παρακολουθεί με προσοχή τον σιωπηλό τρόπο της βασίλισσας¹¹⁴.

Η Ιοκάστη λειτουργεί στα χέρια του Σοφοκλή ως ένα όργανο, ώστε αποδειχθεί για ακόμη μια φορά η αγνωσία του ανθρώπου έναντι στην παντογνωσία του θεού. Η ανθρώπινη λογική είναι απ' την φύση της πεπερασμένη και είναι αδύνατον να εσωκλείει και πόσο μάλλον να ακυρώσει την υπερβατική και καθολική θεία νόηση¹¹⁵. Πρέπει να σημειωθεί πως το μόνο πρόσωπο που εγείρει αμφιβολίες για την θρησκεία είναι η Ιοκάστη¹¹⁶. Ενώ απ' τη μια κομπάζει για τον θρίαμβο του ρασιοναλισμού της («οὔκουν ἐγὼ σοι ταῦτα προύλεγον πάλαι;» *Οιδ. Τυρ. 1414-1415*) εν συνεχεία το διανοητικό οικοδόμημά της καταρρέει όταν συνειδητοποιεί την φρικτή αλήθεια.

Η Ιοκάστη είναι μια στοργική σύζυγος και προσπαθεί μέσω των ψυχρών όπλων της σοφιστικής να περισώσει ότι μπορεί. Ο Οιδίποδας και η Ιοκάστη κινούνται στο ίδιο μήκος κύματος: και οι δύο είναι όντα της λογικής και της νόησης. Η Ιοκάστη δεν αυταπατάται λιγότερο από τον Οιδίποδα. Πιστεύει ότι ο χρησμός του Λαίου για τον θάνατο από το παιδί του διαψεύστηκε από τα γεγονότα.

Πέρα από την λογική όμως, η δυσπιστία προς τους χρησμούς ίσως να προέρχεται από τα συναισθήματα που έχει για τον Οιδίποδα, αφού ουκ ολίγες φορές προσπαθεί να τον καθησυχάσει. Επίσης, δεν αποκλείουμε και την πιθανότητα να εθελουφλεί, ώστε να μην έρθει αντιμέτωπη με την πικρή αλήθεια, όταν προσπαθεί να εμποδίσει με τα λόγια της τον Οιδίποδα να μην συνεχίσει να ψάχνει. Εδώ έγκειται και η μεγάλη διαφορά του Οιδίποδα με την Ιοκάστη: ναι μεν στον τρόπο σκέψης μοιάζουν, αφού κι οι δύο σκέπτονται με βάση τη λογική, αλλά ο χαρακτήρας του Οιδίποδα, πάντα τον ωθεί να συνεχίζει ακόμα κι όταν το μέλλον διαγράφεται δυσοίωνο. Γι' αυτό η

¹¹³ Βλ. Beer (2012) 102.

¹¹⁴ Βλ. Goldhill (2009) 36-37.

¹¹⁵ Βλ. Λιαπής (2012) 96.

¹¹⁶ Βλ. Dawe(1982) 18.

Ιοκάστη μπορεί να θεωρείται κι εκείνη τραγικό πρόσωπο, αλλά ο ήρωας του έργου είναι ο Οιδίποδας.

Η Ιοκάστη είναι και σύζυγος και μητέρα του Οιδίποδα, αλλά πολλές φορές στα μάτια του αναγνώστη-θεατή μοιάζουν το τέλειο ζευγάρι. Η Ιοκάστη δείχνει τρυφερότητα και αγάπη κι εκείνος της φέρεται με σεβασμό και δέχεται τις ιδέες της. Η ένωση αυτή όμως είναι καταραμένη. Ο Σοφοκλής με έξυπνα τεχνάσματα συνταιριάζει την παράδοση στα πλαίσια της δικής του τραγωδίας. Όπως εξάλλου αναφέρει και ο Κουταλόπουλος: «Τα απίθανα και παράξενα στοιχεία του μύθου, ότι ο Οιδίποδας σκότωσε τον πατέρα του και παντρεύτηκε τη μητέρα του, έχουν μετουσιωθεί με τέλεια δεξιοτεχνία μέσα σ' αυτήν την πειστική και χωρίς αντιφάσεις πλοκή»¹¹⁷.

Ένα άλλο πρόσωπο που κυριαρχεί στο σύμπαν του Σοφοκλή, άλλοτε με καλό τρόπο κι άλλοτε με κακό, είναι ο Κρέοντας, ο αδελφός της Ιοκάστης. Το πώς εξελίσσει ο Σοφοκλής αυτόν τον χαρακτήρα είναι κάτι που δεν θα μπορούσε να παραλειφθεί. Αρχικά, στον *Οιδίποδα Τύρανο*, που είναι η αρχή των γεγονότων παρουσιάζεται ως ένα αρκετά συμπαθές χαρακτήρα, για τον οποίον θα γίνει λόγος αμέσως μετά. Καταλήγει ωστόσο, ο αντιγόνειος Κρέοντας να είναι ο απόλυτος «κακός». Παρουσιάζει λοιπόν αρκετό ενδιαφέρον να δούμε την εξέλιξη του στα τρία έργα και πως τη δομεί ο ίδιος ο Σοφοκλής, κάτι το οποίο φυσικά θα γίνει και στα επόμενα κεφάλαια. Πρέπει να σημειωθεί, ότι η *Αντιγόνη* ήταν το πρώτο έργο του Σοφοκλή από τα τρία, ενώ τα άλλα δύο θα τα χαρακτηρίζαμε με τον ξένο όρο ως “prequels”. Ο Σοφοκλής δεν άφησε στάσιμο τον χαρακτήρα του Κρέοντα στον μύθο του Οιδίποδα, αλλά ως αφετηρία ξεκίνησε να συγκαταλέγεται στους «καλούς» χαρακτήρες φτάνοντας στην γνωστή κατάληξη στην *Αντιγόνη*.

Για πρώτη φορά ο Κρέοντας μας παρουσιάζεται όταν επιστρέφει από το μαντείο των Δελφών, ώστε να φέρει τον χρησμό που θα τερματίσει τη συμφορά που έπεσε στην πόλη. Ο Σοφοκλής παρουσιάζει τον Κρέοντα να δείχνει σεβασμό στον βασιλιά και να τηρεί τους τύπους αφού του απευθύνεται χαρακτηρίζοντας τον *ἀναξ* (*Οιδ. Τυρ. 103*).

¹¹⁷ Βλ. Κουταλόπουλος (2004) 70.

Εν συνεχεία, ο Κρέοντας επανέρχεται για να υπερασπιστεί τον εαυτό και περισσότερο την τιμή του απέναντι στις κατηγορίες του Οιδίποδα. Ενώ παρατηρούμε ότι κρατάει αμυντική στάση απέναντι στον Οιδίποδα, εντούτοις ο λόγος του δεν στερείται επιχειρημάτων. Μάλιστα ο ίδιος ο Οιδίποδας κάνει αναφορά στην ρητορική δεινότητα του Κρέοντα λέγοντας χαρακτηριστικά «λέγειν σὺ δεινός» (Οιδ. Τυρ. 545). Γενικότερα, στον αγώνα λόγων που έχουν ο Κρέοντας και ο Οιδίποδας, ο λόγος του πρώτου είναι προσεγμένος, σωστά δομημένος και με επιχειρήματα που βασίζονται στη λογική. Απ' την άλλη πλευρά ο Οιδίποδας δείχνει να μην πείθεται, όχι επειδή ο Κρέοντας έχει σαθρά επιχειρήματα, αλλά επειδή έχει πάρει την απόφαση του, ότι δηλαδή ο Κρέοντας είναι προδότης. Ο Οιδίποδας με τον εκρηκτικό του χαρακτήρα, το μόνο που έχει να επιδείξει είναι η δυσπιστία του. Επομένως, αν έπρεπε να επιλέξουμε νικητή του αγώνα λόγων, αυτός θα ήταν ο Κρέοντας.

Ενώ παραπάνω αναφέρθηκε ότι ο Οιδίποδας έχει κοινά με την Ιοκάστη στον τρόπο σκέψης, στη συγκεκριμένη περίπτωση με τον Κρέοντα οι χαρακτήρες τους είναι εκ διαμέτρου αντίθετοι¹¹⁸. Αυτό φαίνεται στο επεισόδιο Β', στο οποίο ο Οιδίποδας κατηγορεί τον Κρέοντα για σφετερισμό του θρόνου. Ενώ ο Κρέοντας νιώθει την αδικία και όπως είναι λογικό ταραίζεται, ωστόσο κρατάει την ψυχραιμία του. Ο Σοφοκλής παρουσιάζει τον Κρέοντα του συνετό και ήρεμο, νηφάλιο και μετρημένο και στα λόγια και στις πράξεις. Για εκείνον η τιμή και η υπόληψη του είναι σημαντική (Οιδ. Τυρ. 518-522).

Τον Κρέοντα τον συναντάμε ξανά προς το τέλος του δράματος, όταν πια ο Οιδίποδας έχει εξορύξει τα μάτια του. Συνοδεύεται από δύο δορυφόρους και κρατάει το βασιλικό σκήπτρο. Επιδεικνύει σωφροσύνη και γενναιοδωρία χωρίς να είναι εκδικητικός για τις άδικες κατηγορίες προς το πρόσωπο του. Είναι εκεί για να βοηθήσει και να δείξει ανωτερότητα, γιατί όπως λέει κι ο ίδιος: «οὐχ ὡς γελαστής, Οιδίπους, ἐλήλυθα, οὐδ' ὡς ὄνειδιῶν τι τῶν πάρος κακῶν»¹¹⁹. Κι ο Οιδίποδας όμως αναγνωρίζει την ανωτερότητα που έχει δείξει ο Κρέων και ίσως να έχει μετανιώσει κιόλας για τον τρόπο με τον οποίο του φέρθηκε (Οιδ. Τυρ. 1433).

Υπάρχει όμως ένα πρόβλημα: η στάση του Κρέοντα παραείναι τέλεια. Είναι σχολαστικά τυπικός, δεν χάνει ποτέ την ψυχραιμία του, ξέρει τι να πει και πότε να το

¹¹⁸ Βλ. Κουταλόπουλος (2004) 63.

¹¹⁹ Δεν ήρθα Οιδίποδα, για να σε χλευάσω ή για τα πάθη σου να σε κατηγορήσω. (Οιδ. Τυρ. 1422-1423).

πει, δεν χλευάζει τον Οιδίποδα για τα πάθη ή να νιώσει κάποιου είδους δικαίωση. Σε προηγούμενο κεφάλαιο είχαμε πει ότι οι ήρωες του Σοφοκλή δεν είναι έξω από το ανθρώπινο και έχουν ελαττώματα, ώστε μέσα απ' αυτά και ξεπερνώντας τα να ανυψωθούν. Ο Κρέοντας σε όλο το έργο είναι τέλειος και ίσως αυτό θα έπρεπε να μας κινήσει την περιέργεια σχετικά με τον χαρακτήρα του, δεδομένου πως γνωρίζουμε την μετέπειτα εξέλιξη του.

Εν ολίγοις ο Σοφοκλής παρουσιάζει τον Κρέοντα στον «*Οιδίποδα Τύραννο*» σαν έναν δεινό ρήτορα, ικανό πολιτικό, έντιμο, συνετό με συναίσθηση του χρέους. Κάποιοι μπορεί να τον συμπαθήσουν, ενώ κάποιοι άλλοι όχι εξαιτίας της τελειότητας και ψυχρότητας του.

2.8 Πιθανά σφάλματα της πλοκής Του Οιδίποδα Τύραννου και η συνδρομή του Σοφοκλή στον μύθο του Οιδίποδα.

Παρά την εξαιρετική δραματοποίηση του μύθου, την καλοφτιαγμένη ιστορία και τους καλοδουλεμένους χαρακτήρες, οφείλουμε να παραδεχθούμε ότι η πλοκή¹²⁰ του *Οιδίποδος Τυράννου* εμπεριέχει κάποια σφάλματα. Για να καταφέρει να επιτύχει αυτό το άρτιο δραματικό αποτέλεσμα, ο Σοφοκλής έπρεπε να πληρώσει κάποιο αντίτιμο ως προς την αληθοφάνεια. Πρέπει ωστόσο να σημειωθεί ότι τέτοιου είδους αριστουργήματα, που βρίσκονται στο πάνθεον της λογοτεχνίας τόσες χιλιάδες χρόνια ύστερα, σκοπό έχουν να εγείρουν το συναίσθημα και να διδάξουν, και όποια σφάλματα τυχόν υπάρχουν τα προσπερνάμε γιατί δεν είναι αυτός ο σκοπός. Όμως για τις ανάγκες της εργασίας θα αναφερθούν τα σφάλματα του Σοφοκλή στην πλοκή.

Αρχικά, θα πρέπει να θεωρήσουμε ως δεδομένο και να δεχθούμε ότι ο Οιδίποδας και η Ιοκάστη δεν είχαν μιλήσει ποτέ αναφορικά με το βρέφος που είχε αφήσει ο Λάιος στον Κιθαιρώνα έκθετο για να πεθάνει εξαιτίας του χρησμού που είχε λάβει. Σε περίπτωση που συνέβαινε κάτι τέτοιο ίσως τα γεγονότα να είχαν αλλάξει και το τελικό δραματικό αποτέλεσμα να μην ήταν το ίδιο.

Επίσης, ο Οιδίποδας δεν ανέφερε ποτέ την συνάντηση στο σταυροδρόμι, που τέλειωσε με αιματηρό τρόπο, στην Ιοκάστη κι ότι κανείς τους δεν μίλησε για τις ουλές στα πόδια του, οι οποίες θα θύμιζαν τις ουλές στα πόδια του βρέφους.

Επιπλέον, το γεγονός ότι ο μοναδικός μάρτυρας του φόνου του Λαίου από τον Οιδίποδα είναι ο βοσκός στον οποίο είχε δώσει ο Λάιος για να το αφήσει να πεθάνει, σίγουρα προκαλεί εντύπωση στον αναγνώστη-θεατή η σχεδόν απίστευτη σύμπτωση.

Ακόμη, απίθανη είναι η σύμπτωση ότι ο Αγγελιαφόρος από την Κόρινθο, ο οποίος ήρθε για να αναγγείλει τον θάνατο του Πόλυβου, ήταν ο ίδιος που είχε λάβει το βρέφος από τον βοσκό. Κάποιοι μελετητές δυσκολεύονται να πιστέψουν το γεγονός ότι ένας άνθρωπος με την εξυπνάδα και οξύνοια του Οιδίποδα θα χρειαζόταν τόσο

¹²⁰ Υπάρχει διάκριση όχι μόνο μεταξύ έργου και μύθου, αλλά ανάμεσα και στην ιστορία (το σύνολο των γεγονότων όπως θα μπορούσαν να ειπωθούν σε χρονολογική σειρά) και στην πλοκή (τα γεγονότα όπως παρουσιάζονται στη σειρά που δείχνονται στο έργο). Το συγκεκριμένο έργο δεν μας λέει όλον τον μύθο του Οιδίποδα, αλλά ξετυλίγει ως πλοκή μια προσεκτικά επιλεγμένη και δομημένη ακολουθία γεγονότων. Βλ. Segal (2001) 94.

πολύ χρόνο για να καταλάβει την αλήθεια ενώ αυτή βρίσκεται ουσιαστικά μπροστά στα μάτια του.¹²¹

Ακόμη, πρέπει να δεχθούμε το γεγονός ότι ο μόνος μάρτυρας και επιζών του συμβάντος στο σταυροδρόμι είπε απλώς ψέματα για το πόσοι ήταν οι επιτιθέμενοι (*Οιδ. Τυρ. 122-123*). Εκτός των άλλων, πρέπει να δεχθούμε ότι ο Οιδίποδας για κάποιο λόγο πιστεύει ότι σκότωσε όλους τους άνδρες της συνοδείας του Λαίου (*Οιδ. Τυρ. 813*).

Τέλος, κάτι το οποίο δεν αποτελεί κάποιο είδος σφάλματος, αλλά μοιάζει περισσότερο με ασάφεια είναι ότι ο Σοφοκλής έχει αφήσει ασαφές το μήκος του χρόνου από τη δολοφονία του Λαίου μέχρι και την επιστροφή του μάρτυρα στη Θήβα που βρίσκει τον Οιδίποδα να είναι ήδη βασιλιάς. Στη διάρκεια αυτού του ακαθόριστου χρονικού διαστήματος, ο Οιδίποδας νίκησε τη Σφίγγα, παντρεύτηκε την Ιοκάστη και ανακηρύχτηκε βασιλιάς της Θήβας¹²².

Ο Τειρεσίας και οι προφητικές ικανότητες που κατέχει, αλλά και με τον τρόπο που διαφαίνονται στο κείμενο, δηλαδή εμφανίζοντας τον ως παντογνώστη, μας δημιουργούν κάποια λογικά ερωτήματα. Εάν ο Τειρεσίας γνώριζε εκ των προτέρων για τον ανόσιο γάμο που επρόκειτο να πραγματοποιηθεί ανάμεσα σε μητέρα και γιο, γιατί δεν επενέβη ώστε να τον εμποδίσει απ' το να πάρει σάρκα και οστά; Γιατί περίμενε τόσα πολλά χρόνια για να αναφέρει τελικά ότι ο Οιδίπους είναι ο φονιάς του τέως βασιλιά; Και γιατί δεν μπόρεσε να λύσει ο ίδιος το αίνιγμα της Σφίγγας; Μάλιστα τα δύο τελευταία εύλογα ερωτήματα θέτονται από τον ίδιο τον Οιδίποδα στο κείμενο (*Οιδ. Τυρ. 390-392/558-568*), αλλά ξεκάθαρη απάντηση δε δίνεται. Πρέπει να δεχθούμε ότι η Σφίγγα θα νικιόταν από έναν νεαρό ήρωα που θα ερχόταν απ' έξω κι όχι από έναν γέρο προφήτη από μέσα υποστηρίζει ο Segal¹²³, αλλιώς η ιστορία δεν θα είχε το δραματικό αποτέλεσμα που θα έπρεπε.

Σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να ξεχάσουμε ότι ο *Οιδίπους Τύραννος* είναι ένα λογοτεχνικό πόνημα του Σοφοκλή. Οπότε θα πρέπει να το διαχειριστούμε ως τέτοιο. Οφείλουμε να αντιμετωπίσουμε τα γεγονότα ως μέρος μιας λογοτεχνικής κατασκευής που δημιουργεί έναν τεχνητό κόσμο με τις όποιες λογοτεχνικές συμβάσεις κι όχι σαν

¹²¹ Βλ. Segal (2001) 88.

¹²² Βλ. Segal (2001) 89.

¹²³ Βλ. Segal (2001) 90.

να είναι πραγματικότητα. Αν δε γίνει αυτό, τότε κινδυνεύουμε να χάσουμε το νόημα της λογοτεχνίας, που είναι να τέρπει, να συγκινεί, να προβληματίζει κ.α.

Έχοντας αναλύσει τη συνδρομή του Σοφοκλή στον μύθο του Οιδίποδα στο έργο του *Οιδίπους Τύραννος*, είτε αυτή αφορά τη δράση, είτε τα πρόσωπα, είτε φυσικά τον ίδιο τον Οιδίποδα, είτε οτιδήποτε άλλο, κατανοούμε πως στον συγκεκριμένο μύθο ο Σοφοκλής προσέθεσε κάποια στοιχεία που θα μείνουν ανεξίτηλα.

Μέσα από την συγκεκριμένη τραγωδία ο Σοφοκλής θίγει κάποια υπαρξιακά ζητήματα όπως τη σύγκρουση του θεικού νόμου και του ανθρώπινου, την εσωτερική σύγκρουση ανάμεσα στο επιθυμητό και το ορθό, την ανάγκη του ανθρώπου να βλέπει μόνον όσα θέλει και να εθελotuφλεί για τα δυσάρεστα ή όσα ξεπερνούν την αντοχή και τη δύναμή του, την ανάγκη του ανθρώπου να πιστεύει στον θεό αλλά και να αναιρεί αυτήν την πίστη ζητώντας αποδείξεις και την αγωνία του ανθρώπου να ορίσει τη μοίρα του και να ξεφύγει από το πεπρωμένο. Στο τελευταίο περιέχεται και το θέμα της ελεύθερης βούλησης, που διέπει την τραγωδία, για το εάν ο άνθρωπος φτιάχνει την μοίρα του ή η μοίρα φτιάχνει τον άνθρωπο. Στα χέρια του Σοφοκλή, ο αρχαίος μύθος γίνεται βαθύς στοχασμός για τα προβλήματα της ενοχής και ευθύνης, της τάξης ή αταξίας του κόσμου μας, και της φύσεως του ανθρώπου¹²⁴.

Παρατηρούμε λοιπόν ότι ο Σοφοκλής έχει συνταιριάξει τα αξιολογικά χαρακτηριστικά του αρχαϊκού μύθου στα μέτρα του δικού του Οιδίποδα. Οποιαδήποτε χαρακτηριστικά παράξενα ή μη υπήρχαν στην παράδοση έχουν μετουσιωθεί με τέλεια δεξιοτεχνία μέσα σ' αυτήν την πειστική πλοκή. Το κύριο χαρακτηριστικό του σοφοκλείου Οιδίποδα είναι αδιαμφισβήτητα η έντονη ιδιοσυγκρασία του, δηλαδή ο «θυμός» του¹²⁵, ο οποίος πολλές φορές δεν του επιτρέπει να δει τα πράγματα καθαρά. Όπως εξάλλου υποστηρίζει και η Macintosh: «ο Οιδίποδας είναι το σύμβολο της ανθρώπινης εξυπνάδας, που νομίζει ότι όλα τα γνωρίζει αλλά στην πραγματικότητα έχει άγνοια για τα πάντα»¹²⁶.

Κλείνοντας, η ιδέα την οποία ενσαρκώνει ο μύθος του Οιδίποδα, όπως τον δραματοποίησε ο Σοφοκλής είναι πως κανείς δεν μπορεί να ξεφύγει από το πεπρωμένο του. Όμως δεν είναι μόνο η ειμαρμένη που δίνει λύση στην τραγωδία,

¹²⁴ Βλ. Segal (2001) 19.

¹²⁵ Βλ. Bowra (1993) 120.

¹²⁶ Βλ. Macintosh (2009) 2.

αλλά και η ελεύθερη βούληση. Γιατί όπως διαβάζουμε μέσω του Σάρρου, ο Patin αναφέρει χαρακτηριστικά: «η ειμαρμένη, η ελευθερία, αυτά τα δύο ελατήρια του κόσμου, όπως και της αρχαίας τραγωδίας, συντρέχουν εδώ σ' ένα έργο κοινό, κι απ' την συμφωνία τους προκύπτει το θέαμα»¹²⁷.

¹²⁷ Βλ. Σάρρος (1989) 23.

3.ΟΙΔΙΠΟΥΣ ΕΠΙ ΚΟΛΩΝΩ

3.1 Ο Οιδίπους του Κολωνού

Στη συνέχεια της εργασίας αυτής θα γίνει ανάλυση της μυθολογίας του Οιδίποδα και πως τον πραγματεύεται φυσικά ο Σοφοκλής στον *Οιδίποδα επί Κολωνώ*. Θα εξεταστεί όπως είναι λογικό ο ίδιος ο Οιδίποδας, αφού θα δούμε έναν «διαφορετικό» από αρκετές πλευρές Οιδίποδα. Επίσης, θα γίνει αναφορά στην Αντιγόνη, την οποία θα δούμε και στο τρίτο έργο, αλλά και στο γιο του Πολυνείκη, με ισχυρισμούς από μελετητές ότι κάποια σημεία του έργου προέρχονται απ' τη ζωή του ίδιου του Σοφοκλή. Δεν θα μπορούσε να λησμονηθεί και η προσθήκη του Θησέα στον μύθο του Οιδίποδα από τον Σοφοκλή. Επιπροσθέτως, έχει λεχθεί πως ο *Οιδίπους επί Κολωνώ* είναι το πιο θρησκευτικό έργο του Σοφοκλή¹²⁸, άρα δεν θα μπορούσε να μην γίνει ανάλυση περί του θείου και κατά πόσο επηρέασε την ολότητα του έργου. Τέλος, θα εξετάσουμε τον χαρακτήρα του Κρέοντα και την εξέλιξη του και πως αυτός διαφοροποιείται από τον Κρέοντα του *Οιδίποδα Τυράννου*.

Έχουμε μείνει στο σημείο όπου τη βασιλεία έχει αναλάβει ο Κρέοντας ως επίτροπος των ανηλίκων Πολυνείκη και Ετεοκλή¹²⁹, ενώ ο Οιδίποδας τυφλός πια και γέροντας θέλει να φύγει από τη Θήβα, διότι πιστεύει ότι αποτελεί μίasma.

Ήδη από τους πρώτους στίχους ο Σοφοκλής φροντίζει να μάθουμε την τωρινή κατάσταση του Οιδίποδα:

*τέκνον τυφλοῦ γέροντος Ἀντιγόνη, τίνας
χώρους ἀφίγμεθ' ἢ τίνων ἀνδρῶν πόλιν;
τίς τὸν πλανήτην Οἰδίπουν καθ' ἡμέραν
τὴν νῦν σπανιστοῖς δέξεται δωρήμασιν;*

(*Οιδ. επί Κολ. 1-4*)

Με την τεχνική του exposition από τον Σοφοκλή μαθαίνουμε κάποιες σημαντικές πληροφορίες για τον Οιδίποδα. Αρχικά, είναι τυφλός από τα γεγονότα του *Οιδίποδος*

¹²⁸ Βλ. Βλασσοπούλου (1993) 38.

¹²⁹ Βλ. Μπαλτάς (1994) 11.

Τυράννου και φαίνεται να περιπλανιέται φτωχός ζητώντας τα βασικά. Διακρίνουμε δηλαδή έναν άνθρωπο ο οποίος βρίσκεται στο ναδίρ, σε μια δυσχερέστατη κατάσταση. Οι θεατές βλέπουν κι απ' την αρχή κίολας του έργου έναν άνθρωπο που βρίσκεται σε μια απόλυτη φυσική αδυναμία. Ανακαλείται έτσι στη μνήμη το τέλος της προηγούμενης τραγωδίας και εκ του αντιθέτου την αρχή της, η οποία ανάκληση προκαλείται μέσω του θεάματος και του δραματικού λόγου¹³⁰. Η λογική όμως λέει ότι όταν βρισκόμαστε στη χειρίστη κατάσταση τα πράγματα μόνο να βελτιωθούν μπορούν. Ωστόσο, όπως είδαμε και στον *Οιδίποδα Τύραννο*, η ανθρώπινη λογική είναι πεπερασμένη και μόνο η γνώση του θεού ισχύει. Αυτό που παρουσιάζει το μεγαλύτερο ενδιαφέρον είναι η αφετηρία που βρίσκεται ο Οιδίποδας του *Οιδίποδα επί Κολωνώ* και ο Οιδίποδας του *Οιδίποδα Τυράννου*. Ενώ εδώ είναι τυφλός, γέροντας και ζητιάνος στο προηγούμενο έργο ο ίδιος λέει για τον εαυτό του:

*ἄλλων ἀκούειν αὐτὸς ᾧδ' ἐλήλυθα,
ὁ πᾶσι κλεινὸς Οἰδίπους καλούμενος.*

(Οιδ. Τυρ. 7-8)

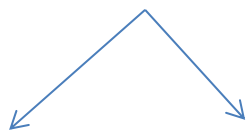
Ο Σοφοκλής έχει τοποθετήσει τον ήρωα του σε δύο εκ διαμέτρου διαφορετικές καταστάσεις. Στην μία είναι ο ξακουστός Οιδίποδας, ο αγαπητός βασιλιάς, εκείνος που έλυσε το γρίφο της Σφίγγας, εκείνος που η ευδαιμονία είναι συνώνυμο με το όνομα του. Εν ολίγοις, τοποθετείται στην κορυφή για να είναι μεγάλη η πτώση και μέσω αυτού ο Σοφοκλής να δείξει το ευμετάβλητο της ανθρώπινης φύσης προς το χειρότερο. Απ' την άλλη πλευρά, ο Οιδίποδας βρίσκεται σε μια δεινή κατάσταση, στην χειρότερη που θα μπορούσε να είναι, ώστε στη συνέχεια να μπορέσει να τον «ανυψώσει». Το συμπέρασμα που απορρέει ήδη από τους πρώτους στίχους είναι πως πρόκειται να δούμε έναν εντελώς διαφορετικό Οιδίποδα. Κι όχι απλώς διαφορετικό, αλλά η πορεία τους είναι αντίθετη. Ο μεν θα κινηθεί απ' την κορυφή στην πτώση κι ο δε απ' την πτώση στην ανύψωση, όπως θα δούμε και παρακάτω. Το όμορφο με αυτές τις δύο τραγωδίες είναι ότι μπορεί κανείς να τις δει σαν δύο ξεχωριστές ή και ακόμη και σαν μία. Σε κάθε περίπτωση, ο *Οιδίπους επί Κολωνώ* είναι επακόλουθο του *Οιδίποδα Τύραννου* κι όχι αναίρεση¹³¹. Βλέποντας τις σαν συνέχεια, ο αναγνώστης θα διακρίνει ακόμα πιο εύκολα το κύριο ίσως μοτίβο που θέλει να επιδείξει ο

¹³⁰ Βλ. Περοδασκαλάκης (2012) 59.

¹³¹ Βλ. Couch (1943) 255.

Σοφοκλής: το ευμετάβλητο της ανθρώπινης μοίρας, της οποίας η προσωποποίηση είναι ο Οιδίποδας του και φαίνεται ξεκάθαρα από το παρακάτω σχήμα:

ΟΙΔΙΠΟΥΣ ΤΥΡΑΝΝΟΣ

Βασιλιάς → Τυφλός

ΟΙΔΙΠΟΥΣ ΕΠΙ ΚΟΛΩΝΩ

ζητιάνος → ηρωοποίηση

Στη συζήτηση που έχουν ο Χορός με τον τυφλό Οιδίποδα, ο δεύτερος εξηγεί ποιος πραγματικά είναι και τότε ο Χορός τρομάζει. Όλοι πια ξέρουν τα ανομήματα του Οιδίποδα. Ωστόσο ο Οιδίποδας τονίζει πως έρχεται ως ευσεβής (*Οιδ. επί Κολ. 142/287-288*) έχοντας πια τη συγκατάθεση ουσιαστικά των θεών για ό,τι κάνει. Αυτό που μας κινεί το ενδιαφέρον περισσότερο είναι ο εξής ισχυρισμός του Οιδίποδα:

...έπει τά γ' ἔργα μου

πεπονθότ' ἐστὶ μᾶλλον ἢ δεδρακότα,

(Οιδ. επί Κολ. 266-267)

Ο Οιδίποδας υποστηρίζει ότι τα έργα που τα λένε για δικά του, τα έχει πάθει παρά τα έχει κάνει. Ο ισχυρισμός αυτός έρχεται να συμβάλλει στην ανάλυση που είχε γίνει στην προηγούμενη τραγωδία περί αθωότητας του Οιδίποδας και τι εν τέλει πιστεύει ο ίδιος για τα δεινά που είχε πάθει. Πρέπει να σημειωθεί ότι πλέον μιλάμε για έναν Οιδίποδα μεγαλύτερης ηλικίας που κατέχει απόσταση από τα γεγονότα και έχει αναπτυχθεί πνευματικά¹³² άρα θα βλέπει και τα πράγματα με μεγαλύτερη ίσως ψυχραιμία κοιτάζοντας προς τα πίσω. Πρέπει δε να σημειωθεί πως, στη σοφοκλεία σκέψη ο χρόνος παίζει σημαντικό ρόλο¹³³ και μπορεί να αλλάξει τα πάντα, ακόμα και το πώς αντιλαμβανόμαστε τα πράγματα. Στον *Οιδίποδα Τύραννο* ο Οιδίποδας ξέρει ότι ευθύνεται κι εκείνος για τις συμφορές που τον βρήκαν, αφού η αυτοτύφλωση

¹³² Jebb (2010) 21.

¹³³ Βλ. Easterling, Knox (2005) 403.

μπορεί να θεωρηθεί και ως μια πράξη αυτοτιμωρίας, αφού όπως αποδείχθηκε παραπάνω, ο Οιδίπους είχε πλήρη επίγνωση των πράξεων του¹³⁴.

¹³⁴ Βλ. Κεφ. 1^ο, σελ. 38.

3.2 Δύο αντίθετοι Χρησμοί

Ύστερα από την συζήτηση που είχε ο Οιδίποδας με τον ξένο, όπου έμαθε το που βρίσκεται και ότι ο βασιλιάς είναι ο Θησέας, στην προσευχή του προς τις Ευμενίδες μαθαίνουμε κάτι πολύ ενδιαφέρον. Θεμέλιο της τραγωδίας αυτής είναι και πάλι ένας χρησμός του Απόλλωνα. Έλεγε πως έπειτα από περιπλανήσεις θα φθάσει σε ιερό χώρο και εκεί θα έλθει το τέλος της ζωής του, ωφελώντας τους κατοίκους και ζημιώνοντας τους εχθρούς. Αυτό το μαθαίνουμε μέσα από τα λόγια του ίδιου του Οιδίποδα (*Οιδ. επί Κολ.* 87-95). Πρέπει να σημειωθεί πως αυτός ο Χρησμός δεν έχει βρεθεί σε άλλη πηγή και προφανώς πρόκειται για επίνοια του ίδιου του Σοφοκλή, ώστε να εξυπηρετηθεί η σκηνική οικονομία¹³⁵. Κατανοούμε δηλαδή πως ο Σοφοκλής έχει τοποθετήσει ως κινητήριο μηχανή και αυτής της τραγωδίας τον χρησμό του Απόλλωνα και άρα το θεϊκό στοιχείο.

Ωστόσο, η ειδοποιός διαφορά των χρησμών είναι πως στην πρώτη τραγωδία ο Οιδίποδας ήταν μέρος του προβλήματος, ενώ τώρα είναι μέρος της λύσης. Δηλαδή, οι χρησμοδοτήσεις στον *Οιδίποδα Τύραννο* μιλάγανε για τιμωρίες και δεινά που θα πάθαινε ο Οιδίποδας και θα τον οδηγούσαν εν τέλει στην πτώση. Στον *Οιδίποδα επί Κολωνών*, η χρησμοδοσία είναι άκρως θετική για τον Οιδίποδα. Μπορεί να λέει πως θα φθάσει στον θάνατο του, αλλά το θέμα είναι ότι θα πάρει την μορφή λύτρωσης, κι όχι τη μορφή ενός απλού θανάτου με την αρνητική έννοια. Γι' αυτό μιλάει και ο ίδιος ο Οιδίποδας:

*ταύτην ἔλεξε παῦλαν ἐν χρόνῳ μακρῷ,
ἐλθόντι χώραν τερμίαν, ὅπου θεῶν
σεμνῶν ἔδραν λάβοιμι καὶ ζενόστασιν*

(*Οιδ. επί Κολ.* 88-90)

Μπορεί στην προηγούμενη τραγωδία ο Οιδίποδας να ήταν ο αποδιοπομπαίος τράγος των θεών, ώστε να δείξουν το πεπερασμένο της ανθρώπινης φύσης, εδώ όμως είναι το όργανο που οι θεοί επέλεξαν να εκφράσει την βούληση τους στους ανθρώπους. Δεν χρειάζεται να ερμηνεύσει τον χρησμό, γιατί τον γνωρίζει και η θεία γνώση του έχει φανερωθεί επειδή οι θεοί το επιθυμούν. Τώρα που είναι τυφλός «βλέπει» καλύτερα από πριν, διότι δε χρησιμοποιεί τα φυσικά του μάτια, αλλά τα

¹³⁵ Βλ. Μύρης & Μπάζου (2000) 191.

μάτια της ψυχής. Τώρα πια ξέρει ποιος είναι και τι πρέπει να κάνει· ο δρόμος του δεν διέπεται από σκοτεινές νεφέλες, αλλά από άπλετο φως, αφού κι ο ίδιος μπορεί να δει καθαρά προς το τέλος αυτού του δρόμου, που είναι φυσικά ο θάνατος του. Βέβαια, αυτό δε σημαίνει ότι θα είναι και εύκολο το διάβημα του μονοπατιού αυτού, όπως θα δούμε και στη συνέχεια.

Πρέπει να αναφερθούμε στο γεγονός πως υπάρχουν πλέον δύο χρησμοί, οι οποίοι είναι στην ουσία αντίθετοι μεταξύ τους. Αρχικά, μέσω των λόγων του Οιδίποδα, μαθαίνουμε πως ο Απόλλωνας έχει ορίσει να πάει ο Οιδίποδας στον Κολωνό και να αφήσει εκεί την τελευταία του πνοή. Απ' την άλλη πλευρά έχουμε τον χρησμό κατά τον οποίο πρέπει ο Οιδίποδας να επιστρέψει στην Θήβα είτε ζωντανός και δέσμιος είτε νεκρός. Το γεγονός ότι δύο θεϊκές διαταγές αντιτίθενται μεταξύ τους ίσως να μας φαίνεται περίεργο στην αρχή, έχοντας διαβάσει και τον *Οιδίποδα Τύρανο*, όπου όλοι οι χρησμοί οδηγούσαν στο ίδιο τέλος. Πρέπει να σημειωθεί πως θέμα και στόχος της τραγωδίας είναι να ανυψωθεί ο Οιδίποδας σε ήρωα¹³⁶ και να επέλθει κάθαρση στην πολυβασανισμένη του ψυχή και στο όνομα του. Αυτό το τόσο σημαντικό γεγονός θα μπορούσε να προαναγγελθεί μόνο μέσω της μετακένωσης με οποιονδήποτε τρόπο της θεϊκής γνώσης στον άνθρωπο, εν ολίγοις να υπάρξει κάποιο θεϊκό σχέδιο. Ωστόσο, δεν θα ήταν δυνατό να φτάσει ο πρωταγωνιστής στο τέλος δίχως να περάσει μέσα από δυσκολίες, γιατί αλλιώς αυτό δεν θα λεγόταν τραγωδία. Άρα, πιστεύω ότι ο Σοφοκλής θέλει να προσθέσει στον αντίποδα ένα εξίσου σημαντικό κίνητρο για τους Θηβαίους, το οποίο θα είναι αρνητικό για τον Οιδίποδα, ώστε να υπάρχει ισορροπία. Δεν θέλουν να τον πάρουν στην Θήβα για κάποιον οποιοδήποτε λόγο, αλλά γιατί μόνο έτσι θα σωθεί η πόλη. Ο Χρησμός αυτός είναι η βασική αντίσταση στην εκπλήρωση του άλλου Χρησμού περί αφηρωισμού του Οιδίποδα, ώστε να μην εκπληρωθεί η ηρωοποίηση του Οιδίποδα, γιατί ενώ αν όλα βαίνουν καλώς, χάνεται το νόημα της τραγωδίας.

¹³⁶ Βλ. Βλασσοπούλου (1993) 28

3.3 Αυτοβιογραφικά στοιχεία στο έργο

Εν συνεχεία, εισέρχεται ο χορός, ο οποίος αποτελείται από γέροντες. Στο συγκεκριμένο σημείο θα ήταν δόκιμο να γίνει μία αναφορά σε κάποιες επιλογές του Σοφοκλή που υποδεικνύουν ίσως αυτοβιογραφικά του στοιχεία εντός της τραγωδίας. Πιο συγκεκριμένα, γνωρίζουμε ότι ο Σοφοκλής όταν συνέθετε την εν λόγω τραγωδία ήταν μεγάλης ηλικίας. Μπορεί να μην αποτελεί σύμπτωση ότι η ηλικία των περισσοτέρων δρώντων προσώπων (Οιδίπους, Θησέας, Κρέων, μέλη του χορού) συμπίπτει με αυτή του Σοφοκλή, αφού όλοι βρίσκονται στην Τρίτη ηλικία¹³⁷. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός πως το τρίτο στάσιμο αναφέρεται στη δυστυχία των γηρατειών. Ο Χορός βλέποντας τις συμφορές του Οιδίποδα αναφέρεται στη δυστυχία των γηρατειών και ψέγει την επιθυμία των ανθρώπων για μακροβιότητα. Επειδή η ζωή έχει περισσότερες λύπες παρά χαρές είναι προτιμότερο ο άνθρωπος να πεθάνει σύντομα. Προς το τέλος της ζωής του ο Σοφοκλής είχε καταλήξει ότι είναι ασύμφορο να ζει πολύ ο άνθρωπος γιατί περισσότερες δυστυχίες θα κληθεί να αντιμετωπίσει¹³⁸. Μια άποψη η οποία περνάει ξεκάθαρα στην τραγωδία.

Επίσης, θα μπορούσε να θεωρηθεί και αυτοβιογραφικό στοιχείο η σύγκρουση του Οιδίποδα με τον Πολυνείκη, αφού μπορεί να υποβόσκει η αντιδικία του Σοφοκλή με τον γιο του Ιοφώντα, η οποία πιθανότατα συνέπεσε με τη σύνθεση της εν εξετάσει τραγωδίας¹³⁹. Ίσως ο θυμός του Σοφοκλή να διαπέρασε και στον σκληρό μονόλογο του Οιδίποδα προς τον γιο του.

Εν κατακλείδι όσον αφορά στο ιστορικό γίνεσθαι το 407-406 π.Χ. Σπαρτιάτες και Βοιωτοί εισέβαλαν στην Αττική και μάλιστα στον Κολωνό. Γι' αυτό ίσως υπάρχει και η συνεχής υπόσχεση του Οιδίποδα προς τον Θησέα, ότι με την ταφή του θα προστατεύει την Αθήνα από πιθανή θηβαϊκή επίθεση¹⁴⁰.

Εκτός των άλλων, το γεγονός ότι ακόμα κι Οιδίποδας με αυτά που διέπραξε καταφέρνει να λυτρωθεί μετά θάνατον, περνάει ένα μήνυμα και στον ίδιο του τον εαυτό ο Σοφοκλής ότι ο θάνατος δεν είναι το τέλος κι ότι πρέπει να υπάρχει αισιοδοξία ακόμα και σε άτομα που οδεύουν προς το θάνατο όπως ο ίδιος. Καταλήγω στο συμπέρασμα ότι πράγματι σε κάποια σημεία της τραγωδίας ο

¹³⁷ Βλ. Μαρωνίτης (2004) 86.

¹³⁸ Βλ. Μύρης & Μπάζου (2000) 207.

¹³⁹ Βλ. Μαρωνίτης (2004) 86, Μύρης & Μπάζου (2000) 210.

¹⁴⁰ Βλ. Μαρωνίτης (2004) 87.

Σοφοκλής να ταύτισε τον Οιδίποδα με τον εαυτό του και γενικά η άποψη για την κατάντια των γηρατειών να διαπερνά την τραγωδία. Επομένως, διακρίνουμε πως είναι πολύ πιθανό ο Σοφοκλής να έχει εμπλουτίσει τον μύθο του Οιδίποδα με κάποια δικά του αυτοβιογραφικά στοιχεία.

3.4 Αθώος ή ένοχος

Στην προηγούμενη τραγωδία υπάρχει μια διελκυστίνδα μεταξύ της αθώωσης και της ενοχής του Οιδίποδα. Εφόσον ο Σοφοκλής επιλέγει να αφηρωίσει τον Οιδίποδα, θα έπρεπε να τον αποκαταστήσει, δηλαδή να ισχυροποιήσει την αθώωση του μέσα από τα ίδια του τα λόγια.

Προς επίρρωση των παραπάνω λόγων, ο Σοφοκλής προσθέτει κι άλλα χωρία που ισχυροποιούν τη θέση της αθώωσης: η Αντιγόνη υποστηρίζει ότι ο πατέρας της έδρασε χωρίς τη θέληση του (*Οιδ. επί Κολ. 240*), ο ίδιος ο Οιδίποδας λέει ότι όλα έγιναν εν αγνοία του (*Οιδ. επί Κολ. 273*) και αρκετά μετά ότι όλα προήλθαν από θεϊκή βούληση (*Οιδ. επί Κολ. 964-965*). Δεδομένου ότι ο Οιδίποδας ήταν άνθρωπος υψηλής ηθικής, όπως είδαμε και στον *Οιδίποδα Τύραννο*, το πρώτο και πιο σημαντικό πρόσωπο που θα έπρεπε να τον συγχωρήσει θα ήταν ο ίδιος του ο εαυτός. Αυτό δεν το λέει ξεκάθαρα αλλά το εννοεί μέσα από τα λόγια του, εφόσον ρίπτει την ευθύνη σε θεϊκές δυνάμεις και στην άγνοια του. Σίγουρα, το γεγονός ότι τον υποστηρίζει η Αντιγόνη είναι ένα θετικό, αλλά παραμένει κόρη του και τα λεγόμενα της δεν θα επηρεάσουν και πολύ τον αναγνώστη. Ο πιο σκληρός κριτής του Οιδίποδα είναι ο ίδιος του ο εαυτός, κι ο Σοφοκλής το γνωρίζει. Για να οδηγηθεί στην αποθέωση και μάλιστα να γίνει δεκτή από τον αναγνώστη, ο Σοφοκλής τοποθετεί τον Οιδίποδα να έχει εξοβελίσει τις ευθύνες που τον βάραιναν. Επίσης, στην ελάφρυνση της συνείδησης του διαδραματίζει σημαντικό ρόλο, ότι πλέον δεν έχει την κατάρα των θεών αλλά την ευχή τους. Ακόμη, το γεγονός ότι ο Οιδίποδας έχει συγχωρήσει ή προσπαθεί να συγχωρήσει τον εαυτό του, ίσως να κρύπτει και την επιθυμία του Σοφοκλή να συγχωρήσει τον ίδιο του τον εαυτό για σφάλματα τα οποία ίσως έχει πράξει τώρα που βρίσκεται στο κατώφλι του κάτω κόσμου. Το διφορούμενο θέμα της τελικής αθώωσης ή ένοχής αποτελεί ένα σημαντικό ζήτημα. Πέρα από τις προηγούμενες πράξεις του Οιδίποδα, βλέπουμε και σε αυτήν την τραγωδία να αρνείται να επιστρέψει στην Θήβα και να καταριέται τον αλληλοσκοτωμό των δύο αδελφών και γιων του, του Ετεοκλή και του Πολυνείκη. Αυτά προοικονομούν νέες συμφορές και για την ίδια την πόλη της Θήβας, για τις οποίες μερίδιο ευθύνης έχει κι ο ίδιος ο Οιδίποδας. Μην ξεχνάμε ωστόσο ότι βρισκόμαστε σε διαφορετικές εποχές και τότε ο Σοφοκλής ίσως να εφάρμοσε την αρχαιοελληνική σκέψη περί δικαιοσύνης: «να βλάπτεις τους εχθρούς και να ωφελείς τους φίλους». Όμως ο Μαρωνίτης

υποστηρίζει ότι «η αθώωση του Οιδίποδα δεν μπορεί να θεωρηθεί αυτονόητη και να μεταφραστεί μονοσήμαντα σε κάθαρση του ήρωα από τις προηγούμενες και τις μελλοντικές του αμαρτίες και σε θεολογικά επικυρωμένη εξύψωση μετά τη συντριβή του»¹⁴¹.

Σε κάθε περίπτωση, ο κάθε αναγνώστης μπορεί να εκλάβει το κείμενο με τα δικά του κριτήρια αθώωσης ή ενοχής. Κατά τη γνώμη μου, ο Σοφοκλής προσπαθεί να αποκαταστήσει τον Οιδίποδα όσο γίνεται και να τον οδηγήσει τελικά στον αφηρωισμό. Όπως ισχυρίζεται ο Μαρωνίτης η αθώωση του δεν είναι αυτονόητη και πιστεύω ότι θα χρειαστεί περαιτέρω σκέψη από τον αναγνώστη, αλλιώς δεν θα είχε και ενδιαφέρον. Παρ' όλα αυτά είμαι της άποψης ότι ο Σοφοκλής καταφέρνει να αθώσει τον Οιδίποδα μέσω της αποδοχή των θεών. Τα ανώτερα όντα αποδέχονται τον Οιδίποδα και μάλιστα τον επιλέγουν, αφού ο ίδιος ο Απόλλωνας καθορίζει το τέλος του κι ο Οιδίπους ακολουθώντας στην ουσία θεϊκό σχέδιο φτάνει στον Κολωνό στις Ευμενίδες, θεές συγχώρεσης κι όχι της εκδίκησης¹⁴².

Έχοντας ακούσει τα λόγια του Οιδίποδα και της κόρης του, ο Χορός αισθάνεται οίκτο πια για τον Οιδίποδα, του δίνει θάρρος και τον διαβεβαιώνει ότι θα έρθει ο βασιλιάς Θησέας. Εκείνη την στιγμή η Αντιγόνη βλέπει να έρχεται η αδελφή της η Ισμήνη, η οποία πληροφορεί τον πατέρα της για την μεγάλη έχθρα που ξέσπασε ανάμεσα στους δύο γιους του. Ο Πολυνείκης έφυγε προς το Άργος, όπου νυμφεύτηκε την κόρη του βασιλιά κι ετοιμάζεται να κινηθεί εναντίον της Θήβας και του Έτεοκλή. Αυτό που εμφανίζει ενδιαφέρον και απορρέει από τα λεγόμενα της Ισμήνης είναι πως υπάρχει ένα χρησμός, σύμφωνα με τον οποίο η σωτηρία της Θήβας εξαρτάται από τον Οιδίποδα και να τον θάψουν όχι σε Θηβαϊκό χώμα αλλά κάπου εκεί κοντά. Το σημείο κλειδί είναι όταν ο Οιδίποδας ρωτάει αν αυτό το ξέρουν οι δυο γιοι του. Όταν η Ισμήνη απαντάει θετικά ο Οιδίποδας αρχίζει να πυροδοτεί το μίσος του -και δικαίως- για τους δύο γιους τους, αφού επέλεξαν τη βασιλική εξουσία έναντι της αγάπης του πατέρα τους και εξαπολύει κατάρα.

¹⁴¹ Βλ. Μαρωνίτης (2004) 91.

¹⁴² Βλ. Βλασσοπούλου (1993) 32.

3.5 Η κατάρα του Οιδίποδα υποδεικνύει τη φύση του

Τώρα θα εξετάσουμε εάν η βαριά κατάρα που ξεστομίζει ο Οιδίποδας απέναντι στους δύο γιους του δικαιολογείται ή όχι και πως το δείχνει ο Σοφοκλής στο κείμενο του. Αρχικά, έχει μάθει ότι και οι δύο υιοί του έχουν επιλέξει στην ουσία το θρόνο αντί για τον πατέρα τους. Είναι φυσικό λοιπόν να υπάρχει μία πρώτη δυσαρέσκεια απέναντί τους. Ίσως σε κάποιους να μοιάζει υπερβολική η αντίδραση του και να συγκριθεί με τον προηγούμενο Οιδίποδα, όμως αυτό δεν ισχύει. Οφείλουμε να σημειώσουμε ότι τώρα πια ο Οιδίποδας δεν υπακούει στον ανθρώπινο κώδικα, όπου επιτάσσει κάποιες φορές μια πιο ήπια και ευγενική πλευρά. Αυτό δεν έχει θέση στον ηρωικό κόσμο του Οιδίποδα και καθώς γίνεται ήρωας τα μίσση και οι αγάπες αποκτούν μια απόλυτη μορφή¹⁴³. Ο Οιδίποδας αυτός δεν εντάσσεται στους απλούς ήρωες του Σοφοκλή αλλά όπως μαθαίνουμε μέσω του Μαρωνίτη, ο Νίτσε τον χαρακτηρίζει υπεράνθρωπο¹⁴⁴. Μέχρι στιγμής είναι απόλυτος σε όλα. Αγαπάει τις κόρες του που τον αγαπούν, μισεί τους γιους του που τον μίσσησαν και δεν επιθυμεί σε καμία περίπτωση να βοηθήσει τη Θήβα να σωθεί. Δεν υπάρχει χώρος για συγχωροχάρτια, όπως θα δούμε και στον μετέπειτα διάλογο με τον γιο του Πολυνείκη, γιατί πια δεν είναι ο άνθρωπος Οιδίποδας αλλά σταδιακά με τη θεία υποστήριξη εισέρχεται στη σφαίρα του απόλυτου και θα αποδώσει στον καθένα ό,τι του αξίζει. Διότι ο «υπεράνθρωπος θυμός» του Οιδίποδα προέρχεται όχι από έναν άνθρωπο και πατέρα αλλά από την αίσθηση της δικαιοσύνης των δυνάμεων που κυβερνούν το σύμπαν¹⁴⁵.

Κατανοούμε επομένως, πως δεν μπορούμε να κρίνουμε τον Οιδίποδα σαν έναν οποιοδήποτε άνθρωπο, διότι ο Σοφοκλής δεν τον παρουσιάζει σαν έναν. Αν τον κρίναμε με ανθρώπινα κριτήρια τότε ο ψόγος ίσως να ήταν το πρώτο που θα μας ερχόταν στο μυαλό. Όμως, δεν έχουν έτσι τα πράγματα γιατί όπως είπαμε ο Οιδίποδας εντάσσεται στη σφαίρα του ηρωικού. Σε ένα άλλο επίπεδο, το γεγονός ότι πίσω από την συμπεριφορά του Οιδίποδα μπορεί να υποβόσκουν και κάποια αυτοβιογραφικά στοιχεία του Σοφοκλή έχει αναφερθεί και παραπάνω. Το αμετάκλητο μίσος για τους γιους του έχει σχέση με τον γιο του τον Ιοφόντα, η άμετρη αγάπη για τις κόρες του ίσως να κρύβει μια ευχή του Σοφοκλή να είχε κόρη αντί για γιο, επειδή

¹⁴³ Βλ. Hesk (2012) 182.

¹⁴⁴ Βλ. Μαρωνίτης (2004) 87.

¹⁴⁵ Βλ. Hesk (2012) 182.

θα του φερόταν καλύτερα και η άρνηση να βοηθήσει την Θήβα και να προστατεύσει την Αθήνα προέρχεται από την εχθρότητα που υπήρχε ανάμεσα στην Αθήνα και την Θήβα στην αρχαϊκή και κλασική εποχή¹⁴⁶.

Ωστόσο, αν το καλοσκεφτούμε μέσω αυτής της κατάρας κατέστρεψε την κόρη του που τόσο αγαπούσε. Δεδομένου ότι γνωρίζουμε πως η Αντιγόνη θα πεθάνει επειδή έθαψε τον αδελφό της, τον οποίο καταράστηκε εις θάνατο ο Οιδίποδας, τότε θα κατανοήσουμε ότι ο Οιδίπους δεν υπολόγισε σωστά, εάν θεωρήσουμε ότι δεν ήθελε να βλάψει την κόρη του. Δηλαδή ο θάνατος της Αντιγόνης προήλθε από την κατάρα του Οιδίποδα για τους γιους του. Τι μας λέει αυτό για τον ίδιο τον Οιδίποδα όμως; Αυτό το απρόβλεπτο και έμμεσο γεγονός θα έπρεπε να προβλεφθεί από τον Οιδίποδα που πλέον μετέχει στην θεία γνώση. Είναι μια ένδειξη ότι ίσως υπάρχουν ψήγματα της ανθρώπινης φύσης του όπως είναι λογικό. Μπορεί να είναι σε ένα ανώτερο επίπεδο από τον κοινό άνθρωπο, αλλά κατέχει ακόμα ένα θνητό σώμα με ό,τι αυτό συνεπάγεται. Το γεγονός ότι εμφανίζεται κάποιες φορές στο κείμενο ως υπεράνθρωπος, σαν να μην τον χωράει η ανθρώπινη ζωή είναι αλήθεια¹⁴⁷. Το ότι εισέρχεται στο ιερό δάσος των Ευμενίδων ακολουθώντας θεϊκό σχέδιο και το κύρος του αναγνωρίζεται από τον Χορό (*Οιδ. επί Κολ.* 292 κ.εξ.) δείχνουν ότι δεν είναι ένας κοινός άνθρωπος. Παρ' όλα αυτά η μορφή του Οιδίποδα σκιαγραφείται με αρκετά ρεαλιστική ψυχολογία ανθρώπινου χαρακτήρα. Ο Οιδίποδας έχει ανθρώπινες πλευρές και τα ίδια χαρακτηριστικά με τον κοινό θνητό, περνώντας ωστόσο μια διαδικασία εξιδανίκευσης¹⁴⁸. Τέλος μέσω του Hesk μαθαίνουμε και την άποψη της P.E. Easterling: «ο Σοφοκλής σε ολόκληρο το έργο προσπαθεί να παρουσιάσει τον Οιδίποδα σαν έναν άνθρωπο, έναν άνθρωπο που συμπεριφέρεται με έναν χαρακτηριστικά ανθρώπινο τρόπο»¹⁴⁹.

Επομένως, ως τι πρέπει να κρίνουμε τις πράξεις και τα λόγια του Οιδίποδα του Σοφοκλή στον *Οιδίποδα επί Κολωνών*; Σαν ένα ον που έχει ξεπεράσει τα ανθρώπινα, σαν έναν άνθρωπο που απλά γνωρίζει κάποια πράγματα παραπάνω; Κατά την γνώμη μου η αλήθεια βρίσκεται κάπου στη μέση. Η όλη τραγωδία αποτελεί μια διαδικασία για τον Οιδίποδα. Μια διαδικασία με τις τελικές δοκιμασίες του πρωταγωνιστή, η οποία θα οδηγήσει στον αφηρωισμό του, για τον οποίο θα γίνει λόγος αργότερα. Δεν

¹⁴⁶ Βλ. Hesk (2012) 181.

¹⁴⁷ Βλ. Winnigton-Ingram (1980)256.

¹⁴⁸ Βλ. Winnigton-Ingram (1980)256, υποσ. 17.

¹⁴⁹ Βλ. Hesk (2012) 182.

έχει ολοκληρωθεί ακόμα, άρα ο Οιδίποδας θα βρίσκεται σε μία ενδιάμεση κατάσταση της ενδιάμεσης κατάστασης (άνθρωπος → ήρωας → θεός). Αυτή η διπολική υπόσταση, αν θα μπορούσαμε να το πούμε με αυτό τον τρόπο, του Οιδίποδα είναι τυπικό χαρακτηριστικό της τραγωδίας που βρίθει από αντιθετικές καταστάσεις και συναισθήματα (π.χ. ακραίο μίσος για τους γιους του και ακραία αγάπη για τις κόρες του).

Συνεπώς καταλήγω στο συμπέρασμα ότι δεν μπορεί να δοθεί μια ξεκάθαρη απάντηση, διότι ούτε κι ο Οιδίποδας βρίσκεται σε μια ξεκάθαρη κατάσταση. Αγαπά και μισεί, φοβάται και εμπιστεύεται, ηρεμεί και θυμώνει. Όλα αυτά που είναι ανθρώπινα χαρακτηριστικά τα πράττει όχι όμως με ανθρώπινο τρόπο. Εν κατακλείδι, υιοθετώντας την πάρα πολύ εύστοχη άποψη του Hesk από το Brill's Companion to Sophocles¹⁵⁰, για το πώς πρέπει να δούμε τον Οιδίποδα του *Οιδίποδα επί Κολωνώ*, πιστεύω πως η σκιαγράφηση ενός γέροντα που γνωρίζει ποιος είναι και τι πρέπει να κάνει είναι η πιο σωστή. Είναι λάθος να πιστεύουμε πως είναι ένας άνθρωπος απaráμιλλης ανδρείας και σοφίας. Ο γέροντας Οιδίπους που ήρθε για να σώσει την Αθήνα διατηρεί τον ελαττωματικό χαρακτήρα που έδειξε και ο νέος Οιδίπους όταν τότε έσωσε την Θήβα¹⁵¹. Στον *Οιδίποδα επί Κολωνώ* έχουμε τον ίδιο Οιδίποδα με πριν αλλά τώρα μπορεί να δει την κατεστραμμένη του ζωή¹⁵².

¹⁵⁰ Βλ. Hesk (2012) 189.

¹⁵¹ Βλ. Hesk (2012) 189.

¹⁵² Βλ. Kitto (2003) 394.

3.6 Κρέων-Θησέας-Αντιγόνη

Μία ακόμη αντίθεση που οφείλουμε να αναφέρουμε στην τραγωδία *Οιδίπους επί Κολωνώ* είναι τα δύο εκ διαμέτρου διαφορετικά πρόσωπα και πως τα τοποθετεί ο Σοφοκλής να δράσουν, ο Θησέας και ο Κρέων. Οι δύο αυτοί χαρακτήρες αντιπροσωπεύουν τις δύο πόλεις που «μάχονται» για να κερδίσουν τον Οιδίποδα με αποτέλεσμα να εξασφαλίσουν την σωτηρία της η Θήβα και την προστασία του η Αθήνα. Ωστόσο, όπως θα δούμε και παρακάτω η προσέγγιση τους είναι εντελώς διαφορετική. Ο Σοφοκλής επιθυμεί να δείξει πως συμπεριφέρονται στον Οιδίποδα οι εχθροί και οι φίλοι και πως τους φέρεται ο ίδιος. Το επιτυγχάνει τοποθετώντας τον Οιδίποδα του απέναντι σε αυτούς τους δύο χαρακτήρες, οι οποίοι να μεν αντιπροσωπεύουν το κράτος, είναι πολιτικοί και βασιλιάδες, αλλά η μεγάλη διαφορά τους είναι ο χαρακτήρας τους. Περισσότερο να πούμε ότι ο Κρέων είναι η Θήβα και ο Θησέας η Αθήνα, οπότε εκ των προτέρων γνωρίζουμε ότι ο Σοφοκλής θα είναι θετικά διακείμενος προς τον Θησέα.

Για πρώτη φορά βλέπουμε τον Θησέα στη συνάντηση που έχει φυσικά με τον Οιδίποδα. Αρχικά, αναφέρει πως γνωρίζει για τον Οιδίποδα και αναγνωρίζει την άθλια του όψη, χωρίς να νιώθει απέχθεια όπως ο Χορός. Ο Θησέας ήδη από τα πρώτα του λόγια νιώθει συμπόνια και ανθρωπιά για τον Οιδίποδα αποδεικνύοντας εξ αρχής το ποιόν του βασιλιά που είναι. Στο συγκεκριμένο σημείο, σίγουρα θα μας έρθει στο μυαλό και η πρώτη συνάντηση που είχαν οι γέροντες του χορού με τον Θησέα και η αντίδραση τους ήταν η εντελώς αντίθετη από εκείνη του Θησέα. Με αυτόν τον τρόπο ο Σοφοκλής καταφέρνει να εξάρει την μεγαλοσύνη του χαρακτήρα του βασιλιά των Αθηνών φέρνοντας το σε αντιπαράβολή με την μικροψυχία των γερόντων του Χορού¹⁵³ και καταφέρνει να μας κάνει να τον συμπαθήσουμε.

Είναι γνωστό ότι, ο Θησέας αναδείχτηκε στον σπουδαιότερο μυθικό ήρωα της Αττικής, κι ο πιο δημοφιλής ήρωας μετά τον Ηρακλή, προικισμένος με πολλές αρετές. Πέρα απ' αυτά, τα οποία ενστερνίζεται κι ο Σοφοκλής, ο κύριος λόγος που νιώθει λύπη και επιθυμεί να βοηθήσει τον Οιδίποδα είναι άλλος και κατά τη γνώμη μου πολύ εύστοχος. Δεν τον βοηθάει απλά επειδή είναι ο βασιλιάς και ο Σοφοκλής θα

¹⁵³ Βλ. Μύρης-Μπάζου(2000) 198.

τον παρουσιάσει ως τέλειο και απλά θα δώσει μια χείρα βοήθειας. Ο Σοφοκλής ορίζει το κίνητρο του μέσα από την ανθρωπιά:

*ὥσπερ σύ, χῶς εἶς πλεῖστ' ἀνήρ ἐπὶ ζένης
ἤθλησα κινδυνεύματ' ἐν τῶμῳ κάρᾳ:*

(Οιδ. επί Κολ. 564-565)

Μέσα από τα λόγια του Θησέα διακρίνουμε πως ο ίδιος βρίσκει κάποια κοινά με τον Οιδίποδα, όπως ότι μεγάλωσε μακριά από τον τόπο του, πέρασε δυσκολίες και έκανε κατορθώματα. Έτσι ακριβώς κι ο Οιδίποδας. Μεγάλωσε μακριά από το σπίτι του όταν ο Λάιος προσπάθησε να τον σκοτώσει ως βρέφος, έλυσε τον άλυτο μέχρι τότε γρίφο της Σφίγγας ελευθερώνοντας την Θήβα και τέλος πέρασε πολλά δεινά. Αυτούς τους λόγους αναφέρει πρώτους ο Θησέας δείχνοντας μας την ανθρωπιστική του πλευρά και κατ' επέκταση την ανθρωπιστική πλευρά της Αθήνας. Μπορεί στον Οιδίποδα να βλέπει μέχρι ενός σημείου τον ίδιο του τον εαυτό και νιώθοντας ενσυναίσθηση να θέλει να τον βοηθήσει. Στη συνέχεια θα επιδείξει τρομερή ταπεινότητα, αν λάβουμε υπόψη ότι ο βασιλιάς των Αθηνών μιλάει με έναν τυφλό ζητιάνο και του λέει ότι «καλά το ξέρω πως είμαι άνθρωπος, κι ότι για την άλλη τη μέρα από σένα καθόλου παραπάνω δεν μετέχω εγώ» (Οιδ. επί Κολ. 567-569). Από αυτή του την φράση καταλαβαίνουμε το ποιόν του Θησέα: ένας άνθρωπος ταπεινός, με αυτογνωσία και πίστη στην ισότητα, αυτά δηλαδή που θέλει ο Σοφοκλής να προσδώσει και στην Αθήνα. Επίσης, μέσα απ' αυτά τα λόγια φαίνεται το κλασικό μοτίβο του Σοφοκλή για το ευμετάβλητο της τύχης των ανθρώπων. Είναι σίγουρο πως αυτά τα όμορφα λόγια του Θησέα θα αποτέλεσαν βάλαμο στην πολυβασανισμένη ψυχή του Οιδίποδα.

Εν συνεχεία, ο Θησέας θα δείξει κι άλλες αρετές μέσα από την στιχομυθία με τον Οιδίποδα. Μαθαίνει μέσα από τα λόγια του Οιδίποδα για την ωφέλεια που θα χει ο τόπος του αν ταφεί εκεί ο Οιδίποδας, ο οποίος του ζητάει μια χάρη, να τον προστατεύσει μέχρι να φτάσει στο τέλος του «ταξιδιού» του. Ο Θησέας του δίνει το λόγο του¹⁵⁴ και γνωρίζοντας την ηθική ακεραιότητα του, είμαστε σίγουροι ότι θα το πράξει.

¹⁵⁴ Η σημασία του λόγου για την κύρωση μιας συμφωνίας ήταν ήδη μεγάλη από την αρχαιότητα. Ο λόγος του Θησέα έχει ισχύ όρκου. Βλ. Μύρης-Μπάζου (2000) 198.

Μέχρι στιγμής ο Θησέας έχει δείξει μεγαλοψυχία, σεμνότητα και ανωτερότητα, σωφροσύνη μετριοπάθεια και δυναμισμό. Συγκεντρώνει όλες τις αρετές ενός ηγεμόνα αλλά και ενός ανθρώπου που ο καθένας θα ήθελε να έχει σε μια δύσκολη στιγμή. Αυτός είναι ο Θησέας, αυτή είναι η Αθήνα σε αντίθεση με τον Κρέοντα και την Θήβα.

Τον Θησέα τον ξαναβλέπουμε όταν έχει επιστρέψει για να σώσει την κατάσταση σαν από μηχανής θεός. Ο Κρέοντας έχει αρπάξει τις κόρες του Οιδίποδα και ο Θησέας κρατάει το λόγο του, αφού λέει στον Οιδίποδα ότι δεν θα σταματήσει αν δεν δώσει τις κόρες πίσω, κι ας πεθάνει (*Οιδ. επί Κολ. 1040-1041*). Η υποταγή στον λόγο-όρκο του είναι αξιοθαύμαστη και όντως ο Θησέας καταφέρνει να επιστρέψει τις πολυαγαπημένες κόρες στον Οιδίποδα. Παρατηρούμε δηλαδή ότι ο βασιλιάς των Αθηνών δεν μένει στα λόγια αλλά προχωράει και στα έργα¹⁵⁵, όσο δύσκολη κι ας είναι η αποστολή του.

Συνεπώς, διακρίνουμε πως ο Θησέας είναι ένα πρότυπο ηγέτη, αλλά και ανθρώπου. Όπως εξάλλου λέει κι ο Webster: «Ο Θησέας είναι προσωποποίηση της μετριοφροσύνης, την οποία οι βασικοί χαρακτήρες πάντοτε αναγνωρίζουν αλλά σπάνια φτάνουν»¹⁵⁶. Θα μπορούσαμε να πούμε πως μας θυμίζει τον Οδυσσέα στον *Αίαντα*, και οι δύο γνωρίζουν το ευμετάβλητο της ανθρώπινης φύσης και αυτό τους κάνει ταπεινούς και μεγαλόψυχους. Σέβεται τον τυφλό ζητιάνο σαν ίσος προς ίσο, τον σέβεται σαν ξένο στα πρότυπα της φιλοξενίας και πάνω απ' όλα τον σέβεται σαν άνθρωπο γι' αυτά που έχει περάσει. Ένας απ' τους λόγους που η Αθήνα κέρδισε την εύνοια των θεών και από δω και στο εξής και την θεϊκή προστασία, είναι η άριστη συμπεριφορά του Θησέα.

Στον αντίποδα βρίσκεται ο Κρέοντας, ο οποίος διαφέρει πολύ από τον Κρέοντα που είδαμε στον *Οιδίποδα Τύραννο*. Αρχικά ο Κρέων εισέρχεται με διπλωματικό τρόπο λέγοντας πως δεν ήλθε να βλάψει κανέναν στην πιο τρανή χώρα της Ελλάδας, χαρακτηρίζοντας τους κατοίκους ευγενείς, αλλά ήρθε από υποχρέωση για την πόλη του (*Οιδ. επί Κολ. 728- 739*). Στη συνέχεια με τρόπο που τηρεί τους τύπους και με μια

¹⁵⁵ οὐ γὰρ λόγοισι τὸν βίον σπουδάζομεν, λαμπρὸν ποιεῖσθαι μᾶλλον ἢ τοῖς δρωμένοις. (*Οιδ. επί Κολ. 1143-1144*). Ο Θησέας επιβεβαιώνει την φήμη της Αθήνας στην κλασική περίοδο, όπου οι Αθηναίοι δεν έμεναν στα λόγια, αλλά προχωρούσαν στα έργα (Επιτάφιος Θουκ. 2, 40). Βλ. Μύρης-Μπάζου (2000) 206.

¹⁵⁶Βλ. Webster (1994) 89.

υποτυπώδη ευγένεια προσπαθεί να πείσει τον Οιδίποδα να επιστρέψει στη Θήβα (*Οιδ. επί Κολ.* 728- 739). Αυτό που παρατηρούμε από τους πρώτους στίχους, στους οποίους ο Κρέοντας προσφωνεί τους πολίτες της Αθήνας και απευθύνεται στον Οιδίποδα, είναι πως μοιάζει αρκετά με τον Κρέοντα του *Οιδίποδα Τυράννου*. Τηρεί τους τύπους είναι διπλωμάτης, έχει καλή ρητορική, είναι ένας καθαρά πολιτικός. Διαβάζοντας όμως παρακάτω η εικόνα του μετριοπαθή Κρέοντα του *Τυράννου* αλλάζει άρδην βλέποντας τον Κρέοντα του *Οιδίποδα επί Κολωνώ*. Πρέπει να σημειωθεί πως το κίνητρο του Κρέοντα δεν είναι προσωπικό, δηλαδή από αυτά που θα πράξει δεν θα έχει κάποια προσωπική απολαβή αλλά το κάνει για τον τόπο και τους κατοίκους του. Παρ' όλα αυτά, με τις απεχθείς πράξεις του όπως να συμπονά ψεύτικα τον Οιδίποδα (*Οιδ. επί Κολ.* 741) για να πετύχει με δόλιο τρόπο τον σκοπό του και η προσπάθεια του να απαγάγει τις κόρες του για να τον απειλήσει να γυρίσει, μας θυμίζουν περισσότερο τον Κρέοντα της *Αντιγόνης*, τον αυταρχικό μονάρχη που θα γίνει λόγος παρακάτω. Είναι ο τύπος του ανθρώπου που θα πατήσει επί πτωμάτων για να πετύχει τον σκοπό του, κι αν ακόμα τα κίνητρα του είναι αγνά, στη πορεία χάνει την ηθική του αφού ο σκοπός αγιάζει τα μέσα. Μας θυμίζει θα μπορούσαμε να πούμε τον Οδυσσέα του *Φιλοκτήτη*, κάτι που δεν είναι τυχαίο αφού γράφτηκαν με μικρή απόσταση και έχουν παρατηρηθεί πολλές ομοιότητες μεταξύ των δύο έργων¹⁵⁷.

Επομένως, ο Σοφοκλής παρουσιάζει έναν Κρέοντα όχι ως διαφορετικό άνθρωπο, αλλά ως έναν χαρακτήρα που εξελίχθηκε προς το χειρότερο. Ο Σοφοκλής δεν τοποθετεί τυχαία τον χαρακτήρα του Κρέοντα και τον χαρακτήρα του Θησέα να είναι εκ διαμέτρου αντίθετοι. Όπως ειπώθηκε παραπάνω οι δύο αυτοί πολιτικοί είναι εκπρόσωποι της Θήβας και της Αθήνας, κι ο Σοφοκλής κατά τη γνώμη μου θέλει να δείξει ότι οι αρετές και μη των δύο ανδρών προέρχονται από τις πόλεις τους. Όσον αφορά την εξέλιξη του Κρέοντα, ο Σοφοκλής έχει κάνει πολύ καλή δουλειά, αφού σκοπός είναι να γίνει ο Κρέοντας της *Αντιγόνης*. Παρατηρούμε λοιπόν ότι, γίνεται μια σταδιακή και ομαλή εξέλιξη του χαρακτήρα μέχρι το τέλος. Ο Κρέων στον *Οιδίποδα επί Κολωνώ* είναι ένας μανιώδης γέροντας χωρίς σεβασμό για τα αισθήματα ή τις επιθυμίες κανενός¹⁵⁸. Η ηθική του έχει στρεβλωθεί και δεν έχει καμία σχέση με τον Θησέα, αν και οι δύο αποτελούν κρατικά όργανα. Αυτή τη διαφορά θέλει να τονίσει ο

¹⁵⁷ Βλ. Winnigton-Ingram (1980)257.

¹⁵⁸ Βλ. Webster (1994) 89.

Σοφοκλής ότι ακόμα και ο έχων την εξουσία οφείλει να είναι ταπεινός, ευγενικός, μετριόφρων και να έχει αυτογνωσία.

Δεν θα ήταν δυνατό να μην γίνει αναφορά στον χαρακτήρα της Αντιγόνης στο έργο. Ενώ στον *Οιδίποδα Τύραννο* δεν την είδαμε καθόλου, στον *Οιδίποδα επί Κολωνών* συμμετέχει ενεργά σε κάποια σημεία δείχνοντας πτυχές του χαρακτήρα της. Για να υπάρξει μια συνοχή, πολύ εύστοχα ο Σοφοκλής την τοποθετεί σε αυτήν την τραγωδία, ώστε με την κατάλληλη πλοκή να οδηγηθεί στα γεγονότα της *Αντιγόνης*. Ο χαρακτήρας και τα πιστεύω της μας φέρνουν άμεσα στο μυαλό την Αντιγόνη της ομώνυμης τραγωδίας.

Ήδη από τους πρώτους στίχους καταλαβαίνουμε το ποιόν της κόρης του Οιδίποδα, της Αντιγόνης. Και μόνο που βοηθά τον τυφλό πατέρα της και είναι ουσιαστικά τα μάτια του δίχως κανένα προσωπικό όφελος, αυτό λέει πολλά. Οι ανιδιοτελείς πράξεις της Αντιγόνης τονίζονται ακόμη περισσότερο από τον τρόπο που φέρθηκαν οι δύο γιοι του στον Οιδίποδα. Για την ακρίβεια, και η Ισμήνη έχει φερθεί όπως πρέπει στον Οιδίποδα, γι' αυτό και υπάρχει αυτή η αντίθεση ανάμεσα στους γιους και στις κόρες. Οι αδελφές νιώθουν αγάπη για τον πατέρα τους, για τους αδελφούς της και η μία για την άλλη. Ωστόσο, η Αντιγόνη έχει το πληρέστερο πορτραίτο, αφού την βλέπουμε να πιστεύει ότι ο Θεός ευθύνεται για τα βάσανα του Οιδίποδα και καταλαβαίνει τον θυμό του πατέρα και του αδελφού της ενώ ταυτόχρονα προσπαθεί να τους κατευνάσει¹⁵⁹. Το γεγονός ότι επιθυμεί να πεθάνει ύστερα από τον θάνατο του πατέρα της (*Οιδ. επί Κολ.1733*) αλλά και τα λόγια περί αγάπης που του αφιερώνει (*Οιδ. επί Κολ.1697-1703*) δείχνουν ξεκάθαρα την αγνή δίχως όρια αγάπη που έτρεφε η Αντιγόνη για τον πατέρα της. Ίσως το παιδί που δεν είχε ποτέ ο Σοφοκλής. Τέλος, στους τελευταίους στίχους η Αντιγόνη αναγκάζεται να καταπνίξει τον θρήνο για τον πατέρα της και θα προσπαθήσει να σώσει τα αδέλφια της από τον αλληλοσκοτωμό (*Οιδ. επί Κολ.1770-1772*). Παραγκωνίζει τα συναισθήματα της και επιθυμεί να σώσει τα αδέλφια της ακόμα κι αυτά δεν το αξίζουν. Αυτό αποδεικνύει δύναμη εσωτερική και ένα βαθύ ανθρωπιστικό αίσθημα από μεριάς της Αντιγόνης.

Επομένως, μέσω της εμφάνισης της Αντιγόνης στον *Οιδίποδα επί Κολωνών*, ακόμα κι αν δεν είναι από τους πρωταγωνιστές, ο Σοφοκλής προετοιμάζει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο το έδαφος για το επόμενο από θέμα πλοκής έργο του. Ο χαρακτήρας

¹⁵⁹ Βλ. Webster (1994) 97.

της Αντιγόνης στον *Οιδίποδα επί Κολωνώ* έχει συνοχή και συμφωνεί με την Αντιγόνη στο ομώνυμο έργο όπως θα δούμε και παρακάτω. Ο Σοφοκλής ακόμη και στα τελευταία χρόνια της ζωής του παραμένει μέγας δραματοποιός.

3.7 Οιδίπους και Πολυνείκης

Μία ακόμα σημαντική σκηνή, που θα μας πει περισσότερα πράγματα για τον Οιδίποδα του *Οιδίποδα επί Κολωνώ*, είναι η στιγμή της συνάντησης του ίδιου με τον γιο του Πολυνείκη. Αρχικά, ο Πολυνείκης έχει πάει ως ικέτης, ώστε να παρακαλέσει τον Οιδίποδα να πάει με το μέρος του, γιατί υπάρχει χρησμός που λέει ότι με όποιους ταχθεί ο Οιδίποδας θα νικήσουν (*Οιδ. επί Κολ.1331-1332*). Παρατηρούμε ότι ο Οιδίποδας πια είναι περιζήτητος, ενώ πρωτύτερα όλοι τον απόδιωχναν και του συμπεριφέρονταν ως μίasma. Αυτό που άλλαξε είναι ότι πλέον οι θεοί έκαναν τον Οιδίποδα το μήλο της Έριδος. Για ακόμη μια φορά διακρίνουμε το μοτίβο του ευμετάβλητου της ανθρώπινης φύσης και της αδυναμίας ή δύναμης εκ των θεών.

Βλέπουμε πως το κίνητρο της ικεσίας του Πολυνείκη είναι στην ουσία το ίδιο με εκείνο του Κρέοντα. Και οι δύο θέλουν να χρησιμοποιήσουν τον Οιδίποδα. Όμως ενώ ο Κρέοντας αρχικά δείχνει ψεύτικη συμπόνια και στη συνέχεια αποδεικνύεται το πραγματικό του πρόσωπο, ο Πολυνείκης δείχνει ειλικρινή συμπόνια για τον πατέρα του και είναι φανερό πως έχει μετανιώσει για τις πράξεις του παρελθόντος¹⁶⁰, με πιο σημαντική εκείνη που αφορά την έλλειψη φροντίδας προς τον πατέρα του, λέγοντας πως είναι ο ποιο κακός απ' όλους τους ανθρώπους για την τροφή¹⁶¹ (*Οιδ. επί Κολ.1265-1266*). Το ότι έχει μετανιώσει ο Πολυνείκης είναι ξεκάθαρο, είναι όμως αρκετό για να «κάμψει» τον Οιδίποδα;

Ο λόγος του Πολυνείκη είναι αριστοτεχνικά δομημένος και κατά τη γνώμη μου ικανός να πείσει ακόμα και έναν άνθρωπο που έχει πάρει την απόφαση του. Ο Οιδίποδας ωστόσο δεν είναι ο οποιοσδήποτε άνθρωπος, αλλά είναι ένα ον που έχει ευλογηθεί από τους θεούς και «περπατά» πλέον ανάμεσα στον κόσμο των ανθρώπων και των θεών. Όπως είπαμε και παραπάνω τα κάνει όλα σε υπερβολικό βαθμό. Στη σκηνή με τον Πολυνείκη αυτό που μου έκανε εντύπωση είναι το πρωτοφανές μίσος του Οιδίποδα προς τον γιο του, αφού τον χαρακτηρίζει μέχρι και φονιά του, διότι θα πέθαινε στην εξορία όντας τυφλός αν δεν ήταν οι κόρες του (*Οιδ. επί Κολ.1360-1367*). Σίγουρα, ο Οιδίπους αγαπά και μισεί στον υπέρτατο βαθμό, αλλά μέσα απ' αυτή τη σκηνή βγάζει και την πικρία ο Σοφοκλής για τον γιο του. Έχει λεχθεί ότι ο

¹⁶⁰ Βλ. Hesk (2012) 183.

¹⁶¹ Στην Αρχαία Ελλάδα ήταν με νόμο θεσπισμένο το καθήκον, ιδίως των αγοριών να φροντίζουν τους γονείς τους. Γι' αυτό και ο Σόλωνας στους νόμους του είχε ορίσει ότι, εάν κάποιος δε φροντίζει τους γονείς του, να στερείται από τα πολιτικά του δικαιώματα. Βλ. Μύρης-Μπάζου (2000) 208.

Οιδίποδας εφαρμόζει την αρχαία αντίληψη περί δικαιοσύνης, το να ευεργετείς τους φίλους και να βλάπτεις τους εχθρούς¹⁶². Αν το δούμε όμως αντίστροφα θα παρατηρήσουμε ότι τα οι δύο γιοι του συμπεριφέρθηκαν σε εκείνον σαν εχθρό παρά σαν φίλο, όταν επέτρεψαν την εξορία του¹⁶³. Άρα θα λέγαμε πιο εύστοχα ότι ο Οιδίπους εφαρμόζει περισσότερο τον νόμο της ανταπόδοσης, διότι η οργή του είναι βαθιά ριζωμένη σε αυτά που έχει πάθει κατά το παρελθόν, και κατέχει ίσως πιο σημαντική θέση στον Οιδίποδα επί Κολωνώ απ' όσο έχει παρατηρηθεί¹⁶⁴.

Τέλος το κρεσέντο οργής του Οιδίποδα απέναντι στον Πολυνείκη ολοκληρώνεται με μια βαρύτατη κατάρα (*Οιδ. επί Κολ.1389-1396*), κάτι το οποίο σίγουρα θα κατέπληξε το κοινό γιατί συνήθως οι ικέτες πετύχαιναν τον σκοπό τους κι ο χαρακτήρας του Πολυνείκη είναι πράγματι ένας συμπαθητικός και καλοφτιαγμένος χαρακτήρας¹⁶⁵.

Επομένως, το εύλογο ερώτημα που προκύπτει είναι ότι δικαίως δεν συγχώρεσε και μάλιστα καταράστηκε τον Πολυνείκη και κατ' επέκταση τον αδελφό του σε θάνατο; Έχοντας διαβάσει τον λόγο του Πολυνείκη και την ειλικρινή μετάνοια του για όσα έκανε και δεν έκανε στον Οιδίποδα και φυσικά όντας ικέτης, θα λέγαμε ότι είναι πιο «ανθρώπινο» να συγχωρήσει τον γιο του. Μολονότι αυτή θα ήταν μια λογική σκέψη, τα πράγματα δεν είναι τόσο άπλα στο σύμπαν του Σοφοκλή.

Αρχικά, η σκέψη περί ανθρωπισμού και συγχώρεσης δεν μπορεί να εφαρμοστεί στον Οιδίποδα γιατί πολύ απλά όπως έχει υποστηριχθεί και παραπάνω, δεν είναι ένας κοινός άνθρωπος αλλά αγαπά και μισεί σε απόλυτο βαθμό, αφού δεν ανήκει πλέον αποκλειστικά στην ανθρώπινη φύση. Το επόμενο ερώτημα τότε είναι εάν το μίσος του είναι δικαιολογημένο.

Σύμφωνα με τον ίδιο τον Οιδίποδα και τα επιχειρήματα που λέει στον Πολυνείκη να είναι· και σε συνδυασμό με την αγάπη των δύο του κορών, το μίσος του μεγαλώνει ακόμα περισσότερο, αφού όπως λέει «αυτά (ενν. τα κορίτσια) μαζί στο μόχθο είναι άνδρες κι όχι κόρες» (*Οιδ. επί Κολ. 1368*). Επιπλέον, κατά τη γνώμη μου,

¹⁶² Το να ευεργετείς τους φίλους και να βλάπτεις τους εχθρούς σου ήταν η παλαιά αντίληψη για την αρετή και η νέα αντίληψη για τη δικαιοσύνη· ήταν ο κώδικας που τόσο συχνά τηρούσε ο Οιδίπους, αλλά καθώς ήταν άνθρωπος πέρα από το κοινό μέτρο, η αγάπη του και το μίσος του ξεπερνούσαν επίσης το κοινό μέτρο. Βλ. Winnigton-Ingram (1980) 277-288.

¹⁶³ Βλ. Hesk (2012) 183.

¹⁶⁴ Βλ. Winnigton-Ingram (1980) 261.

¹⁶⁵ Βλ. Hesk (2012) 183.

αυτός ο διάλογος μεταξύ του Οιδίποδα και του Πολυνείκη θα μπορούσε να είναι σε γενικές γραμμές, ένας υποθετικός διάλογος μεταξύ του Ιοφώντα και του ίδιου του Σοφοκλή, θέλοντας να δείξει πως ακόμα κι αν του απολογούταν ο γιος του ο Σοφοκλής δεν θα τον συγχωρούσε. Τέλος, το γεγονός ότι ο Πολυνείκης πεθαίνει στην Αντιγόνη, κάτι που γνώριζαν και οι θεατές, ισχυροποιεί την στάση του Οιδίποδα να καταραστεί σε θάνατο τον Πολυνείκη, ώστε να συνδεθεί με καλύτερο τρόπο με την *Αντιγόνη*.

3.8 Ο αφηρωισμός του Οιδίποδα

Η ηρωοποίηση του Οιδίποδα αποτελεί το κυρίως θέμα του εν λόγω έργου και δεν θα ήταν δυνατό να μην σχολιαστεί. Όπως έχει ειπωθεί και παραπάνω, η πορεία του Οιδίποδα του *Οιδίποδα επί Κολωνών* είναι αντίθετη με αυτή του *Οιδίποδα Τυράννου*. Απ' την μια έχουμε τον Οιδίποδα που έχει εξουσία και δύναμη και απ' την άλλη έναν άνθρωπο που βρίσκεται στο ναδίρ και φτάνει να ανυψωθεί μέσω της ηρωοποίησης του από τους θεούς.

Ο Οιδίποδας ένας τυφλός ζητιάνος, ένα κινούμενο μίasma που τα πάθη και τα λάθη του είναι ξακουστά στους ανθρώπους, εκείνος που σκότωσε τον πατέρα του και πλάγιασε με την μητέρα του, τώρα επιλέγεται και καλείται από τους θεούς να γίνει ήρωας¹⁶⁶. Θα είναι πια ένα ον ανώτερο απ' τον άνθρωπο και θα έχει τη δύναμη να προστατεύει τον τόπο που θάφτηκε. Είναι γεγονός για την αρχαιοελληνική λατρεία, ότι ένας θνητός και με τέτοιο βεβαρημένο παρελθόν, δεν έχει ξανασυμβεί να τιμάται με αυτόν τον τρόπο¹⁶⁷. Απ' το γεγονός αυτό ωστόσο προκύπτει ένα καίριο ερώτημα: γιατί οι θεοί επέλεξαν τον Οιδίποδα, ώστε να γίνει ήρωας και κατ' επέκταση τι σημαίνει αυτό για τον ίδιο αλλά και την ανθρώπινη φύση εν γένει; Αρχικά, σε ένα πρώτο επίπεδο έχει γίνει λόγος για απόδοση δικαιοσύνης¹⁶⁸, «η οποία δεν αποκαλύπτεται μέσα από ένα ημίφως σαν κάτι που δεν είναι δυνατόν να εξηγηθεί πλήρως· τα πάντα παρουσιάζονται ανοιχτά και τονίζεται η ορθότητα της»¹⁶⁹, υποστηρίζει ο Bowra μέσω του Winnigton-Ingram. Δηλαδή, θέλει να υποστηρίξει ότι όλα πια φανερώθηκαν και δεν μπορεί να αμφισβητηθεί το γεγονός ότι οι θεοί δείχνουν τη δικαιοσύνη τους αποζημιώνοντας ουσιαστικά τον Οιδίποδα για τις παλιές του συμφορές. Επομένως, η ηρωοποίηση σημαίνει απόδοση δικαιοσύνης για τον Οιδίποδα. Ο αφηρωισμός του είναι η ανταμοιβή για τα προηγούμενα πάθη του. Οι θεοί που τον έριξαν σε τέτοια δεινά, θα τον ανυψώσουν τώρα γιατί είναι δίκαιοι κάτι που βλέπουμε να εννοεί και ο Χορός:

¹⁶⁶ Βλ. Winnigton-Ingram (1980)254.

¹⁶⁷ Βλ. Winnigton-Ingram (1980)254.

¹⁶⁸ Σύμφωνα με τη σοφόκλεια νόηση, οι θεοί εποπτεύουν τη δικαιοσύνη σύμφωνα με τους δικούς τους νόμους. Βλ. Webster (1994) 46.

¹⁶⁹ Βλ. Winnigton-Ingram (1980)255.

πολλῶν γὰρ ἄν καὶ μάταν
πημάτων ἰκνουμένων
πάλιν σφε δαίμων δίκαιος αὔξει

(Οιδ. επί Κολ. 1565-1567)

Παρ' όλα αυτά, η προηγούμενη θέση παραμένει μια εικασία κι όχι αξίωμα, διότι δεν πρέπει να συγγέουμε την χριστιανική πίστη, ότι οι δυστυχίες σε αυτόν τον κόσμο ξεπληρώνονται με ευδαιμονία στη άλλη ζωή, με το αρχαιοελληνικό μεταθανάτιο κοσμοείδωλο. Και αφού η εργασία αυτή είναι κειμενοκεντρική, πουθενά ο Σοφοκλής δεν μας λέει για μεταθανάτια ανταμοιβή ή κάποιου είδους ανάπαυση, παρά μόνο ότι θα πίνει το θερμό αίμα των εχθρών του (Οιδ. επί Κολ. 621-622).

Ο Μαρωνίτης υποστηρίζει ότι: «ο τυφλός Οιδίπους στο τέλος αφηρωίζεται και προορίζεται για προστάτης της αττικής γης. Έτσι ο διαφορούμενος τρόπος του δράματος επιβάλλεται και στο τέλος της τραγωδίας[...] για έναν ήρωα που κινήθηκε μεταξύ μεγαλείου και αθλιότητας»¹⁷⁰. Παρατηρούμε δηλαδή ότι μέσω του αφηρωισμού τα πράγματα δεν ξεκαθαρίζονται, αλλά το διαφορούμενο της τραγωδίας παραμένει. Δράττομαι της ευκαιρίας από τα λόγια του Μαρωνίτη, να αναφερθώ στο νόμο της μεταβολής που ξεκάθαρα ισχυροποιεί η ηρωοποίηση του Οιδίποδα. Για τον Σοφοκλή ο Δίας έχει ορίσει ότι όλες οι ανθρώπινες υποθέσεις υπόκεινται στο νόμο της μεταβολής. Αυτή η μεταβολή συγκρίνεται με τα φυσικά φαινόμενα και περιγράφεται συνήθως ως κύκλος¹⁷¹. Κάτι το οποίο φαίνεται ξεκάθαρα και με τον Οιδίποδα. Ξεκίνησε από ψηλά στη συνέχεια καταβαρθρωθήκε και από εκεί υψώθηκε ξανά. Μπορεί λοιπόν, η εν λόγω τραγωδία να μην έχει την άσχημη κατάληξη του *Οιδίποδα Τυράννου*, αλλά το βασικό σκεπτικό του Σοφοκλή περί ευμετάβλητου της ανθρώπινης φύσης παραμένει ακέραιο.

Σε ένα δεύτερο επίπεδο ο Σοφοκλής ίσως να θέλει να δώσει ένα αισιόδοξο μήνυμα μέσα από την τραγική ζωή του Οιδίποδα. Αφού ακόμα κι ένας άνθρωπος με το παρελθόν του Οιδίποδα κατάφερε να συγχωρεθεί από τους θεούς τότε όλοι έχουν ελπίδα, όπως κι ο ίδιος, εφόσον βρίσκεται στα τέλη της ζωής του. Το τέλος του *Οιδίποδα Τυράννου*, σίγουρα ήταν τραγικό αλλά άφηνε μια γεύση μισοτελειωμένης

¹⁷⁰ Βλ. Μαρωνίτης (2004) 91-92.

¹⁷¹ Βλ. Webster (1994) 50.

δουλειάς από θέμα πλοκής. Ο αναγνώστης-θεατής αδημονεί για να δει την κατάληξη του πολυβασανισμένου Οιδίποδα· και ο αφηρωισμός του είναι το κλείσιμο του κύκλου του Οιδίποδα στον Σοφοκλή και η κάθαρση για τον αναγνώστη-θεατή.

4. ANTIGONH

4.1 Ο μύθος της Αντιγόνης

Όπως είδαμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο η Αντιγόνη είναι η κόρη του Οιδίποδα, την οποία απέκτησε με την Ιοκάστη όπως ακόμα και τρία παιδιά, την Ισμήνη, τον Πολυνείκη και τον Ετεοκλή. Όντας κόρη του Οιδίποδα η Αντιγόνη, η ομώνυμη τραγωδία εντάσσεται κι αυτή στον πολυβασανισμένο οίκο των Λαβδακιδών και φυσικά ακολουθεί τον μύθο του. Η πλοκή του έργου δεν είναι ιδιαίτερα δύσκολη και συγκεντρώνεται κυρίως γύρω από δύο πρόσωπα, την Αντιγόνη και τον Κρέοντα. Έχει χυθεί πολύ μελάνι για το τι αντιπροσωπεύουν οι εν λόγω χαρακτήρες και ποια είναι τα κίνητρα τους, κάτι που θα αναλυθεί και παρακάτω. Ποιος είχε δίκιο και ποιος άδικος; Τι ήταν αυτό που τους ώθησε στις επιλογές τους; Είναι κάποια ενδεικτικά ερωτήματα που θα απαντηθούν όπως και άλλα πολλά.

Η *Αντιγόνη*, αν και γράφτηκε νωρίτερα, ακολουθεί τα γεγονότα του *Οιδίποδα επί Κολωνώ*. Αντίθετα με τον Αίαντα η Αντιγόνη δε βασίζεται σε ένα γνωστό λαϊκό μύθο και δεν μνημονεύεται από τον Όμηρο ή απ' όσο γνωρίζουμε, από τους λυρικούς ποιητές¹⁷². Η Αντιγόνη και η Ισμήνη δεν αναφέρονται στον Όμηρο, στον Ησίοδο ή στον Πίνδαρο¹⁷³, από το οποίο συμπεραίνουμε ότι ο μύθος της Αντιγόνης να μην ήταν τόσο ξακουστός. Ανεξαρτήτως των λεπτομερειών της Αντιγόνης, το μόνο σίγουρο στην κοινή γνώμη ήταν ότι ο θάνατος της Αντιγόνης θα ερχόταν από κάποιο διάταγμα που θα απαγόρευε την ταφή του Πολυνείκη¹⁷⁴. Το γεγονός πως ο μύθος της Αντιγόνης δεν ήταν τόσο γνωστός, θα άφηνε περιθώρια στον Σοφοκλή να επέμβει περισσότερο. Ο Griffith¹⁷⁵ υποστηρίζει ότι ο Σοφοκλής έφερε κάποιες πρωτοτυπίες στο μύθο της Αντιγόνης, ουσιαστικά επανεφευρίσκοντας τον:

- i. Το ζήτημα των νεκρών Αργείων καταστέλλεται
- ii. η προσοχή στρέφεται στην ταφή του Πολυνείκη
- iii. η καταδίκη και η αυτοκτονία της Αντιγόνης
- iv. Ο γιος του Κρέοντα είναι αρραβωνιασμένος με την Αντιγόνη
- v. Η Ισμήνη αποτελεί σημαντικό παράγοντα, ως σύντροφος και αντίθετος χαρακτήρας της Αντιγόνης

¹⁷² Βλ. Bowra (1993) 11.

¹⁷³ Βλ. Jebb (2010) 9.

¹⁷⁴ Βλ. Adams (1955) 47.

¹⁷⁵ Βλ. Griffith (1999) 8.

vi. Οι θεοί κατέχουν σημαντική θέση

Ο Σοφοκλής μας παρέδωσε ακόμα ένα αριστούργημα που θα μνημονεύεται για πολύ καιρό ακόμα. Ο σκοπός του ήταν να περιορίσει τη σύγκρουση ανάμεσα στα δύο βασικά πρόσωπα της τραγωδίας. Ότι στην ουσία ήταν θέμα αρχών, μετατρέπεται σε προσωπική σύγκρουση, με όλα τα επακόλουθα της¹⁷⁶.

Η Αντιγόνη στο διάλογο που είχαν δεν κατάφερε να αλλάξει γνώμη στον Πολυνείκη περί εισβολής στην Θήβα (*Οιδ. επί Κολ. 1414-1446*). Οπότε, ο Πολυνείκης θα διαπράξει την εισβολή στην Θήβα, με αποτέλεσμα να αλληλοσκοτωθούν με τον αδελφό του, Ετεοκλή. Αξίζει να σημειωθεί ο λόγος για τον οποίο οδηγήθηκαν στη σύγκρουση και είναι κάτι που το πληροφορούμαστε από τον Απολλόδωρο (III. 6), ότι τα δύο αδέρφια είχαν συμφωνήσει να βασιλεύουν κατά σειρά από έναν χρόνο το καθένα. Ωστόσο, ο Ετεοκλής ύστερα από τον πρώτο χρόνο διακυβέρνησης αρνήθηκε να παραδώσει την εξουσία στον αδελφό του¹⁷⁷. Επίσης, σύμφωνα με τον μύθο¹⁷⁸ για την κατάληξη αυτή, τον αλληλοσκοτωμό των δύο αδελφών, τους είχε καταραστεί ο ίδιος ο Οιδίποδας. Όταν ο Οιδίποδας ανακάλυψε ότι ήταν ένοχος πατροκτονίας και αιμομιξίας και τυφλώθηκε, οι γιοι του, αντί να τον λυπηθούν, τον πρόσβαλαν. Ο Πολυνείκης, παρά τη ρητή απαγόρευση που του είχε γίνει, του πρόσφερε το ασημένιο τραπέζι του Κάδμου καθώς και τη χρυσή κούπα του. Ήταν ένα μέσο να τον χλευάσει και να του θυμίσει την καταγωγή του, καθώς και το έγκλημά του. Όταν το κατάλαβε αυτό ο Οιδίποδας, τους καταράστηκε και τους δύο προλέγοντάς τους πως δε θα μπορούσαν να ζήσουν ειρηνικά μαζί στη γη ούτε ακόμα και στο θάνατο.

Αφού λοιπόν αλληλοσκοτώθηκαν τα δύο αδέρφια, ο Κρέοντας αναλαμβάνει την εξουσία και αποφασίζει να θάψει τον Ετεοκλή με τιμές ήρωα και να αφήσει άταφο τον Πολυνείκη, βορά στα σκυλιά και στα όρνια, εξαιτίας της προδοσίας του. Αυτή η πράξη δεν θα βρει σύμφωνη την Αντιγόνη καθώς θεωρεί παράφορα άδικο ο ένας εκ των δύο αδελφών της να μείνει άταφος. Τα γεγονότα της τραγωδίας *Αντιγόνη* ξεκινούν απ' αυτό το σημείο.

¹⁷⁶ Βλ. Bowra (1993) 11.

¹⁷⁷ Βλ. Μαρκαντωνάτος (2004) 23, υποσ. 3.

¹⁷⁸ Βλ. Commelin (1991) 281-289.

Ο Σοφοκλής έχει δώσει βάρος στην τραγική σύγκρουση των δύο βασικών ηρώων, της Αντιγόνης και του Κρέοντα¹⁷⁹. Δύο διαφορετικοί κόσμοι συγκρούονται, δύο διαφορετικές κοσμοθεωρίες έρχονται αντιμέτωπες, δύο αντίθετοι χαρακτήρες αναμετρώνται. Όπως κάθε πόλεμος που έχει θύματα ακόμα και αμάχους, έτσι κι εδώ θα υπάρξουν απώλειες. Μπορεί να μιλάμε για δύο ισχυρές προσωπικότητες που σε συμβολικό επίπεδο ανάγονται σε κάτι ανώτερο, ωστόσο παραμένουν κοινοί θνητοί που κάποιος θα χάσει και κάποιος θα κερδίσει· αλλά σε έναν πόλεμο κανείς δεν βγαίνει πραγματικά κερδισμένος.

¹⁷⁹ Βλ. Μαρκαντωνάτος (2004) 33.

4.2 Η θέση της Αντιγόνης και του Κρέοντα για την ταφή

Ένα μεγάλο ερώτημα που προκύπτει και αποτελεί μάλιστα την πηγή της σύγκρουσης των δύο πρωταγωνιστών, είναι αν πρέπει να ταφεί ο Πολυνείκης. Θα προσπαθήσουμε να απαντήσουμε στο ερώτημα αυτό με βάση το κείμενο, πως δηλαδή παρουσιάζει ο Σοφοκλής την κάθε πλευρά της απάντησης μέσω του Κρέοντα και της Αντιγόνης, αναλύοντας και τα κίνητρα και τα επιχειρήματα των πρωταγωνιστών.

Αρχικά θα δούμε το συγκεκριμένο ζήτημα από την σκοπιά της Αντιγόνης και ύστερα από του Κρέοντα. Ήδη από τους πρώτους στίχους έχουμε την Αντιγόνη να ανακοινώνει στην Ισμήνη την απόφαση της να θάψει τον αδελφό της Πολυνείκη και ζητάει τη βοήθεια της (Αντ. 43). Στη συνέχεια, όταν η Ισμήνη από φόβο αρνείται η Αντιγόνη λέει το εξής:

*οὔτ' ἂν κελεύσαιμ' οὔτ' ἄν, εἰ θέλοις ἔτι
πράσσειν, ἐμοῦ γ' ἂν ἠδέως δρώης μέτα.
ἀλλ' ἴσθ' ὅποιά σοι δοκεῖ, κείνον δ' ἐγὼ
θάψω...*

(Αντ. 69-72)

Παρατηρούμε ότι η Αντιγόνη, ακόμη και μόνη της, ύστερα από τις παροτρύνσεις της Ισμήνης να μην το κάνει αναφερόμενη μάλιστα και στις συμφορές του Οιδίποδα και του γένους τους (Αντ. 49-57), σε καμία των περιπτώσεων δεν υποχωρεί, ούτε καν το σκέφτεται και εμμένει σθεναρά στην άποψη της. Δεν λογαριάζει ούτε το μέγιστο κακό που μπορεί να τύχει σε έναν θνητό, τον θάνατο (Αντ. 71). Αυτό το κάνει επειδή μένει πιστή στις ηθικές αρχές που και εξ αρχής ο Σοφοκλής πλάθει την Αντιγόνη σαν μια ηρωική φιγούρα με ισχυρή προσωπικότητα, ένα ανυπότακτο πλάσμα. Δεν είναι το κλασικό πρότυπο γυναίκας εκείνης της εποχής εν αντιθέσει με την Ισμήνη. Ο Σοφοκλής πιστεύω, πως σκόπιμα μας δείχνει αυτή την αντίθεση στον χαρακτήρα Αντιγόνης-Ισμήνης για να ανυψώσει ακόμη περισσότερο τον δυναμισμό της Αντιγόνης. Ο δυναμισμός αυτός όμως δεν υπάρχει επειδή η Αντιγόνη έχει συνηθίσει να κάνει τέτοιες πράξεις ή επειδή είναι πολεμίστρια. Προέρχεται από την αληθινή και αυθεντική πεποίθηση ότι ο αδελφός της πρέπει να ταφεί, επειδή αυτό είναι το δίκαιο. Η επιμονή αυτή είναι που την φέρνει στην τραγική σύγκρουση με τον Κρέοντα και

αποτελεί την πηγή του τραγικού στοιχείου στην Αντιγόνη¹⁸⁰. Τι κρύβεται όμως πίσω από αυτήν την ισχυρή πεποίθηση της Αντιγόνης; Γιατί αρνείται πεισματικά να εγκαταλείψει αυτό το γενναίο τόλμημα; Για να μπορέσουμε καλύτερα να κατανοήσουμε τι αισθάνεται η Αντιγόνη οφείλουμε να καταλάβουμε τι σήμαινε η άρνηση του Κρέοντα να θαφτεί ο Πολυνείκης.

Σε κάθε περίπτωση αποτελούσε μια αρκετά σκληρή ποινή, ιδιαιτέρως στην αρχαιότητα. Πίστευαν ότι το πνεύμα του νεκρού δεν θα ησύχαζε και θα περιπλανιόταν, ενώ η διαταγή του Κρέοντα να τον αφήσουν έρμαιο στα πτηνά για βορά τους (*Αντ.* 29-30) κάνει την όλη κατάσταση ακόμα πιο φοβερή. Ήταν γνωστό από την ομηρική εποχή ότι δεν υπήρχε μεγαλύτερη τιμωρία να εγκαταλειφθεί ένα νεκρό σώμα προς βορά σκυλιών και όρνεων. Η Αντιγόνη γνωρίζει και τα αισθάνεται αυτά και στο μυαλό της κυριαρχεί η σκέψη ότι τα παθήματα του πνεύματος του Πολυνείκη είναι στενά δεμένα με τα παθήματα του καθυβρισμένου σώματος του υποστηρίζει ο Bowra¹⁸¹. Άρα, αυτό σημαίνει ότι θα το έκανε για τον καθένα που θα κινδύνευε να βεβηλωθεί το σώμα του; Σύμφωνα με τα λεγόμενα της, όχι (*Αντ.* 905-912). Πιο συγκεκριμένα, στα τελευταία της λόγια, η Αντιγόνη λέει ότι δε θα αναλάμβανε ένα τόσο μεγάλο ρίσκο για έναν σύζυγο ή ένα παιδί, γιατί αυτοί θα μπορούσαν να αντικατασταθούν από άλλους, αλλά ένας αδελφός που οι γονείς του έχουν πεθάνει δεν είναι δυνατόν να αντικατασταθεί. Τόσο πολύ αγαπά τον αδελφό της και νιώθει τόσο ισχυρό το καθήκον της ταφής που στα τελευταία της λόγια δεν μετανιώνει γι' αυτό που έκανε και μάλιστα τον τοποθετεί στο ψηλότερο σημείο μιας υποθετικής οικογενειακής κλίμακας. Μιλώ με τον όρο «υποθετική», διότι ο αδελφός της είναι νεκρός, ο Αίμων δεν είναι ακόμη άντρας της και η ίδια δεν έχει καθόλου παιδιά. Εάν ο Σοφοκλής χρησιμοποίησε την ιστορία του Ηροδότου με τη γυναίκα του Ινταφέρνη, το έκανε για να δείξει τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της αφοσίωσης της Αντιγόνης στον Πολυνείκη¹⁸². Ωστόσο, σε αυτό το επιχείρημα βλέπουμε να κυριαρχεί περισσότερο η ψυχρή λογική, αφού η αιτιολογία είναι η μη δυνατή αντικατάσταση του αδελφού της. Όλοι οι τελευταίοι είκοσι οκτώ στίχοι έχουν απορριφθεί από κάποιους κριτικούς, με την κατηγορία ότι ο Σοφοκλής δανείσθηκε μια αφήγηση από τον Ηρόδοτο¹⁸³. Παρ' όλα αυτά, έχουμε ξαναδεί την Αντιγόνη να χρησιμοποιεί

¹⁸⁰ Βλ. Bowra (1993) 10.

¹⁸¹ Βλ. Bowra (1993) 48-49.

¹⁸² Βλ. Bowra (1993) 53.

¹⁸³ Βλ. Webster (1994) 50.

λογικά επιχειρήματα για να υποστηρίξει τη θέση της¹⁸⁴. Το πρώτο επιχείρημα είναι το εξής:

*τούτων ἐγὼ οὐκ ἔμελλον, ἀνδρὸς οὐδενὸς
φρόνημα δείσασ', ἐν θεοῖσι τὴν δίκην
δώσειν...*

(Αντ. 458-461)

Το πρώτο λογικό επιχείρημα της Αντιγόνης στην ερώτηση του Κρέοντα αν τόλμησε να καταπατήσει το νόμο, εκείνη απαντάει πως δεν την ενδιαφέρουν οι δικές του προσταγές, αφού είναι άνθρωπος, αλλά οι άγραφοι νόμοι των θεών. Αυτό το επιχείρημα μας φέρνει το μυαλό όταν στον Πρόλογο προσπαθούσε να πείσει την Ισμήνη και εν τέλει της είπε πως θα με χαίρονται αιώνια οι κάτω (Αντ.73-76). Σε αυτό το πνεύμα κινείται και το παραπάνω επιχείρημα. Η ζωή μετά τον θάνατο είναι αιώνια, άρα διαρκεί παραπάνω από την επίγεια. Αν τιμωρηθεί από τους θεούς, εφόσον κάνει κάτι ενάντια στη θέληση τους, η τιμωρία θα είναι ανώτερη και σε διάρκεια και σε αυστηρότητα. Αν παραβεί τους ανθρώπινους νόμους στη χειρότερη των περιπτώσεων θα πεθάνει, κάτι που αργά η γρήγορα θα συμβεί σε όλους. Η σκέψη αυτή στηρίζεται στην αντίληψη που είχε η Αντιγόνη για το επέκεινα. Η αντίληψη αυτή που την κινεί, εκτός των άλλων, είναι ένας λόγος που επιθυμεί να θάψει και τον Πολυνείκη, ώστε να μη βασανίζεται μετά θάνατον. Η Αντιγόνη επιλέγει να ακολουθήσει τους άγραφους θεϊκούς νόμους παρά τους ανθρώπινους. Ωστόσο, αυτό το επιχείρημα προϋποθέτει κάτι που για την Αντιγόνη είναι αξίωμα. Ότι οι πράξεις αυτές συμφωνούν με τη σκέψη των θεών κι ότι η ανταποδοτική σχέση του ανθρώπου με τον θεό δεν είναι ανθρώπινη επίνοια αλλά μια αλήθεια. Αυτό ταιριάζει με την οπτική του Σοφοκλή για το θείο, καθώς όπως έχει ειπωθεί και στην εισαγωγή¹⁸⁵, πήρε τους θεούς του ομηρικού κόσμου και τους ηθικοποίησε. Αυτό σημαίνει ότι τους έδωσε ηθική, η οποία είναι κάτι το ανθρώπινο, άρα τους έφερε σε κάποιες περιπτώσεις πιο κοντά στο τι είναι σωστό και τι λάθος σύμφωνα με τον ανθρώπινο νομ.

Το επόμενο λογικό επιχείρημα της Αντιγόνης απέναντι στον Κρέοντα είναι το εξής:

¹⁸⁴ Βλ. Φραγκούλης (2002) 25.

¹⁸⁵ Βλ. Κεφ. 1^ο, σελ. 7.

... εἰ δὲ τοῦ χρόνου
πρόσθεν θανοῦμαι, κέρδος αὐτ' ἐγὼ λέγω.
ὅστις γὰρ ἐν πολλοῖσιν ὡς ἐγὼ κακοῖς
ζῆ, πῶς ὄδ' Οὐχὶ κατθανὼν κέρδος φέρει;

(Αντ.461-464)

Ἡ Αντιγόνη αναφέρει πως κάποια στιγμή θα πέθαινε ὅπως και να χει, χωρίς να χρειάζεται τις διαταγές προς θανάτωση για ἀπὸ τον Κρέοντα. Μάλιστα, υποστηρίζει ὅτι καλύτερα τώρα ἐπειδὴ θα πεθάνει γρηγορότερα και θα γλιτώσει ἀπὸ ὅλα τα δεινά που της ἔστειλε ἡ ζωὴ. Λογικά θα μιλάει για τον θάνατο των ἀδελφῶν της, για ὅσα συνέβησαν στον πατέρα της και γενικά για το καταραμένο γένος στο οποίο ἀνήκει. Ὁμως το ἐπιχείρημα αὐτὸ δημιουργεῖ κάποιες σκέψεις σχετικὰ με τον πρόωρο θάνατο ὡς κέρδος. Ἡ στάση της ἡρωίδας ἐρχεται σε ἀντίθεση με το ἔως τώρα γενναῖο προσωπεῖο της Αντιγόνης. Κι αὐτὸ γιατί ἡ ἐπιθυμία της για γρήγορο θάνατο και ἀποφυγὴ των συμφορῶν μας παραπέμπει περισσότερο σε δειλία. Ὡστόσο, πρέπει να σκεφτοῦμε και ποιον ἔχει ἀπέναντί της. Ἡ Αντιγόνη πεισματικά φερόμενη προσπαθεῖ να μειώσει ἐκεῖνο με το οποίο ο Κρέων την ἀπειλεῖ και θεωρεῖ ἐκφραση της δύνამης και της ἐξουσίας του¹⁸⁶. Πολύ καλὸ τέχνασμα του Σοφοκλή, που μέσω της Αντιγόνης ἐκμηδενίζει ουσιαστικά τον Κρέοντα και την ἐξουσία του, ἀφοῦ εἶναι σαν να του λέει ὅτι της κάνει καλὸ με την διαταγὴ θανάτωσης. Ἄρα, ἡ μέγιστη τιμωρία που εἶχε στο μυαλό του ο Κρέοντας για την ταφὴ του Πολυνείκη και ἦταν ο θάνατος, για την Αντιγόνη (ἢ ἔτσι τουλάχιστον το παρουσιάζει για να μην δώσει ευχαρίστηση στον Κρέοντα) εἶναι εὐλογία και σε καμία περίπτωση ἐκφραση δειλίας. Καθὼς συνεχίζει το συλλογισμό της λέει ἕνα ἀκόμα ἐπιχείρημα:

ἀλλ' ἄν, εἰ τὸν ἐξ ἐμῆς
μητρὸς θανόντ' ἄθραπτον ἠνσχόμην νέκυν,
κείνοις ἄν ἤλγουν: τοῖσδε δ' οὐκ ἀλγύνομαι.

(Αντ. 466-468)

Ἀκόμα ἕνα ἐπιχείρημα της Αντιγόνης ἔχει να κάνει με την γνήσια ἐπιθυμία της να θάψει τον πολυαγαπημένο της ἀδελφὸ. Ἰσχυρίζεται πως θα πονούσε εἴαν δεν ἔθαβε τον ἀδελφὸ της κι ὅτι ο θάνατος ὅταν την βρεῖ δεν θα πονέσει. Το ὅτι ἀφήνει

¹⁸⁶ Βλ. Φραγκούλης (2002) 25.

τελευταίο αυτό το επιχείρημα δεν είναι τυχαίο αφού προσανατολίζει τη σκέψη του θεατή και του αναγνώστη στο πραγματικό κίνητρο της Αντιγόνης και δίνει έμφαση¹⁸⁷. Ακόμη κι εδώ, όπου προσπαθεί να δείξει στον Κρέοντα γιατί θέλει να θάψει τον Πολυνείκη με βάση τη λογική, δεν μπορεί να εξαιρέσει το πραγματικό της κίνητρο. Η αδελφική αγάπη σε συνδυασμό με τους άγραφους νόμους των θεών δίνουν στην Αντιγόνη τη δύναμη να αψηφά όλες τις δυσκολίες. Φυσικά, δεν θα μπορούσε να σταθεί ο λόγος της ενάντια στον Κρέοντα αν στηριζόταν μόνο στο συναίσθημα γι' αυτό είναι απολύτως εύλογο να προσθέσει και λογικά επιχειρήματα. Όμως, η αδελφική αγάπη είναι ο πυλώνας των επιχειρημάτων της, αλλά και γενικά των πράξεων της στην τραγωδία, ενώ τα άλλα επιχειρήματα έρχονται με επικουρικό τρόπο να στηρίζουν τον λόγο της απέναντι σε έναν άνθρωπο σκληρό και αυταρχικό. Στη συνέχεια, η Αντιγόνη θέλοντας να πληγώσει κι άλλο την αξιοπρέπεια του Κρέοντα επιστρατεύει κι άλλο ένα επιχείρημα στο πνεύμα του δεύτερου. Έτσι καθώς κλιμακώνεται ο διάλογος, η Αντιγόνη χρησιμοποιεί το εξής επιχείρημα:

*καίτοι πόθεν κλέος γ' ἂν εὐκλέεστερον
κατέσχον ἢ τὸν αὐτάδελφον ἐν τάφῳ
τιθεῖσα;*

(Αντ. 502-504)

Στο επιχείρημα αυτό η Αντιγόνη μας κοινοποιεί ακόμη ένα κίνητρο για την πράξη της ταφής και δεν είναι άλλο από την δόξα που θα αποκομίσει ύστερα. Ο ισχυρισμός αυτός της Αντιγόνης περί δόξας σίγουρα πήγαζε από την κοσμοθεωρία που έλεγε πως παραπάνω μετράει το όνομα που αφήνει κανείς όταν φεύγει από τη ζωή, την υστεροφημία δηλαδή. Η Αντιγόνη φαίνεται να είναι αυτής της αντίληψης, αλλά το πιο σίγουρο είναι ότι την χρησιμοποιεί για να βάλει για ακόμη μια φορά την αξιοπρέπεια του Κρέοντα και να του δείξει ότι μόνο καλό της κάνει με την διαταγή θανάτωσης, κατακερματίζοντας με αυτό τον τρόπο οποιαδήποτε εξουσία έχει πάνω της. Φυσικά πιστεύω, ότι η δόξα δεν είναι πρωταρχικό της κίνητρο και εντάσσεται στα δευτερεύοντα επιχειρήματα, αφού όπως υποστηρίζει κι ο Φραγκούλης: «Αν η ηρωίδα ήθελε να δοξαστεί, θα απέφευγε να κοινοποιήσει τα σχέδια και τις προθέσεις

¹⁸⁷ Βλ. Φραγκούλης (2002) 26.

της στην αδελφή της από την αρχή. Θα ενεργούσε μόνη για να οικειοποιηθεί εξολοκλήρου τη δόξα που απορρέει από το μεγαλείο της πράξης της»¹⁸⁸.

Επομένως, μέσα από τα λόγια της Αντιγόνης και τα επιχειρήματα της κατανοούμε πως η αυθεντική αγάπη για τον αδελφό είναι το κίνητρο και σε συνάρτηση με τους άγραφους θεϊκούς νόμους οι λόγοι για τους οποίους πρέπει ο Πολυνείκης να ταφεί. Σίγουρα, βλέπουμε την Αντιγόνη να μην στηρίζεται μόνο σε συναισθηματισμούς αλλά και σε λογικά επιχειρήματα για να ισχυροποιήσει τη θέση της και να εκμηδενίσει την εξουσία του Κρέοντα πάνω της.

Απ' την άλλη πλευρά έχουμε τον Κρέοντα, ο οποίος έχει δώσει σαφή διαταγή να μείνει άθαφτος ο Πολυνείκης και να γίνει βορά των ορνίθων. Το θέμα είναι να βρούμε γιατί ο Κρέοντας δίνει μια τόσο σκληρή και φοβερή εντολή.

Αρχικά, είναι γνωστό πως ο Κρέοντας δίνει την διαταγή γιατί ο Πολυνείκης είναι προδότης και θέλει με αυτόν τον τρόπο να τον τιμωρήσει. Η τιμωρία αυτή όμως ξεπερνά τα όρια και στην ουσία αντιτίθεται στους νόμους των θεών. Γιατί όμως ακόμα κι όταν ο Τειρεσίας τον προειδοποιεί (*Αντ. 1014-1015*) εκείνος νομίζει ότι έχει λάβει χρήματα και το κάνει για απώτερο σκοπό. Εν πρώτοις, ο Κρέοντας έχει τη δική του ηθική πυξίδα, όπως και η Αντιγόνη άλλωστε. Η πίστη του Κρέοντα βρίσκεται στους νόμους της πολιτείας δηλαδή του ανθρώπινους νόμους. Η άρνηση της ταφής αποτελεί το λογικό αποτέλεσμα μιας αντίληψης κατά την οποία η πόλη απαιτεί απ' τον πολίτη της ύψιστη νομιμοφροσύνη¹⁸⁹. Ο Κρέοντας επιθυμεί διακαώς να τιμωρήσει για τις πράξεις του τον Πολυνείκη επειδή υπήρξε προδότης αλλά δεν είναι στη ζωή. Οπότε, ο μόνος τρόπος να τον τιμωρήσει ως νεκρό είναι να του στερήσει τις τιμές της ταφής, αλλά και να βάλει φρουρούς να φυλάνε το νεκρό του σώμα για να μην τον θάψει κανείς και να γίνει βορά των ορνίθων. Δηλαδή, με αυτόν τον τρόπο θέλει να κάνει να υποφέρει το πνεύμα του Πολυνείκη στερώντας του την ανάπαυση της ταφής. Και το πιο σημαντικό είναι πως νομίζει ότι έτσι αποδίδεται δικαιοσύνη. Ο Κρέοντας έχοντας απεριόριστη πίστη στη δύναμη και στην εξουσία της Πολιτείας, καταλήγει στην ύβρι. Αυτός όμως δεν το καταλαβαίνει γιατί πιστεύει ότι οι νόμοι της πολιτείας συνάδουν με τους νόμους των θεών. Ακόμα κι όταν προειδοποιείται δεν αλλάζει γνώμη, αφού σαν γνήσιος τύραννος πιστεύει στη συνωμοσιολογία. Ακόμα και

¹⁸⁸ Βλ. Φραγκούλης (2002) 28.

¹⁸⁹ Βλ. Bowra (1993) 18.

αργότερα με τον Αίμονα σε μια στιγμή παροξυσμού ρωτάει ρητορικά πως στον άρχοντα της δεν ανήκει η πόλη (*Αντ. 1014-1015*); Για να το πει αυτό σημαίνει πως το πιστεύει απ' την αρχή, και είναι σαν να λέει πως εγώ είμαι η πόλη. Άρα, πια τους νόμους της πολιτείας τους καθορίζει αυτός και ο λόγος του είναι νόμος. Έχει διαφθαρεί από την εξουσία και του αξίζει να τιμωρηθεί. Επομένως, μετά από ένα σημείο τα κίνητρα του Κρέοντα για τη μη ταφή του Πολυνείκη είναι επειδή ο ίδιος το επιθυμεί κι όχι επειδή το ορίζει αποκλειστικά η πολιτεία. Πιστεύω μάλιστα πως η «τύφλωση» του Κρέοντα έχει να κάνει περισσότερο με τον εγωισμό του, διότι αν υποθέσουμε πως κάποια στιγμή έπαιρνε πίσω την διαταγή του που με τόσο πάθος διαλαλούσε ότι γίνεται για το καλό της πολιτείας, θα έδειχνε αδύναμος και ανίκανος για διακυβέρνηση κάτι που δεν ήθελε φυσικά. Θα έχανε την άτυπη μονομαχία με την Αντιγόνη, μια γυναίκα, εκείνος ένας άρχοντας.

Βλέποντας το τι πιστεύει ο καθένας για την ταφή του Πολυνείκη, πρέπει στη συνέχεια να δούμε ποιος πραγματικά έχει δίκιο και ποιος άδικο, με μόνο οδηγό μας το κείμενο. Σίγουρα, το γεγονός ότι η τραγωδία λέγεται *Αντιγόνη* και εξιστορεί την περιπέτεια της «καλής» Αντιγόνης έναντι του «κακού» Κρέοντα είναι μια πιο επιδερμική αντιμετώπιση.

Ο Σοφοκλής ως πραγματικός μαέστρος έχει δομήσει το κείμενο να είναι μέχρι ενός χρονικού σημείου ισορροπημένο σχετικά με τις θέσεις των δύο ηρώων. Για παράδειγμα, στις αρχές του έργου τοποθετεί τον Κρέοντα να βγάζει έναν λόγο που όλοι θα θαυμάσουν, σχετικά με το καλό της πόλης. Ο Σοφοκλής παρουσιάζει μια σύγκρουση, στην οποία δεν είναι ξεκάθαρο ποια πλευρά έχει δίκιο. Γι' αυτό σκιαγραφεί τον Κρέοντα ώστε να είναι πειστικός και να κάνει εντύπωση και πολλές φορές αποδίδει στα επιχειρήματα του ένα δίκιο πραγματικό ή φαινομενικό¹⁹⁰. Θα δούμε στην πορεία της τραγωδίας ποιος έχει δίκιο, αλλά ο Σοφοκλής θέλει να μας κάνει να καταλάβουμε και τις δύο πλευρές. Αυτός ο Κρέοντας εντάσσεται να μεν στους «κακούς» χαρακτήρες, αλλά στους «κακούς» με κίνητρο, επιχειρήματα και αιτία, αφού σε κάποιες περιπτώσεις στην τραγωδία θα λέγαμε ότι έχει δίκιο και σκέφτεται με λογική.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η άποψη του Hegel ή Έγκελου στην ελληνική βιβλιογραφία: «Από την άποψη της αιώνιας δικαιοσύνης και οι δύο είχαν άδικο, γιατί

¹⁹⁰ Βλ. Bowra (1993) 30.

ήταν μονόπλευροι· ταυτόχρονα όμως και οι δύο είχαν δίκιο», δηλαδή ο Σοφοκλής δραματοποίησε μια σύγκρουση όχι ανάμεσα στο δίκαιο και στο άδικο, αλλά ανάμεσα στο δίκαιο και στο δίκαιο¹⁹¹. Ο Κρέοντας δεν είναι ένας απλός χαρακτήρας που θα χρησιμοποιηθεί απλά για να δημιουργηθεί η τραγική σύγκρουση, αλλά ένας χαρακτήρας που έχει δομηθεί σωστά από τον Σοφοκλή. Μολονότι ο Σοφοκλής έχει προσδώσει μια ισορροπία ανάμεσα στους δύο αντιπάλους, σε κάποια σημεία του έργου δεν διστάζει να δείξει στους αναγνώστες ή θεατές ποιος τελικά έχει δίκιο. Δηλαδή, η περίπτωση της Αντιγόνης και του Κρέοντα διευθετείται με ετυμηγορία των ανθρώπων και των θεών. Πιο συγκεκριμένα, ο Τειρεσίας, εκπρόσωπος των θεών και εκφραστής της θέλησης τους, καθιστά σαφές πως ο Κρέων έχει άδικο και η Αντιγόνη δίκιο, στην κρίση των θεών. Επίσης, ο Αίμων, ο οποίος είναι φορέας της κοινής γνώμης και εκπρόσωπος της συνείδησης προσπαθεί να δείξει στον Κρέοντα τον σωστό δρόμο¹⁹². Επομένως, άνθρωποι και θεοί προσπαθούν να δείξουν στον Κρέοντα ότι εν τέλει κάνει λάθος, αλλά εκείνος «τυφλωμένος» δεν μπορεί να δει πραγματικά. Όπως, εξάλλου υποστηρίζει κι ο Bowra: «Ο Κρέων έχει άδικο. Οι θεοί δεν επιτρέπουν καμία εξαίρεση στο νόμο τους. Νομίζει πως οι ανθρώπινοι νόμοι ή αναγκαιότητες μπορούν να αγνοήσουν τις υποχρεώσεις στους θεούς»¹⁹³.

Συνεπώς, όπως είναι λογικό και αναμενόμενο, παρατηρούμε ότι άδικο έχει ο Κρέοντας και δίκιο η Αντιγόνη. Κι έτσι πρέπει. Δεν μπορούσε ο Σοφοκλής να άλλαζε τον μύθο. Το ενδιαφέρον φυσικά είναι πως έπλεξε το υφαντό για να μπορούμε να υποστηρίξουμε αυτό. Στο μεγαλύτερο μέρος της τραγωδίας ένας αντικειμενικός θεατής ή αναγνώστης μπορεί σε αρκετές περιπτώσεις να βρέθηκε σε προβληματισμό για το ποιος τελικά έχει δίκιο και ποιος αποδίδει τα δίκαια. Γι' αυτό λέμε πως η ευφυΐα του δραματοποιού παίζει μεγάλο ρόλο στη συνολική εμπειρία που θα έχει ο αναγνώστης ή θεατής. Το αποτέλεσμα είναι δεδομένο, αλλά ο τρόπος με τον οποίο επέρχεται το αποτέλεσμα, το «πως» είναι το πιο σημαντικό.

¹⁹¹ Βλ. Bowra (1993) 12.

¹⁹² Βλ. Φραγκούλης (2002) 18.

¹⁹³ Βλ. Bowra (1993) 20.

4.3 Κρέοντας

Παρ' όλο που η τραγωδία ονομάζεται *Αντιγόνη*, περισσότερους εκφωνούμενους στίχους έχει ο Κρέοντας παρά η ίδια η Αντιγόνη. Αυτό μας δείχνει πόσο σημασία έχει δώσει ο Σοφοκλής στον χαρακτήρα του Κρέοντα. Η ανάλυση του χαρακτήρα του Κρέοντα είναι αναγκαία, διότι όπως έχει ειπωθεί το εν λόγω έργο είναι μια τραγωδία που στηρίζεται στους δύο αυτούς χαρακτήρες, την Αντιγόνη και τον Κρέοντα, και το πιο σημαντικό είναι ότι θα βοηθήσει στο να αναλύσουμε ορθότερα το ποιόν της σύγκρουσης, το οποίο αποτελεί πηγή του τραγικού στοιχείου.

Για πρώτη φορά συναντάμε τον Κρέοντα να εκφωνεί ένα διάγγελμα προς τους άνδρες του Χορού. Αρχικά μιλάει για τις κρίσιμες στιγμές που πέρασε η πόλη. Ο Κρέων έχει την ευθύνη να κρατήσει την πόλη στις ράγες και αναλύει στους εκπροσώπους του λαού το πολιτικό του πρόγραμμα, όπως ένας τυπικός πολιτικός. Ο λόγος του είναι προσεγμένος και όμορφος και πετυχαίνει να τονίσει αυτά που θέλει. Το χαρακτηριστικό του να είναι δεινός ρήτορας και πολιτικός το είδαμε ήδη από τον *Οιδίποδα Τύραννο* όταν δεν είχε ακόμη καμία σχέση ο ένας Κρέοντας με τον άλλον. Ωστόσο, ο Σοφοκλής ως εξαιρετος δραματοποιός έπρεπε να τηρήσει κάποια ψήγματα του χαρακτήρα του, ώστε να μπορέσουν να έχουν κάποια κοινά σημεία αναφοράς οι δύο χαρακτήρες, εφόσον πρόκειται για μια συνέχεια του ίδιου χαρακτήρα.

Σε έξι στίχους ο Κρέοντας (*Αντ. 178-183*) εκθέτει τις ιδέες του σχετικά με το ήθος και τις αρχές που πρέπει να διακρίνουν κάθε κυβερνήτη. Το καίριο σημεία αυτών των στίχων είναι όταν ο Κρέοντας αναφέρει ότι όποιος απ' την πατρίδα του προτιμά αγαπημένο του πρόσωπο, δεν τον υπολογίζει και λίγο παρακάτω όταν ισχυρίζεται ότι νεκρό και ζωντανό με τον ίδιο τρόπο θα τιμήσει αυτόν που φέρεται ευνοϊκά στην πόλη (*Αντ. 210-211*). Ο Κρέων αδιαμφισβήτητα εμφανίζεται φιλόπατρις και δεν έχουμε λόγο να τον θεωρήσουμε ανειλικρινή. Τοποθετεί την πόλη στην κορυφή των ηθικών αξιών του ανθρώπου και μάλιστα πάνω από τα αγαπημένα πρόσωπα. Ίσως ένα τέτοιο σκεπτικό να ήταν αποδεκτό από τον Αθηναίο του πέμπτου αιώνα, ο οποίος γνώριζε ότι η ατομική ευημερία ήταν άρρηκτα συνδεδεμένη με την ευημερία της πόλεως¹⁹⁴. Είναι μια ιδεαλιστική αξιολόγηση που υψώνει την αφηρημένη ιδέα της πατρίδας πάνω από πρόσωπα αγαπημένα και αυτή είναι πάνω απ' όλα, υποστηρίζει ο

¹⁹⁴ Βλ. Winnigton-Ingram (1980) 123.

Μπάρμπας¹⁹⁵. Επομένως, ήδη από τους πρώτους στίχους που μιλάει ο Κρέοντας καταλαβαίνουμε ένα από τα πιο σημαντικά χαρακτηριστικά της τραγωδίας, τα πιστεύω του Κρέοντα. Αυτό για το οποίο θα κάνει τα πάντα ο Κρέοντας, θα αψηφήσει τα πάντα και θα ξεπεράσει τα επιτρεπτά όρια φτάνοντας στην ύβρι. Βάζει πάνω από όλους και από όλα την πατρίδα. Κι όταν κάποιος είναι τόσο ακραίος στη σκέψη θα είναι και ακραίος στις πράξεις.

Συνεχίζοντας, προετοιμάζει ο Κρέων το κοινό για την φοβερή διαταγή του, λέγοντας τις ανόσιες πράξεις του Πολυνείκη (*Αντ. 210-211*), θέλοντας με αυτόν τον τρόπο να δικαιολογήσει αυτό που ακολουθεί. Διατυπώνει το κήρυγμα ο Κρέων (*Αντ. 204-206*) και ανακεφαλαιώνει λέγοντας ότι οι «ένδικοι» θα τιμώνται σε ζωή και θάνατο, εννοώντας φυσικά τον Ετεοκλή, εν αντιθέσει με τους «κακούς», εννοώντας φυσικά τον Πολυνείκη. Η ρήση του Κρέοντα έχει όλα τα γνωρίσματα ενός λόγου πολιτικού και στη μορφή και στο περιεχόμενο¹⁹⁶. Επίσης, το γεγονός ότι προετοιμάζει εντέχνως ψυχολογικά όσους ακούν, μας δείχνει ότι είναι και καλός ρήτορας. Από αυτές τις απόψεις μας θυμίζει τον Κρέοντα του *Οιδίποδα Τυράννου*. Όσον αφορά το περιεχόμενο, ο Κρέοντας φαίνεται να είναι απόλυτος, να μην δίνει χώρο για άλλη λογική πέρα από τη δικιά του. Επιπλέον, ο Κρέων νιώθουμε να μην υποστηρίζει με μεγάλη πεποίθηση τις απόψεις του και τα αποφθέγματα κυλούν με τέτοια ευκολία σαν να μην έχουν βάρος, ενώ τα αναπτύσσει με τέτοια ευφράδεια, κάτι που μας κάνει να υποπτευθούμε πως προσπαθεί απλά να κάνει καλή εντύπωση¹⁹⁷. Όσο προσεγγμένος και σωστά δομημένος είναι ο λόγος του, είναι φανερά τα τυραννικά σημάδια που δείχνει, αφού αντίθετη γνώμη στην απόφαση του δεν μπορεί να έχει κανείς.

Εν συνεχεία, ο Κρέοντας πληροφορείται για την συμβολική πράξη ταφής από τον φύλακα και η σκέψη του Χορού ότι μπορεί να είναι θεόσταλτο προκαλεί την έκρηξη του βασιλιά που του φωνάζει «παῦσαι», μη δεχόμενος αυτήν την άποψη. Προσπαθεί μάλιστα να πείσει για το αντίθετο, ότι δεν είναι δυνατόν οι θεοί να θέλησαν την ταφή ενός προδότη της πατρίδας του που ήρθε για να την καταστρέψει, ενώ επιθυμεί οι πολίτες να υπακούν τυφλά την εξουσία του. (*Αντ. 281-293*). Ο Κρέων συνεχίζει να πιστεύει ότι αυτό που κάνει είναι σωστό και θέλει να το διαφυλάξει πάση θυσία, κάτι που τον κάνει ακόμα πιο επικίνδυνο. Η πλάνη στην οποία βρίσκεται θα τον οδηγήσει

¹⁹⁵ Βλ. Μπάρμπας (2008) 314.

¹⁹⁶ Βλ. Μπάρμπας (2008) 318-319.

¹⁹⁷ Βλ. Bowra (1993) 17.

σε λάθος μονοπάτι, εκείνο της ύβρεως. Οι ιδέες του αυτές είναι σύμφωνες με το απολυταρχικό του ήθος, ωστόσο ξεχνά ότι το θέμα είναι οι πολίτες να σέβονται τον βασιλιά κι όχι να τον φοβούνται. Παρουσιάζεται απόλυτος ακόμη και προς τις ιδέες που δεν σχετίζονται με την πολιτική¹⁹⁸. Έχει το δικό του πεδίο δράσης και τις δικές του αρχές. Δεν είναι παρορμητικός και δεν πιστεύει στους άγραφους νόμους¹⁹⁹.

Έπειτα, βλέπουμε τον Κρέοντα να εισέρχεται στη σκηνή, όταν ο φρουρός έχει συλλάβει την Αντιγόνη και τη φέρνει ενώπιον του. Η ανακούφιση στα λόγια του φύλακα, που κατάφερε να πιάσει τον ένοχο για την ταφή, υποδεικνύει το πόσο σκληρός και αλύγιστος χαρακτήρας είναι ο Κρέοντας. Στον διάλογο που ακολουθεί με την Αντιγόνη επί του παρόντος θα δοθεί σημασία στην πλευρά του Κρέοντα και όταν ασχοληθούμε με τον χαρακτήρα της Αντιγόνης θα δοθεί βάρος και σε εκείνη.

Αφότου τελείωσε ο φύλακας την περιγραφή της σύλληψης της Αντιγόνη, ο Κρέοντας με αυστηρό ύφος απευθύνεται στην Αντιγόνη σαν να είναι κατηγορούμενη. Η Αντιγόνη δεν αρνείται την κατηγορία και μάλιστα την αποδέχεται χωρίς κανένα δισταγμό και φόβο. Εκείνη σκύβει το κεφάλι όχι από φόβο αλλά από περιφρόνηση προς τον Κρέοντα κι αυτό τον νευριάζει. Δεν έχει συνηθίσει τέτοια αντιμετώπιση από κάποιον γιατί είναι ο άνθρωπος στην εξουσία και είναι δοσμένος στην τάξη. Η τάξη όμως που αυτός απαιτεί, λίγο απέχει απ' την δουλειά²⁰⁰. Το αληθινό του πρόσωπο αρχίζει να αναδύεται ατόφιο στους παρακάτω στίχους:

...οὐ γὰρ ἐκπέλει

φρονεῖν μέγ' ὅστις δοῦλός ἐστι τῶν πέλας.

(Αντ. 478-479)

Το γεγονός και μόνο ότι χρησιμοποιεί τη λέξη «δοῦλος», ακούγεται άσχημα και ιδιαίτερα για έναν συγγενή που ο πατέρας της ήταν προ ολίγου βασιλιάς. Ο Κρέων δείχνει ότι βλέπει τους άλλους, ακόμη και τους συγγενείς του, ως υποδεέστερους, ως σκλάβους, περιφρονώντας τους όπως οι Ασιάτες μονάρχες ή οι Έλληνες τύραννοι²⁰¹. Ο Κρέοντας έχει πάρει για τα καλά τον δρόμο της ύβρεως αφού ο μοναρχισμός που εκπέμπει ξεπερνάει τα όρια. Επίσης, νιώθει ιδιαίτερη δυσαρέσκεια ότι τον ενέπαιξε

¹⁹⁸ Βλ. Μπάρμπας (2008) 331.

¹⁹⁹ Βλ. Kitto (2003) 130.

²⁰⁰ Βλ. Bowra (1993) 23.

²⁰¹ Βλ. Bowra (1993) 24.

μια γυναίκα²⁰², και επαναλαμβάνεται συχνά σε αυτό (Αντ. 484,678,740,746). Στη συζήτηση που ακολουθεί παρατηρούμε πόσο αντίθετοι χαρακτήρες είναι ο Κρέοντας με την Αντιγόνη, αλλά όταν η Αντιγόνη του λέει το εξαιρετικό «*Οὔτοι συνέχθην, ἀλλὰ συμφιλεῖν ἔφυν*» (Αντ. 521), η οποία δείχνει μια βαθιά ανθρωπιστική στάση, ο Κρέοντας κάνει μια ωμή επίδειξη δύναμης. Της λέει να πάει στον Κάτω Κόσμο, εννοώντας ότι εκείνος θα την στείλει και ταυτόχρονα δείχνει κόμπλεξ αφού λέει ότι καμιά γυναίκα δε θα τον διαφεντεύει (Αντ. 522-523).

Τη στιγμή που η σύγκρουση Κρέοντα-Αντιγόνης τελειώνει χωρίς να υπάρχουν άλλα περιθώρια επικοινωνίας, εμφανίζεται η Ισμήνη. Ο Κρέοντας ήδη πολύ εκνευρισμένος από πριν απευθύνεται με υποτιμητικούς όρους στην Ισμήνη («*ἔχιδνα*», που του έπινε το αίμα) και πιστεύει ότι κι εκείνη συνωμοτεί εναντίον του, δίχως ωστόσο να έχει κάποια απτή απόδειξη, εκτός από το ότι την έχει δει αλαφιασμένη στο παλάτι²⁰³. Για άλλη μια φορά ο Κρέοντας ως γνήσιος τύραννος υποψιάζεται συννομώσεις εναντίον του και κάνει συσχετίσεις χωρίς βάση²⁰⁴. Ο Κρέοντας έχει χάσει τη δύναμη της κρίσης του και κυριαρχείται από οργή· δεν έχει πια λογική για να κρίνει δίκαια. Η ορμή του για τιμωρία οποιουδήποτε συνωμοτεί εναντίον της πολιτείας και άρα του ίδιου, οδηγεί στην τιμωρία ενός αθώου, της Ισμήνης. Σε αυτό το σημείο ένα αθηναϊκό ακροατήριο θα αντιλαμβανόταν στο πρόσωπο του τον τύραννο και θα διέκρινε τι πραγματικά είναι²⁰⁵.

Στη συνέχεια, ο Χορός βλέποντας τον Αίμονα, τον γιο του Κρέοντα, προσπαθεί να προετοιμάσει το έδαφος ρωτώντας εάν έρχεται πικραμένος. Γρήγορα θα το μάθουμε λέει ο Κρέοντας. Όπως κι οι αναγνώστες ή θεατές θα μάθουν καλύτερα το ποιόν του Κρέοντα ύστερα από τη συνάντηση που θα έχει με τον γιο του. Ο Αίμων αρχίζει να απευθύνεται στον Κρέοντα με σεβασμό και μετριοπάθεια. Όμως ακόμη και με το δικό του γιο ο Κρέοντας δείχνει για άλλη μια φορά την τυραννική του ιδιοσυγκρασία²⁰⁶, εξοβελίζοντας τα συναισθήματα του πατέρα. Όταν με πολύ σωστό τρόπο ο Αίμονας του λέει να ξανασκεφτεί την απόφαση του, εκείνος εκρήγνυται για ακόμη μια φορά, πιστεύοντας ότι μόνο αυτός είναι ο σωστός και δεν δέχεται καμία άποψη. Δεν τον νοιάζουν τα συναισθήματα των άλλων και φυσικά δεν νοιάζεται για τον γάμου του

²⁰² Βλ. Bowra (1993) 27.

²⁰³ Βλ. Bowra (1993) 26.

²⁰⁴ Βλ. Μπάρμπας (2008) 380.

²⁰⁵ Βλ. Bowra (1993) 27.

²⁰⁶ Βλ. Bowra (1993) 24.

Αίμονα²⁰⁷. Πιστεύει ότι ο Αίμονας υποστηρίζει την αντίθετη άποψη επειδή είναι εναντίον του και με τη πλευρά της Αντιγόνης, κι όχι ότι μπορεί απλά αυτό να είναι το σωστό. Ο Κρέοντας έχει φορέσει τις παρωπίδες του τυράννου, αφού πιστεύει ότι ο ίδιος του ο γιος συνωμοτεί εναντίον του. Είναι η «αρρώστια» που ενεδρεύει όσους έχουν μεγάλα αξιώματα και εξουσία, κι ο Κρέοντας θεωρείται σίγουρα «άρρωστος». Όταν μάλιστα λέει στον Αίμονα το εξής τότε είμαστε απολύτως σίγουροι ότι δεν υπάρχει γυρισμός για τον Κρέοντα και η ύβρις είναι πασιφανέστατη:

οὐ τοῦ κρατοῦντος ἡ πόλις νομίζεται;

(*Αντ. 738*)

Πλέον ο Κρέοντας δεν μπορεί να κρύβεται πίσω από την τήρηση των νόμων και την πολιτεία για να κάνει αυτά που ο ίδιος επιθυμεί. Έχει ξεπεράσει κάθε όριο και του αξίζει η τιμωρία. Ο αυτοέλεγχος του έχει πια κλονιστεί αφού πιστεύει ότι όλοι είναι εναντίον του και το αληθινό του πρόσωπο αναδύεται στην επιφάνεια, το πρόσωπο ενός δικτάτορα της εποχής του.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η σκηνή του Κρέοντα με τον Τειρεσία. Αρχικά, ο βασιλιάς υποδέχεται με όμορφο τρόπο, διότι πιστεύει ότι θα επιβεβαιώσει πως αυτά που έχει αποφασίσει και πράξει, θα τα επιβεβαιώσει ως ορθά ο μάντης. Αν ο Αίμων εκπροσωπεί τους κοινούς ανθρώπους, τότε ο Τειρεσίας εκπροσωπεί τους θεούς²⁰⁸. Παρ' όλα αυτά, για ακόμη μια φορά, όπως και πριν με τον Αίμονα, όταν ο Κρέοντας ακούσει μια άποψη διαφορετική από τη δική του ξεσπάει. Δεν τον ενδιαφέρει με ποιον μιλάει, ακόμη κι αν είναι ο διάσημος μάντης Τειρεσίας, εκπρόσωπος των θεών. Τον κατηγορεί λοιπόν κι εκείνον για χρηματισμό όταν λέει πως στους μάντεις αρέσουν τα χρήματα (*Αντ. 1055*), υπονοώντας φυσικά πως ο Τειρεσίας έχει χρηματιστεί για να υποστηρίζει τα αντίθετα. Δεν μπορεί να διανοηθεί ότι υπάρχει η παραμικρή πιθανότητα να κάνει εκείνος λάθος, διότι είναι ο βασιλιάς, δεν είναι κάποιος κοινός θνητός. Η τύφλωση του δεν έχει όρια· και με αυτόν τον τρόπο επιβεβαιώνεται για ακόμη μια φορά η ύβρις του Κρέοντα. Πρέπει να σταθούμε σε δύο πράγματα: πρώτον, οι θεοί προειδοποιούν τον Κρέοντα μέσω του Τειρεσία, αλλά εκείνος είναι που δεν θέλει να δει την πραγματικότητα και εθελουφλεί, ενώ το καταλαβαίνει όταν είναι πια αργά. Η προειδοποίηση απαλλάσσει τους θεούς από κάθε

²⁰⁷ Βλ. Winnigton-Ingram (1980) 127.

²⁰⁸ Βλ. Bowra (1993) 67.

ευθύνη. Εκείνος που προειδοποιήθηκε είναι μετά υπεύθυνος για την μοίρα του²⁰⁹. Αυτή θέση μας πηγαίνει στο θέμα του χαρακτήρα του Κρέοντα. Το σφάλμα του Κρέοντα δεν είναι μόνο λογικό. Είναι πιο πολύ σφάλμα που οφείλεται στον χαρακτήρα του²¹⁰. Άρα, για τα παθήματα που θα έλθουν φταίει παρά μόνο ο Κρέοντας και ο μονοδιάστατος και αυταρχικός χαρακτήρας του. Είναι ασεβής και αμετανόητος, ενώ πολλά διαφορετικά πρόσωπα του έχουν υποδείξει να κάνει το αντίθετο.

Μετά την αναχώρηση του Τειρεσία ο Κρέοντας μένει μόνος και είναι φανερά ταραγμένος από τις φοβερές προφητείες που ξεστόμισε ο μάντης. Ο Κρέοντας κάνει κάτι που δεν θα περίμενε κανείς: δείχνει να αλλάζει γνώμη και δέχεται συμβουλές από τον χορό για το τι πρέπει να κάνει. Ομολογεί ότι είναι ταραγμένος και ότι βρίσκεται σε δίλλημα (*Αντ. 1095-1099*). Ακόμη και τώρα σκέφτεται την περηφάνια του αφού ρωτά τον χορό αν πρέπει να κάνει πίσω (*Αντ. 1095-1099*), αλλά στο τέλος έρχεται η απόλυτη δικαίωση για την Αντιγόνη ξεστομίζοντας το εξής:

δέδοικα γὰρ μὴ τοὺς καθεστῶτας νόμους

ἄριστον ἢ σφύζοντα τὸν βίον τελεῖν.

(Αντ.1113-1114)

Με αυτή τη φράση έρχεται η «συντριβή» του Κρέοντα, διότι αναγκάζεται να αποδεχθεί πως χρειάζεται σεβασμός στις πατροπαράδοτες αξίες, δηλαδή ο,τι με θάρρος είχε υπερασπισθεί μπροστά του η Αντιγόνη. Ο Κρέων είναι από αυτούς που βλέπουν την αλήθεια, πολύ αργά όμως για να τον βοηθήσει. Τώρα οι τιμωρίες θα αρχίσουν να ακολουθούν η μία την άλλη. Με αυτό ο Σοφοκλής συνθέτει ένα άλλο παραδοσιακό θέμα, το θέμα «Πολύ αργά», δηλαδή αν μια καλή πράξη αναβάλλεται τότε θα πάψει να ναι καλή²¹¹. Αυτό το βλέπουμε στον Κρέοντα όταν επανειλημμένως είναι ένα βήμα πίσω από τον χορό και διστάζει να πάρει την σωστή απόφαση. Φτάνοντας στο τέλος ο Κρέοντας θα νιώσει την υπέρτατη θλίψη. Ο γιος του ο Αίμωνας αυτοκτόνησε και την ίδια μοίρα θα ακολουθήσει κι η γυναίκα του η Ευρυδίκη. Πρέπει να σταθούμε στο σημείο της καθυστέρησης του Κρέοντα. Γιατί αποφάσισε να θάψει τον Πολυνείκη πρώτα και ύστερα να πάει να σώσει την

²⁰⁹ Βλ. Bowra (1993) 68.

²¹⁰ Βλ. Bowra (1993) 21.

²¹¹ Βλ. Bowra (1993) 72.

Αντιγόνη, χάνοντας έτσι πολύτιμο χρόνο; Ο Κρέων έχει δύο πράγματα που πρέπει να κάνει: να ελευθερώσει την Αντιγόνη και να θάψει τον Πολυνείκη. Με αυτή τη σειρά έχουν τοποθετηθεί τα δύο αυτά καθήκοντα από τον Τειρεσία (*Αντ.1069-1071*) και από τον Χορό (*Αντ.1100-1101*). Σκεπτόμενοι λογικά, αυτή είναι η σωστή σειρά, διότι η Αντιγόνη είναι ζωντανή και προέχει, ενώ ο Πολυνείκης όντας νεκρός μπορεί να περιμένει. Ο Κρέοντας δεν σκέφτεται όμως με αυτόν τον τρόπο. Πρώτα παρέχει πλήρη ταφή στον Πολυνείκη και ύστερα πηγαίνει να ελευθερώσει την Αντιγόνη, που όμως φτάνει πολύ αργά. Ο Bowra υποστηρίζει: «Η καταστροφή έπρεπε να επέλθει, κι αυτή η σειρά είναι ψυχολογικά σωστή. Είναι σύμφωνη με τον χαρακτήρα του Κρέοντα. Ο Σοφοκλής έχει δίκιο που παρουσιάζει τον Κρέοντα να ενεργεί διαφορετικά»²¹². Επίσης, ο Μπάρμπας διατείνεται της άποψης πως «με το τέλος του πέμπτου επεισοδίου, όταν έδινε τις διαταγές του, δεν είχε ο ίδιος ξεκαθαρισμένη μέσα του τη σειρά των ενεργειών του. Αυτό εκμεταλλεύεται αριστοτεχνικά ο Σοφοκλής για δημιουργία δραματικών καταστάσεων»²¹³. Επομένως, παρατηρούμε ότι λόγω του χαρακτήρα του Κρέοντα η σειρά είναι αυτή που έπρεπε να είναι, δηλαδή η λανθασμένη, που όμως είναι αναγκαία για να δημιουργηθούν οι τραγικές καταστάσεις κι να τιμωρηθεί ο Κρέοντας. Όλα αυτά είναι δικά του σφάλματα και η Ευρυδίκη λίγο πριν πεθάνει φροντίζει να του το υπενθυμίσει (*Αντ.1312-1313*) κι ο Κρέων συμφωνεί (*Αντ.1319*).

Μια αμαρτία, ένα σφάλμα διανοητικού χαρακτήρα φαίνεται πως διαπράττει ο Κρέων, και από αυτό αρχίζει η εξέλιξη των πραγμάτων²¹⁴. Η πεποίθηση του δηλαδή ότι ο Πολυνείκης είναι προδότης και γι' αυτό έχει το δικαίωμα να του στερήσει την ταφή. Το διανοητικό αυτό σφάλμα απελευθέρωσε ένα ντόμινο γεγονότων που οδήγησαν εν τέλει στην τιμωρία του ίδιου. Σταδιακά, ο Σοφοκλής αφαιρεί οποιαδήποτε ηθική στάση έχει ο Κρέοντας και τον δείχνει μόνο ως τύραννο²¹⁵, ωστόσο ακόμη κι αν αξίζει να πάθει όσα παθαίνει, κατά τη γνώμη μου είναι κι εκείνος ένα τραγικό πρόσωπο. Ωστόσο, ο Κρέων βρίσκεται σε μια ψευδαίσθηση, ότι νομίζει πως ξέρει περισσότερα κι απ' τους θεούς. Ο Σοφοκλής δραματοποιεί αυτό το λάθος με μεγάλη ενορατική και διεισδυτική ικανότητα και δείχνει σε τι καταστροφικά

²¹² Βλ. Bowra (1993) 75.

²¹³ Βλ. Μπάρμπας (2008) 502.

²¹⁴ Βλ. Φραγκούλης (2002) 32.

²¹⁵ Βλ. Winnigton-Ingram (1980) 120.

αποτελέσματα μπορεί αυτό να οδηγήσει²¹⁶. Συνεπώς παρατηρούμε και σε αυτήν την περίπτωση πως το θεϊκό και το ανθρώπινο συμπορεύονται και πότε το ένα κυριαρχεί και πότε το άλλο.

²¹⁶ Βλ. Bowra (1993) 79.

4.4 Αντιγόνη

Αναμφισβήτητα, η Αντιγόνη είναι ο κεντρικός χαρακτήρας της ομώνυμης τραγωδίας, οπότε αξίζει να αναλύσουμε το πώς την παρουσιάζει ο Σοφοκλής. Κατά τη γνώμη μου, η εν λόγω τραγωδία στηρίζεται περισσότερο στους χαρακτήρες παρά στα γεγονότα. Οι χαρακτήρες προκαλούν τα γεγονότα κι όχι το αντίθετο. Δηλαδή, αν δεν υπήρχαν αυτοί οι δύο ακραίοι χαρακτήρες, η Αντιγόνη και ο Κρέων, ο καθένας με την μοναδικότητα του, πιθανώς να μιλούσαμε για μια εντελώς διαφορετική τραγωδία. Επομένως, οφείλουμε να αναλύσουμε εις βάθος τις δύο αυτές εκ διαμέτρου διαφορετικές προσωπικότητες, αλλά εξίσου ενδιαφέρουσες.

Υπάρχει η πεποίθηση ότι η Αντιγόνη είναι απλά το αντίθετο του Κρέοντα. Δεν είναι όμως τόσο απλά τα πράγματα. Δηλαδή δεν έχουμε απ' την μια πλευρά τον Κρέοντα που είναι ο «κακός», το σκοτάδι, ο αντιήρωας κι απ' την άλλη έχουμε την Αντιγόνη μια γλυκιά γυναίκα που είναι το φως, η αισιοδοξία, η ηρωίδα. Όπως μαθαίνουμε απ' τον Winnington-Ingram ο Knox θεωρεί πως η Αντιγόνη μοιάζει περισσότερο στον Αίαντα, από κάθε άλλον σοφοκλείο ήρωα²¹⁷. Ήδη από τους πρώτους στίχους μπορούμε να καταλάβουμε πόσο αποφασισμένη είναι η Αντιγόνη (Αντ.69-70). Είναι ένα κοινό στοιχείο με τον Κρέοντα. Είναι κι οι δύο αποφασισμένοι να κάνουν αυτό που θεωρούν σωστό πάση θυσία.

Για να μας δείξει τον δριμύ χαρακτήρα της Αντιγόνης, ο Σοφοκλής τοποθετεί την ίδια και την Ισμήνη σε μια πανομοιότυπη θέση. Πιο συγκεκριμένα, έχουμε δύο αδελφές που είναι ίδιες στην κληρονομικότητα και στην εμπειρία και έχουν έλθει αντιμέτωπες με την ίδια κατάσταση και με άσχημο παρελθόν, τα οποία «λυγίζουν» την Ισμήνη και ενδυναμώνουν την Αντιγόνη²¹⁸. Μέσω της συγκεκριμένης αντίθεσης ο Σοφοκλής δίνει στον αναγνώστη ή θεατή ότι η βασική ηρωίδα του έργου απέχει παρασάγγας από την κλασική ελληνίδα γυναίκα, την οποία θέλει η παράδοση να παραιτείται στα δύσκολα γιατί όπως λέει κι η Ισμήνη «γεννηθήκαμε γυναίκες· σε πόλεμο δε γίνεται να μπούμε με τους άνδρες» (Αντ.61-62). Η Αντιγόνη όπως θα δούμε αποτελεί την εξαίρεση στον κανόνα και σε κάποιες περιπτώσεις η γενναιότητα της φαντάζει περισσότερη απ' ότι θα έδειχνε κι ένας άνδρας. Γι' αυτό μέχρι και σήμερα η Αντιγόνη αποτελεί σύμβολο της γυναικείας δυναμικής. Μας γεννάται

²¹⁷ Βλ. Winnington-Ingram (1980) 128.

²¹⁸ Βλ. Winnington-Ingram (1980) 128.

λοιπόν ένα ερώτημα: Η Αντιγόνη είναι άνθρωπος ή υπεράνθρωπος στην ομώνυμη τραγωδία; Αυτό το ερώτημα θα απαντήσουμε παρατηρώντας τη δράση της Αντιγόνης.

Η Αντιγόνη έχει συλληφθεί και οδηγείται από τον φύλακα προς τον Κρέοντα με την κατηγορία ότι αυτή είναι που έθαψε, έστω και συμβολικά, τον προδότη Πολυνείκη. Η Αντιγόνη ομολογεί δις (*Αντ.443/448*) ότι είναι ένοχη και έχοντας γνώση του βασιλικού διατάγματος, δίχως κανένα δισταγμό, χωρίς καμία αμφιβολία, δείχνοντας περίσσιο θάρρος. Κι όλα αυτά γνωρίζοντας το ποιόν του Κρέοντα, αν λάβουμε υπόψη τα γεγονότα του *Οιδίποδα επί Κολωνώ*. Κι η Αντιγόνη στην αρχή χαρακτηρίζει τον Κρέοντα ως «*αγαθόν*», με αρκετή δόση ειρωνείας, εφόσον ξέρει τον χαρακτήρα του Κρέοντα. Αυτό κάνει δύο φορές πιο δύσκολο να δείξει το θάρρος που επιδεικνύει.

Η Αντιγόνη απαντά στον Κρέοντα για το τι είναι νόμος σύμφωνα με αυτήν. Για εκείνη δεν είναι νόμος ο ανθρώπινος αλλά ο θεϊκός. Ο Κρέων στις απειλές της διαταγής του στήριζε όλο το κύρος της δύναμης του. Και τώρα όλο αυτό το κύρος έχει καταρρακωθεί από μια θαρραλέα γυναίκα²¹⁹. Η επιχειρηματολογία της την ανεβάζει στον πάνθεον των σοφόκλειων ηρώων. Η Αντιγόνη στέκεται περήφανα απέναντι στον τύραννο Κρέοντα. Αρνείται κατηγορηματικά να χρησιμοποιήσει οποιοδήποτε ελαφρυντικό για την πράξη της, ενώ τονίζει ότι ήξερε για το διάταγμα του Κρέοντα (*Αντ. 448*). Η αγέρωχη στάση αυτή της Αντιγόνης απορρέει από την βαθιά πεποίθηση ότι έχει δίκιο, αφού οι πράξεις της στηρίζονται σε αιώνιες ηθικές αρχές. Μια βαθιά θρησκευτικότητα ενυπάρχει στους λόγους της σοφόκλειας ηρωίδας που ανάγει τη σκέψη σε χώρο μεταφυσικό²²⁰. Αυτό την κάνει να μην φοβάται κανέναν ούτε καν τον αλαζόνα τύραννο Κρέοντα. Με τα λόγια της περί λύτρωσης από γρήγορο θάνατο (*Αντ. 466-467*) κινείται στα όρια του σαρκασμού γεγονός που θα οργίσει ακόμη περισσότερο τον Κρέοντα· εκείνη όμως δεν την ενδιαφέρει, αφού δεν πρόκειται να υποταχθεί με τίποτα. Αυτό ίσως να μας θύμιζε τον χαρακτήρα του Οιδίποδα, του πατέρα της, ο οποίος ήταν ισχυρογνώμων και όταν ήθελε να πετύχει κάτι έκανε τα αδύνατα δυνατά.

Ωστόσο, θα δούμε μια άλλη πλευρά της Αντιγόνης λίγο πριν πάει στην τελευταία της κατοικία, στη σπηλιά που έχει διατάξει ο Κρέοντας να την πάνε. Μια πλευρά

²¹⁹ Βλ. Μπάρμπας (2008) 362.

²²⁰ Βλ. Μπάρμπας (2008) 363.

βαθεία ανθρώπινη και ευαίσθητη. Μοιρολογεί για την καταραμένη γενιά της και πως θα πεθάνει άγαμη (Αντ. 869-871), χωρίς τραγούδια γάμου, άκλαυτη και κάνει λόγο για αδικία που δεν θα ξαναδεί το φως του ήλιου (Αντ. 878-882).

Έπειτα, η Αντιγόνη ξεστομίζει έναν θρηνητικό μονόλογο που αφορά τον ίδιο της τον εαυτό και αναφέρεται σε αυτά που δεν μπόρεσε να ζήσει αφού θα πεθάνει σε νεαρή ηλικία (Αντ. 916-921). Παρηγορείται ότι έχει επιτελέσει το καθήκον όσον αφορά τα συγγενικά της πρόσωπα, αλλά δεν είναι αρκετό. Νιώθει μόνη, εγκαταλελειμμένη και αδικημένη, αφού έκανε όσα της υπαγόρευε η συνείδησή της αλλά και ο θεϊκός νόμος (Αντ.900-903).

Όμως αυτό που οφείλουμε να αναφέρουμε και αποτελεί σημείο φιλολογικού ενδιαφέροντος είναι η δικαιολόγηση της πράξης της λίγο πριν πεθάνει. Βάζει πάνω από όλους την αγάπη για τον αδελφό της ακόμα και από άνδρα και παιδιά με την δικαιολογία ότι μπορεί να βρει άλλον άνδρα και να κάνει άλλα παιδιά εν αντιθέσει με τον αδελφό της που δεν μπορεί να αντικατασταθεί, αφού οι γονείς τους έχουν πεθάνει (Αντ. 900-903). Αυτοί οι στίχοι ίσως να αναιρούν το υψηλό ήθος που γνωρίσαμε και έχουν δημιουργήσει φιλολογικό πρόβλημα. Έχουμε μια ρασιοναλιστική ερμηνεία μιας πράξης που πραγματοποιήθηκε με την υπαγόρευση του συναισθήματος και μιας βαθιάς θρησκευτικής πίστης²²¹. Οπότε η «ρίζα» της πράξης παραμένει γνήσια και αυθεντική και δεν είναι άλλη από την ανόθευτη αγάπη που έχει η Αντιγόνη για τον νεκρό αδελφό της τον Πολυνείκη. Ο Winnington-Ingram υποστηρίζει ότι αυτοί οι στίχοι είναι πλαστοί, παραδεχόμενος ότι κι ο ίδιος έχει αλλάξει αρκετές φορές γνώμη²²². Επίσης, ο Bowra αναφέρει ότι αυτοί οι στίχοι είναι παράξενοι και η συνάφεια τους με ότι έχει λεχθεί εγείρει ερωτηματικά²²³. Μέσω του Webster μαθαίνουμε πως όλοι οι τελευταίοι είκοσι οκτώ στίχοι έχουν απορριφθεί από τον έναν ή τον άλλον κριτικό²²⁴. Η βασική κατηγορία είναι ότι ο συγγραφέας αυτών δανείστηκε μια αφήγηση από τον Ηρόδοτο. Αλλά καθώς οι στίχοι αναφέρονται από τον Αριστοτέλη, υπάρχει μια ισχυρή υπόνοια ότι είναι γνήσιοι.

Ανεξαρτήτως, αν είναι πλαστός ή όχι, αν έχει επηρεαστεί ο Σοφοκλής απ' τον Ηρόδοτο ή όχι, κατά τη γνώμη μου η Αντιγόνη βρίσκεται στο χείλος του γκρεμού. Η

²²¹ Βλ. Μπάρμπας (2008) 446.

²²² Βλ. Winnington-Ingram (1980) 145.

²²³ Βλ. Bowra (1993) 51.

²²⁴ Βλ. Webster (1994) 119.

ζωή της όπως την γνώριζε πρόκειται να τελειώσει και μάλιστα τόσο νωρίς. Όχι μόνο αυτοί οι στίχοι αλλά ολόκληρος ο μονόλογος της κι ακόμα πιο πριν δείχνει μια αλλαγή στην ψυχοσύνθεση της. Δεν είναι η Αντιγόνη που ξέραμε· η θαρραλέα, η αδυσώπητη και ναι κάποιες φορές η αλαζονική. Ο θάνατος είναι ένα τραγικό γεγονός και μπορεί να λυγίσει και τους πιο δυνατούς, οδηγώντας τους ακόμα και σε παραλογισμούς. Ναι μπορεί να είναι ένα υποδεέστερο ηθικά επιχείρημα και να μην ταιριάζει στην «υπεράνθρωπο» Αντιγόνη αλλά ταιριάζει στην «άνθρωπο» Αντιγόνη. Ολόκληρος ο μονόλογος της Αντιγόνης μπορεί να κάνει κάποιον να αμφισβητήσει ότι είναι η ίδια η Αντιγόνη και να υποστηρίξει ότι δεν ταιριάζει σε μια τόσο ηρωική γυναίκα, με αποτέλεσμα να υποβαθμιστεί στα μάτια του. Προσωπικά, θεωρώ πως συμβαίνει το αντίθετο. Το γεγονός πως η Αντιγόνη δείχνει ότι έχει ανησυχίες φόβους και νιώθει μόνη αυτό την κάνει άνθρωπο με αδυναμίες. Γι' αυτό το λόγο λοιπόν η θαρραλέα στάση της και οι πρότερες πράξεις της αποκτούν μεγαλύτερη σημασία και είναι ανώτερες απ' ότι πιστεύαμε αρχικά. Επομένως, για να δοθεί απάντηση στο ερώτημα η Αντιγόνη παρουσιάζεται από τον Σοφοκλή ως άνθρωπος κι όχι ως υπεράνθρωπος, σαν μια μορφή έξω από την ανθρώπινη υπόσταση και αυτό επιδεικνύει ακόμη περισσότερο το μεγαλείο της.

4.5 Η σύγκρουση δύο Κόσμων

Η τραγική σύγκρουση Κρέοντα-Αντιγόνης δεν αφορά μόνο την μεταξύ τους διαφωνία, αλλά μπορεί να μεταφραστεί σε σύγκρουση δύο διαφορετικών κόσμων. Μια από τις κυριότερες εκφάνσεις αυτής της σύγκρουσης, έτσι όπως μας τις παρουσιάζει ο Σοφοκλής μέσα από το κείμενο, είναι ο ανθρώπινος νόμος εναντίον του θεϊκού νόμου. Εκφραστής του πρώτου είναι ο Κρέων και του δεύτερου η Αντιγόνη.

Ο Κρέων έχει για γνώμονα, το καλό της πολιτείας, κάτι που διακηρύσσει στο διάταγμα του, όταν λέει πως όποιος απ' την πατρίδα του τον φίλο προτιμά, δεν τον υπολογίζει (*Αντ. 182-183*). Ο μόνος τρόπος για να εξασφαλιστεί το καλό της πόλεως είναι η υπακοή στους γραπτούς νόμους, τους ανθρώπινους νόμους. Για τον Κρέοντα πάνω απ' όλα είναι η σωστή διοίκηση της πολιτείας, όπου το συναίσθημα και οι θείοι νόμοι που δεν επιτρέπουν οι νεκροί να μένουν άταφοι, δεν τον αφορούν²²⁵. Όταν ο Κρέοντας διατάζει να μην ταφεί ο Πολυνείκης το πράττει ακολουθώντας τον νόμο. Εκείνος όριζε την απαγόρευση ταφής των προδοτών ή ληστών ναών σε Αττικό έδαφος²²⁶.

Ο Κρέων όμως το πήγε ένα βήμα παραπέρα δείχνοντας εξτρεμισμό και εν τέλει ασέβεια προς τους θεϊκούς νόμους. Όχι μόνο απαγορεύει την ταφή στη θηβαϊκή γη αλλά διατάζει να παραμείνει άταφος ώστε να γίνει βορά στα σκυλιά και στα όρνια (*Αντ. 203-206*), λέγοντας μάλιστα ότι νεκρό και ζωντανό το ίδιο τιμά αυτόν που δείχνει καλή θέληση στη πόλη (*Αντ. 209-210*). Υπάρχει μια ειδοποιός διαφορά ανάμεσα σε μια διαταγή και σε έναν νόμο. Ο Κρέοντας υποστηρίζει ότι η διαταγή του είναι νόμος (*Αντ. 449*). Ισχύει όμως κάτι τέτοιο; Σύμφωνα με τον Περικλή, νόμοι είναι όλοι οι κανόνες συμπεριφοράς που εγκρίθηκαν από την πλειοψηφία της συνέλευσης (*Ξενοφ. Απομν. 1.2.42*). Αν θεωρήσουμε ότι ο λαός αντιπροσωπεύεται από τον Χορό, ο οποίος συναινεί, τότε ναι μπορεί να θεωρηθεί νόμος. Στη διαταγή του Κρέοντα ταιριάζει η ονομασία «διάταγμα», γιατί αυτή η μέθοδος του πειθαναγκασμού ήταν χαρακτηριστικό τυράννων όπως ο Περίανδρος και ο Κλεισθένης²²⁷. Με τα λόγια του προμηνύει και τη στάση που πρόκειται να κρατήσει. Δεν έχει καταλάβει όμως ότι με αυτή τη στάση μπορεί να τηρεί τους γραπτούς

²²⁵ Βλ. Νικολαΐδου (2002) 145.

²²⁶ Βλ. Carter (2012) 116.

²²⁷ Βλ. Bowra (1993) 57-58.

νόμους, αλλά καταπατάει τους Άγραφους νόμους. Αυτό επιβεβαιώνεται και από τον Τειρεσία φυσικά, αλλά και από τον ίδιο τον Κρέοντα όταν αλλάζει άποψη και υποστηρίζει ότι πρέπει να σεβόμαστε τους «καθεστῶτας νόμους» (Αντ. 1113-1114). Ναι, μπορεί η ύπαρξη νόμων να είναι ανθρώπινη εφεύρεση, ώστε να μπορεί η πόλη να λειτουργεί σωστά, σε καμία περίπτωση όμως δεν πρέπει να υπερβαίνουν κάποιες συμπαντικές αρχές ή στο όνομα των νόμων να καταπατούνται κάποιες ηθικές αξίες, όπως κάνει ο Κρέων.

Τι είναι όμως οι άγραφοι νόμοι, στους οποίους η Αντιγόνη έχει τόσο μεγάλη πίστη και στέκεται ενάντια στον Κρέοντα; Η επιμονή της Αντιγόνης πως η ταφή επιβάλλεται από κάποιον άγραφο νόμο των θεών, όσο κι αν είναι εντυπωσιακή και ελικρινής, εντούτοις μπορεί να μην φαίνεται αμέσως σαν αναμφισβήτητη ορθή²²⁸. Διακεκριμένες προσωπικότητες της αρχαιότητας, όπως ο Πλάτων υποστήριζε ότι η μόνη αληθινή βάση για τους ανθρώπινους νόμους είναι οι θεϊκοί νόμοι ή ο Περικλής είχε τη γνώμη ότι οι δύο κατηγορίες νόμων συμπλήρωναν η μία την άλλη. Για το μέσο Αθηναίο θα ήταν κανόνες πολύ παλιοί που θα προστάτευαν το θρησκευτικό τελετουργικό της οικογενειακής ζωής²²⁹. Με αυτόν τον τρόπο τους αντιμετωπίζει κι η Αντιγόνη, αφού θεωρεί σωστό να τους εφαρμόσει στον αδελφό της, βλέποντας ωστόσο ότι θα υπάρξει κάποια σύγκρουση ανάμεσα στους Άγραφους νόμους και τους νόμους των ανθρώπων. Ο Σοφοκλής έχει πράγματι τη δική του θεωρία για το νόμο, όπως ο Περικλής για παράδειγμα. Η θεωρία είναι πως οι νόμοι των ανθρώπων πρέπει να συμμορφώνονται με τους νόμους των θεών. Σε αντίθετη περίπτωση θα επέλθει η καταστροφή²³⁰.

Ο Κρέων δεν μπορεί να κατανοήσει τη θέληση των θεών και τους θεϊκούς νόμους. Βρίσκεται σε πλάνη πιστεύοντας πως με το να υπακούει στους νόμους της πόλης με αυστηρότητα και με στενή νομική έννοια κάνει το σωστό. Η Αντιγόνη πιστεύει στους Άγραφους νόμους και τους ερμηνεύει σωστά. Το αποτέλεσμα δύο αποφασιστικών χαρακτήρων με διαφορετικά πιστεύω είναι η τραγική σύγκρουση. Η Αντιγόνη δεν θα υπακούσει στον νόμο της πόλης αν είναι λάθος και συγκεκριμένα αν εναντιώνεται στον θεϊκό νόμο²³¹. Κανείς από τους δύο δεν υποχωρεί, αλλά το σφάλμα είναι του Κρέοντα, που με την αλαζονεία και την έπαρση του μεταμορφώνεται σε έναν

²²⁸ Βλ. Bowra (1993) 59.

²²⁹ Βλ. Bowra (1993) 59-60.

²³⁰ Βλ. Bowra (1993) 61.

²³¹ Βλ. Carter (2012) 124.

πνευματικά τυφλό τύραννο²³². Ο Κρέων παρέβη τους θεϊκούς νόμους και τιμωρήθηκε. Η Αντιγόνη παρέβη τους ανθρώπινους νόμους και τιμωρήθηκε. Ο ποιητής θέλησε να δώσει τη σύγκρουση ανάμεσα στον ανθρώπινο νόμο και στον Άγραφο νόμο, που ντύνεται με θεϊκή κάλυψη και σχεδίασε την τραγικότητα του ανθρώπου όταν παραβιάζει και τους δύο²³³.

Μέσα στα γεγονότα που εκτυλίσσονται η σύγκρουση αυτή έχει και πολιτικές προεκτάσεις. Έχει γίνει λόγος παραπάνω για την διαδρομή του Κρέοντα στο να γίνει τύραννος, με την στάση του που διέπεται από εγωισμό και έπαρση. Όταν μάλιστα ισχυρίζεται ότι η πόλη ανήκει σε αυτόν που είναι στην εξουσία (Αντ. 738) τότε ξεκάθαρα βλέπουμε έναν τύραννο. Η Αντιγόνη απ' την άλλη πλευρά είναι ο απλός πολίτης, ο οποίος εναντιώνεται στην εξουσία, επειδή βλέπει πως οι νόμοι-διατάγματα είναι άδικοι. Θα μπορούσαμε να την χαρακτηρίσουμε επαναστάτρια. Είναι εκείνη που θα βγει μπροστά, εκεί που οι άλλοι φοβούνται να πουν την γνώμη τους. Ο Κρέων είναι εκείνος που θα καταπατήσει τα δικαιώματα του πολίτη και η Αντιγόνη θα αντισταθεί, επειδή έχουν διαφορετικές ηθικές αξίες. Ο Σοφοκλής φροντίζει μέσα από αυτήν την τραγωδία, να δείξει τι είναι πραγματικά η αθηναϊκή δημοκρατία. Ένα πολίτευμα που δεν πρέπει να περιορίζεται στα στεγανά του νομικού πλαισίου, αλλά να βασίζεται στις ηθικές και θρησκευτικές αξίες που συνέχουν τη κοινωνία. Άλλωστε οι θρησκευτικές πρακτικές είναι άρρηκτα συνδεδεμένες στην πολιτική ζωή²³⁴.

Μία ακόμη μορφή αυτής της σύγκρουσης είναι η αμφιταλάντευση για το ποιοι θεωρούνται «εχθροί» και ποιοι «φίλοι». Όπως και στα άλλα θέματα, έτσι κι εδώ έχουμε δύο διαφορετικές απόψεις. Για τον Κρέοντα φίλος είναι αυτός που θέλει το καλό της πολιτείας και τοποθετεί την πόλη πάνω απ' όλους (Αντ.182-183/209-210). Κάτι το οποίο βλέπουμε και στην πράξη. Επιλέγει να θάψει με τιμές τον Ετεοκλή και να βεβηλώσει στην ουσία το σώμα του Πολυνείκη επειδή πρόδωσε την πατρίδα. Δεν τον ενδιαφέρει καθόλου που και οι δύο είναι οικογένεια του, αλλά προσδίδει όλο το βάρος στη σχέση του καθενός με την πολιτεία. Στον πυρήνα της, αυτή η σκέψη θα μπορούσε να ηγήσει θετικά στο μυαλό των πολιτών, αφού ο έχων την εξουσία είναι αντικειμενικός ακόμα και με την ίδια του την οικογένεια. Βέβαια, η εκτέλεση αυτής

²³² Βλ. Bowra (1993) 62.

²³³ Βλ. Μαυρόπουλος (2008) 259.

²³⁴ Βλ. Castoriadis (1991) 119.

της ιδέας από μέρους του Κρέοντα ήταν κακή. Για τον Κρέοντα λοιπόν οι εχθροί γίνονται, δεν γεννιούνται²³⁵.

Απ' την άλλη πλευρά έχουμε φυσικά την Αντιγόνη, η οποία θεωρεί πως «φίλοι» είναι η οικογένεια²³⁶. Η Αντιγόνη δηλώνει και αναφέρεται εκφραστής και υπέρμαχος της συγγένειας και της οικογένειας, υπερασπίζεται δηλαδή την «ηθική του κοινού αίματος»²³⁷. Αυτό είναι εξάλλου το βασικό της επιχείρημα για την ταφή του Πολυνείκη, μαζί με την θέληση των θεών. Η πόλη δεν σημαίνει τίποτα για εκείνη, κι ούτε ο Κρέων²³⁸.

Κλείνοντας, αυτό το κεφάλαιο οφείλουμε να αναφέρουμε την κοσμοθεωρία της Αντιγόνης σχετικά με το φίλο και τον εχθρό, το μίσος και την αγάπη, ενάντια στην άκρατη μνησικακία που δείχνει ο Κρέοντας:

οὔτοι συνέχθειν, ἀλλὰ συμφιλεῖν ἔφυν

(Αντ. 523)

Κατά την άποψη μου αυτός ο στίχος είναι το απαύγασμα της τραγωδίας. Σίγουρα, υπάρχουν πολλά πράγματα με τα οποία μπορεί κανείς να εντυπωσιαστεί, αλλά μέσα σ' αυτόν τον απίστευτα λυρικό στίχο του Σοφοκλή κρύβεται όλο το νόημα και το μήνυμα του κειμένου.

²³⁵ Βλ. Winnigton-Ingram (1980) 129.

²³⁶ Βλ. Winnigton-Ingram (1980) 128.

²³⁷ Βλ. Τοπούζης (1997) 39.

²³⁸ Βλ. Winnigton-Ingram (1980) 129.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ο *Οιδίπους Τύραννος*, ο *Οιδίπους επί Κολωνώ* και η *Αντιγόνη* είναι τρία δράματα τα οποία μπορούν να θεωρηθούν επίκαιρα μέχρι και σήμερα. Δεν είναι τυχαίο πως θεωρούνται σημαντικές λογοτεχνικές δημιουργίες ακόμη και ύστερα από τόσες χιλιάδες χρόνια.

Συγκεφαλαιώνοντας, ύστερα από την συστηματική μελέτη των τριών προαναφερθεισών τραγωδιών αυτό που μπορεί να ειπωθεί με σιγουριά είναι ότι ο Σοφοκλής διαμόρφωσε σε τόσο μεγάλο βαθμό τον μύθο του Οιδίποδα, που πλέον τα έργα του θεωρούνται ως σημεία αναφοράς για τον εν λόγω μύθο.

Στα εν εξετάσει έργα του Σοφοκλή διακρίνουμε κάποια μοτίβα και κάποιες ιδέες να επαναλαμβάνονται. Στον *Οιδίποδα Τύραννο* παρατηρούμε το ευμετάβλητο της τύχης, την αγνωσία του ανθρώπου απέναντι στο θεό, αλλά και την πλάνη του, και την ελεύθερη βούληση έναντι της προκαθορισμού. Ο Σοφοκλής έχει αποτυπώσει μοναδικά τον Οιδίποδα και τον χαρακτήρα του, ενώ οι σημαντικές σκηνές της ζωής του έχουν πλεχθεί με τέτοιον μοναδικό τρόπο από τον Σοφοκλή που προκύπτουν αβασάνιστα. Στον *Οιδίποδα επί Κολωνώ* διακρίνουμε ίσως κάποια αυτοβιογραφικά σημεία στο έργο, ενώ ο νόμος της ανταπόδοσης αλλά και το ευμετάβλητο της ανθρώπινης φύσης κυριαρχούν στο κείμενο. Ο Σοφοκλής δομεί τον Οιδίποδα τόσο διαφορετικό αλλά και ταυτόχρονα τόσο ίδιο με εκείνον του *Οιδίποδα Τυράννου*. Στην *Αντιγόνη* έχουμε το τέλος της εξέλιξης του Κρέοντα, στο σύμπαν του Σοφοκλή, ο οποίος συγκρούεται με την Αντιγόνη για θέματα ηθικής και πίστης. Με αυτόν τον τρόπο που αποδόθηκαν οι δύο αυτοί χαρακτήρες από τον Σοφοκλή, μας κάνει να αναρωτιόμαστε ποιος είναι το τραγικό πρόσωπο στο έργο· τόσο μεγάλη η ικανότητα του Σοφοκλή.

Τέλος, είναι δεδομένο πως ο αρχαίος μύθος αποτέλεσε την βάση του οικοδομήματος, που έχτισε ο Σοφοκλής. Στηρίχθηκε στον Θηβαϊκό κύκλο, απ' όπου και άντλησε υλικό για τις τρεις τραγωδίες του, οι οποίες αποτελούν ένα μέρος της ιστορίας του οίκου των Λαβδακιδών, με κεντρικά πρόσωπα τον Οιδίποδα και στη συνέχεια την κόρη του Αντιγόνη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Adams, M., S., The "Antigone" of Sophocles, Phoenix, 47-62.
2. Beer, J., (2012), "Oedipus Tyrannus", στο A. Markantonatos (ed.), *Brill's Companion to Sophocles*, Leiden, 93-110.
3. Beer, J., (2004), *Sophocles and the Tragedy of Athenian Democracy*, Praeger, London.
4. Βλασσοπούλου, Δ., (1993), *Σοφοκλής: Οιδίπους επί Κολωνώ*, Κάκτος, Αθήνα.
5. Bowra, C., M., (1993), *Οι τραγωδίες του Σοφοκλή: Αντιγόνη-Οιδίπους Τύραννος*, μτφρ. Τσοτάκου-Καρβέλη, Αικ., Κώδικας, Θεσσαλονίκη.
6. Burian, P., (1997), "Myth into muthos: the shaping of tragic plot", στο P. E. Easterling (ed.), *The Cambridge Companion to greek tragedy*, Cambridge University Press, Cambridge, 178-208.
7. Burian, P., (2009), "Inconclusive conclusion: the ending(s) of Oedipus Tyrannus", στο S. Goldhill & E. Hall (ed.), *Sophocles and the greek tragic tradition*, Cambridge University Press, Cambridge, 99-118.
8. Cameron, A., (1968), *The Identity of Oedipus the King: Five Essays on the Oedipus Tyrannus*, New York University Press, New York.
9. Carter, D., (2012), "Antigone", στο A. Markantonatos (ed.), *Brill's Companion to Sophocles*, (Leiden), 111-128.
10. Castoriadis, C., (1991), *Philosophy, Politics, Autonomy*, New York Oxford University Press, New York.
11. Commelin, P., *Mythologie grecque et romaine*, Classiques Garnier, Paris.
12. Couch, H., N., Sophocles' View of the Oedipus Coloneus, *The Classical Weekly*, 254-255.
13. Dawe, R., D. (1982), *Sophocles, Oedipus Rex*, Cambridge University Press, Cambridge.
14. Dodds, E., R., (2007), "On Misunderstanding the Oedipus Rex", στο H. Bloom (ed.), *Bloom's Modern Critical Interpretations: Sophocles' Oedipus Rex*, Chelsea House, New York, 17-29.
15. Easterling, P., E., - Knox, B.M.W., (2005), *ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ*, μτφρ. Κονομή, Ν. (κ.ά.) - επιμ. Στεφανή, Α., Παπαδήμας, Αθήνα.

16. Φραγκούλης, Α., (2002), *Η Αντιγόνη του Σοφοκλή, άρθρα και μελέτες*, Πατάκης, Αθήνα.
17. Γιόση, Μ., (1996), *Μύθος και λόγος στον Σοφοκλή*, Καρδαμίτσα, Αθήνα.
18. Griffith, M., (1999), *Sophocles: Antigone*, Cambridge University Press Cambridge.
19. Goldhill, S., (2009), "the audience on stage: rhetoric, emotion, and judgment in Sophoclean theatre", στο S. Goldhill & E. Hall (ed.), *Sophocles and the greek tragic tradition*, Cambridge University Press, Cambridge, 27-47.
20. Hesk, J., (2012), "Oedipus at Colonus", στο A. Markantonatos (ed.), *Brill's Companion to Sophocles*, (Leiden), 167-190.
21. Jebb, R., (2010), *Sophocles: The Plays and Fragments vol. 1: The Oedipus Tyrannus*, (1st ed. 1883), Cambridge University Press, Cambridge.
22. Jebb, R., (2010), *Sophocles: The Plays and Fragments vol.2 : The Oedipus Coloneus*, (1st ed. 1885), Cambridge University Press, Cambridge.
23. Jebb, R., (2010), *Sophocles: The Plays and Fragments vol.3: Antigone*, (1st ed. 1888), Cambridge University Press, Cambridge.
24. Kitto, H., D., F., (2013), *GREEK TRAGEDY: A LITERARY STUDY*, (1st ed. 1939), Routledge: Taylor and Francis Group, London.
25. Knox, B., (2007), "Introduction to Oedipus the King", στο Bloom, H. (ed.), *Bloom's Modern Critical Interpretations: Sophocles' Oedipus Rex*, Chelsea House, New York, 71-89.
26. Κουταλόπουλος, Α., (2004) *Σοφοκλέους Οιδίπους Τύραννος*, Πατάκης, Αθήνα.
27. Lesky, A., (1981), *ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ*, μτφρ. Τσοπανάκης, Α. Γ., ε' έκδοση, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη.
28. Lesky, A., (2007), *Η ΤΡΑΓΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ: Από τη γένεση του είδους έως τον Σοφοκλή*, Α', μτφρ. Χουρμουζιάδης. Ν., Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα.
29. Λιαπής, Β., (2003), *ΑΓΝΩΣΤΟΣ ΘΕΟΣ: Όρια της ανθρώπινης γνώσης στους Προσωκρατικούς και στον Οιδίποδα Τύραννο*, Στιγμή, Αθήνα.
30. Macintosh, F., (2009), *Sophocles: Oedipus Tyrannus*, Cambridge University Press, Cambridge.
31. Μαρκαντωνάτος, Γ., (2004), *Σοφοκλέους Οιδίπους Τύραννος*, Gutenberg, Αθήνα.
32. Μαρκαντωνάτος, Γ., (2004), *Σοφοκλέους Αντιγόνη*, Gutenberg, Αθήνα.

33. Μαρωνίτης, Δ., (2004), *Σοφοκλής: Οιδίπους επί Κολωνώ*, Μορφωτικό ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα.
34. Μαρκαντωνάτος, Α., - Τσαγγάλης, Χ., (2008), *Αρχαία Ελληνική Τραγωδία: Θεωρία και Πράξη*, Gutenberg, Αθήνα.
35. Μαυρόπουλος, Θ., (2005), *ΣΟΦΟΚΛΗΣ: ΔΡΑΜΑΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ, Αίας- Αντιγόνη-Ηλέκτρα-Οιδίπους Τύραννος-Τραχίνιαι-Φιλοκτήτης-Οιδίπους επί Κολωνώ*, Ζήτρος, Θεσσαλονίκη.
36. Μαυρόπουλος, Θ., (2007), *Σοφοκλής: Αντιγόνη*, Ζήτρος, Θεσσαλονίκη.
37. Μαυρόπουλος, Θ., (2008), *Σοφοκλής: Οιδίπους Τύραννος*, Ζήτρος, Θεσσαλονίκη.
38. Moretti, C., J., (2004), *Θέατρο και Κοινωνία στην Αρχαία Ελλάδα*, Δ', μτφρ. Δημητρακοπούλου Ε.- επιμ. Μπούρας Κ., Πατάκης, Αθήνα.
39. Μύρης, Κ. Χ. & Μπάζου, Α., (2000) *Σοφοκλέους Οιδίπους επί Κολωνώ*, Πατάκης, Αθήνα.
40. Μπαλτάς, Α., (1994), *Οιδίπους επί Κολωνώ*, Παπαδήμας, Αθήνα.
41. Μπάρμπας, Ι., (2008), *Σοφοκλής: Αντιγόνη*, Ζήτρος, Θεσσαλονίκη.
42. Νικολαΐδου Ε., (2002), *Σοφοκλής, ο μεγάλος τραγικός*, Σαββάλας, Αθήνα.
43. Περοδασκαλάκης, Δ., (2012), *Σοφοκλής: τραγικό θέαμα και ανθρώπινο πάθος*, Gutenberg, Αθήνα.
44. Σάρρος, Δ., (1989), *Οιδίπους Τύραννος*, Παπαδήμας, Αθήνα.
45. Segal, C., (2001), *Οιδίπους Τύραννος, Τραγικός ηρωισμός και τα όρια της γνώσης*, μτφρ. Ε.Δ. Μακρυγιάννη, Καρδαμίτσα, Αθήνα.
46. Σταματάκος, Ι., (1999), *Λεξικόν Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσης*, Βιβλιοπρομηθευτική, Αθήνα.
47. Τοπούζης, Κ., (1997), *Σοφοκλής: Αντιγόνη*, επιμ. Κώστας Μπαλάσκας, Επικαιρότητα, Αθήνα.
48. Vernant, J. P., και Vidal-Naquet, P., (1988), *ΜΥΘΟΣ ΚΑΙ ΤΡΑΓΩΔΙΑ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ*, μτφρ. Γεωργούδη, Στ., Ζαχαρόπουλος, Αθήνα.
49. Vernant, J. P., (2005), *Μύθος και κοινωνία στην αρχαία Ελλάδα*, επιμ. Χρήστος Τσαγγάλης, μτφρ. Κατερίνα Αλεξοπούλου- Σπύρος Γεωργακόπουλος, Μεταίχμιο, Αθήνα.
50. Webster, T. B. L., (1994), *ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟΝ ΣΟΦΟΚΛΗ*, μτφρ. - επιμ. Μπάρμπας Ι., Ζήτρος, Θεσσαλονίκη.

51. Winnington-Ingram, R. P., (1980), *Sophocles: An Interpretation*, Cambridge University Press, Cambridge.
52. Φιλολογική ομάδα Κάκτου, (1993), *Σοφοκλής: Οιδίπους Τύραννος*, Κάκτος, Αθήνα.